

Forfatter: Carl Frederik Albert Christensen, 1872-1942

Titel: Naturforskeren Pehr Forsskål - hans rejse til Ægypten og Arabien 1761-63 og hans botaniske arbejder og samlinger

Citation: Carl Frederik Albert Christensen, 1872-1942: "Naturforskeren Pehr Forsskål - hans rejse til Ægypten og Arabien 1761-63 og hans botaniske arbejder og samlinger", i *Naturforskeren Pehr Forsskål - hans rejse til Ægypten og Arabien 1761-63 og hans botaniske arbejder og samlinger*, H. Hagerup's Forlag, s. i. Onlineudgave fra Danmarks Breve: <https://tekster.kb.dk/text/letters-002242618-000-root.pdf> (tilgået 28. april 2024)

Anvendt udgave: Naturforskeren Pehr Forsskål - hans rejse til Ægypten og Arabien 1761-63 og hans botaniske arbejder og samlinger

Ophavsret: Materialet er fri af ophavsret. Du kan kopiere, ændre, distribuere eller fremføre værket, også til kommercielle formål, uden at bede om tilladelse. Husk altid at kreditere ophavsmanden.

[Læs Public Domain-erklæringen](#)

Carl Frederik Albert Christensen, 1872-1942, *Naturforskeren Pehr Forsskål - hans rejse til Ægypten og Arabien 1761-63 og hans botaniske arbejder og samlinger*,

s. ii CARL CHRISTENSEN

NATURFORSKEREN
PEHR FORSSKÅL

HANS REJSE TIL ÆGYPTEN OG ARABIEN 1761-63
OG HANS BOTANISKE ARBEJDER
OG SAMLINGER

MED 40 HIDTIL UTRYKTE BREVE OG DOKUMENTER
OG ET PORTRÆT

UDGIVET PAA CARLSBERGFONDETS BEKOSTNING

H. HAGERUP'S FORLAG • KØBENHAVN

s. iii Triers Bogtrykkeri (G. L. Lind & Numa Frænkel)
1918

s. iv INDHOLD

Portræt af Forsskål, efter et Staalstik i Svenskt Pantheon 17. Hefte foran Titelbladet

Indledning.

FØRSTE AFSNIT. Pehr Forsskål.

I. Den arabiske Rejse 1761—1767 pag. 1—8

II. Forsskåls Liv og Studier før 1760 „ 9—13

III. Forsskåls Ophold i København 1760 „ 13—25

IV. Forsskål paa Rejsen „ 26—42

V. Forsskål som Person og Botaniker „ 42—57

ANDET AFSNIT. Forsskåls efterladte Manuskripter og botaniske Samlinger.

I. Forsskåls Samlinger indtil 1772 „ 58—64

II. Forsskåls efterladte Manuskripter og deres Udgivelse „ 64—71

III. Flora aegyptiaco-arabica „ 71—75

IV. Forsskåls Linné „ 76—80

V. Forsskåls Herbarium, dets Bearbejdelse og senere Skæbne. „ 80—87

Benyttet Litteratur „ 88—90

Bilag. Prøver paa Forsskåls Haandskrift „ 92

40 hidtil utrykte Breve og Dokumenter „ 93—165

Tillæg. Oversættelse af 3 tidligere udgivne Breve „ 166—172

s. v

s. vi INDLEDNING.

Botanikens Historie og Udvikling i Danmark er et næsten helt uopdyrket Forskningsfelt, som imidlertid byder paa mange interessante Opgaver, der forhaabentlig inden alt for længe vil friste en Forsker, der forener Kendskab til de botaniske Discipliner med en sund, kritisk historisk Sans. At Arbejde af denne Art vil være lønnende, er aabenbart for enhver, der af en eller anden, hyppig tilfældig, Grund har søgt at trænge dybere ind i et enkelt Tidsafsnits Historie, eller som har gjort en enkelt ældre dansk Botaniker til Genstand for biografisk Behandling. Hvad der hidtil er publiceret herom, er kun lidt. Rottbøll, Steffens, Hornemann, Didrichsen, Ove Dahl og enkelte andre har samlet noget sammen om vore ældste og ældre Botanikere; hvad vi ved om de nyere, er hovedsageligt samlet i Leksika, navnlig i Brickas Dansk Biografisk Lexicon, men alt dette tilsammen vil ikke paa langt nær give en blot nogenlunde fuldstændig Oversigt over dansk Botaniks

Historie, over dens Udvikling og dens Personer. Botaniken er i denne Henseende langt daarligere stillet end Zoologien, som i Gosch's 4 Binds Værk: »Udsigt over Danmarks zoologiske Litteratur« ikke blot har en Litteraturfortegnelse, men ogsaa en udførlig Fremstilling af Zoologiens Udvikling i Danmark. Warmings Fortegnelse over dansk botanisk Litteratur giver ikke noget tilsvarende for Botanikens Vedkommende; dens korte biografiske Data og Samling af Titler paa Publikationer gør ikke Fyldest som »Historie«, hvad den naturligvis heller aldrig har tilsigtet at skulle gøre. Som den foreligger, er den dog et yderst værdifuldt Hjælpemiddel, en Materialsamling, der vil lette Arbejdet betydeligt for en kommende Historieskriver.

s. vii Efterhaanden som Aarene gaar, vil en oversigtlig Behandling af Botanikens Historie herhjemme blive mere og mere paakrævet. Den ældre Generation af nulevende danske Botanikere har, synes det, en mere vaagen Interesse for Fagets Historie end de yngre og yngste, hvad der vel hænger noget sammen med, at denne Interesse gerne vokser med Alderen, med den større Modenhed. Man kunde derfor vel vente, at den samme Interesse stadig vil holdes i Live, og at enhver Botaniker før eller senere selv vil søge at skaffe sig et Overblik over ældre Tiders Strømninger indenfor den danske botaniske Verden. Men desværre bliver Muligheden herfor stadig ringere og ringere. For at forstaa de ældre Forfattere er det absolut nødvendigt at kunne i alt Fald noget Latin, men dette Krav opfyldes kun af faa yngre Botanikere. Skylden derfor hviler ikke paa disse, men paa den nugældende Læseplan for Gymnasiet, hvor Latinen helt er afskaffet ved Studentereksamen af den matematisk-naturvidenskabelige Retning, som de fleste Studerende ved det matematisk-naturvidenskabelige Fakultet har taget. Sker der ikke inden alt for længe en Forandring i dette Forhold, maa man imødesee den Mulighed, at dansk Botanikens Historie for mange, maaske for de allerfleste, af vore Botanikere vil være et terra incognita, hvad der paa mange Maader vil være meget uheldigt. En »Botanikens Historie i Danmark« vilde afhjælpe de værste Skavanker, der vilde følge af en saadan Tilstand, og at den burde komme snart, vil efter min Mening fremgaa af det anførte.

At skrive en saadan Historie vil selvfølgelig kræve et meget betydeligt Arbejde, men det er ingenlunde uoverkommeligt for en enkelt Mand. I Botanisk Haves Biblioteks Arkiv opbevares et meget værdifuldt Materiale til Belysning af mange af de mest betydende ældre danske Botanikers Liv og videnskabelige Virksomhed; meget af dette har hidtil ligget ubenyttet hen. Vore store Biblioteker og Rigsarkivet ejer sikkert ogsaa adskillige Arkivalia, der er af Betydning. Hertil kommer, at paa lidt nær vil alt, hvad danske Botanikere har publiceret hjemme og i Udlandet, kunne findes i vore Biblioteker. Materiale vil saaledes ikke mangle. At en Bearbejdelse af dette ikke blot vil kunne bringe Bidrag til Belysning af Tider og Personer, der før var ret vel kendt, men ogsaa bringe noget helt nyt og ukendt frem, har min egen Erfaring lært mig.

Det er gaaet mig, som andre før mig; en tilfældig Omstændighed foranledigede mig til at skaffe mig nærmere Oplysning om Oprindelsen til en lille Plantesamling, der opbevares i Botanisk Museum. Undersøgelsen herover førte mig videre og videre; ikke blot Samlingens Historie fristede mig, selve Samleren, hans Person og hans Arbejde, vakte min Interesse, og lidt efter lidt førtes jeg dybt ind i et helt Afsnits Historie, maaske det interessanteste af alle, den Linnéanske Periode i Danmark. Saaledes blev denne Afhandling til.

Min Hovedperson er den svenske Naturforsker, Orientalist og Filosof Pehr Forsskål, Linnés Elev, der som Deltager i den af Frederik V. bekostede Rejse til Ægypten og Arabien opnaede stor Berømmelse, og som for Eftertiden har staaet som en af Linnés mest fremragende Elever. Hans efterladte Herbarium er maaske vort Botaniske Museums kostbareste Samling fra ældre Tid. At skildre Samleren, hans Liv og Personlighed, og hans botaniske Samlingers Historie er Opgaven for denne Afhandling; Forsskål var foruden at være Botaniker ogsaa Filosof og Zoolog, men jeg har maattet renoncere paa at gaa nærmere ind paa disse Sider af hans Virksomhed, fordi jeg ikke kan bedømme dem. Det er nu saa heldigt, at Forsskål allerede tidligere har fundet sin Biograf, nemlig Finnen W. Lagus (1877), der dog særlig gaar ind paa Forsskåls filosofiske og politiske Virksomhed, medens hans Skildring af Forsskål som Naturhistoriker er meget overfladisk og kun giver meget lidt af det, jeg i denne Bog kommer nærmere ind paa, saaledes slet intet om Forsskåls Forhold til de danske Naturhistorikere. Forsskåls zoologiske Arbejde er ret udførligt omtalt i Gosch's ovenfor omtalte Værk, saa ogsaa dette kan jeg gaa let henover.

Det benyttede Materiale til denne Afhandlings historiske Del er alt, hvad jeg har fundet trykt om den arabiske Rejse, hvoraf jeg her særlig skal nævne forskellige Breve til Linné udgivet af Fries, Schiødte og andre og Michaelis' Literar. Briefwechsel, dels og navnlig alle de Rejsen vedrørende Dokumenter, der opbevares i Rigsarkivet. Jeg har gennemgaaet den hele Samling og afskrevet alle de Breve og Dokumenter, der vedrører Forsskål; der findes dér desuden et større Antal Breve fra von Haven og Niebuhr samt mange andre Dokumenter, der endnu ikke er udgivet. Jeg har fra disse Kilder sammenbragt et Stof, hvoraf meget store Dele har været ukendt, og dette har jeg sammenarbejdet med det kendte til en sammenhængende s. ix Fremstilling, som hermed publiceres. Den af mig samtidig foretagne Revision af Forsskåls Herbarium vil forhaabentlig inden længe blive offentliggjort andet Sted.

Som Bilag har jeg ladet trykke 40 Breve og Dokumenter fra Rigsarkivet. Disse Breve er kun en ringe Del af, hvad der findes i Rigsarkivet den arabiske Rejse vedrørende; jeg har udvalgt de Breve, som er det væsentligste Grundlag for Skildringen af Forsskål, først og fremmest alle Breve fra Forsskål selv. Alle disse Breve er trykte saa vidt muligt uden nogensomhelst Ændring, med den originale Stavemaade, Accentuering

og Tegnsætning og med Bibeholdelse af de sproglige Fejl, hvoraf der findes ikke saa faa i Forsskåls paa Tysk affattede Breve. Hvis det, hvad jeg haaber, er lykkedes at løse den ingenlunde lette Opgave at naa den fulde Overensstemmelse mellem den trykte og den originale Brevtekst, skyldes dette for en Del d'Hrr. Sproglærer, cand. theol. P. L. Ipsen og mag. art. Joh. Cedergreen, der velvilligst har gennemset en Korrektur til Brevene. Jeg bringer de to Herrer min bedste Tak for deres Hjælp. Ogsaa maa jeg takke flere af Rigsarkivets Embedsmænd, der Har hjulpet mig med Tydningen af Ord eller Sætninger, jeg ikke selv har kunnet finde ud af.

En speciel Tak maa jeg bringe Fru, Dr. phil. Ingeborg Hammer-Jensen, der har oversat en Del af det vanskeligste Latin i Flora ægyptiaco-arabica for mig, ligesom Oversættelsen fra Latin af de tre som Tillæg aftrykte Breve skyldes hende. Ogsaa den nuværende Udgiver af Linnés Korrespondance, Hr. Dr. Hulth, Upsala, bringer jeg min Tak for den Velvilje, han har vist mig ved at meddele mig Afskrifter af endnu ikke trykte Linné-Breve.

Til Slut er det mig en kær Pligt at bringe Carlsbergfondets Direktion min ærbødige og varme Tak, fordi den har bevilget en Sum til Bestridelse af Udgifterne ved denne Bogs Udgivelse.

København i April 1918.

Carl Christensen.

s. 1 Første Afsnit. Pehr Forsskål. I. Den arabiske Rejse 1761-1767.

Den officielle Titel paa den af Kong Frederik den Femte bekostede Ekspedition til Ægypten og Arabien var »Den arabiske Rejse«; senere er den oftest, men ikke helt med Rette, kaldt »Niebuhrs Rejse«. En Oversigt over denne Ekspeditions Forhistorie og Forløb vil være paa sin Plads, før jeg gaar over til en nærmere Skildring af Hovedpersonen i denne Afhandling, fordi den vil give Læseren den nødvendige Baggrund for Forstaaelsen af de følgende Kapitler. Selve Rejsens Forløb er oftere blevet skildret ¹⁾, og jeg skal derfor her kun give en meget sammentrængt Oversigt over den; derimod har dens Forhistorie, skønt kendt i Hovedtrækkene ²⁾, dog aldrig været Genstand for en udførligere, sammenhængende Skildring, og jeg skal derfor her omtale den noget nærmere og især fremhæve enkelte Faser i den, som ikke har været kendt før.

Ophavsmanden til den arabiske Rejse var den tyske rationalistiske Teolog og Orientalist, Göttinger-Professoren Johann David Michaelis. Han havde under sine Bibelstudier indset, at mangfoldige Spørgsmaal, der rejste sig for ham, kun kunde løses ved Efterforskninger i selve Orienten, og navnlig troede han, at det maatte være muligt i Jemen eller Arabia felix at finde Forklaringen paa mange dunkle Steder i det gamle Testamente. I Aaret 1756 havde han imellem sine Elever to danske Undersaatere, en vis Strøm fra Norge og F. C. von Haven fra Danmark, af hvem han ventede sig meget, hvorfor han i et Brev af 20. Maj s. 21756 ¹⁾ paa deres Vegne ansøgte den danske Statsminister J. H. E. Bernstorff om en aarlig Understøttelse i 2—3 Aar til dem, for at de kunde perfektionere sig i orientalske Sprog. Danmark vil, skriver Michaelis, naar det har to saadanne Videnskabsmænd, have al Udsigt til at kunne yde noget nyt, ikke blot i Teologien, men ogsaa i andre Videnskaber, ja selv i vort Kendskab til Naturen. Næsten alle, der har rejst i Orienten, har meddelt os meget urigtigt, fordi de ikke har kunnet Arabisk. Selv i Nordens smukke Rejseværk ²⁾, der tjener Danmark til saa megen Ære, er dette Tilfældet. Var der i København to saadanne Mænd, som Strøm og von Haven visselig vil blive, saa kunde de enten selv sendes ud paa en Rejse til Orienten, eller de kunde forberede andre dertil. Danmark kunde let yde Videnskaben en stor Velgerning. Det mangler hovedsagelig paa Rejser til det lykkelige Arabien; en saadan, foretaget af dygtige og lærde Mænd, kunde give Naturhistorien og Exegesen stort Udbytte, og den kan foretages fra Danmark med meget ringe Bekostning ved at lade en af de Missionærer, der skal udsendes til Trankebar, uddanne med en saadan Rejse for Øje. Uddannelsen kan bekvemt ske i København, hvis man dér har en eller anden, der forstaaer Arabisk.

Bernstorff interesserede sig for den af Michaelis udkastede Tanke, og efter at have raadspurgt Hofprædikanten J. A. Kramer, der fandt en saadan Rejse meget ønskelig ³⁾, udbad han sig nærmere Forslag af Michaelis. Denne sendte derefter saadanne; han præciserer nærmere, hvilke Opgaver, der skal stilles den rejsende, men da een Mand vanskeligt kan overkomme dem alle, fordi de baade er af filologisk, naturhistorisk og matematisk Art, vilde det være bedst, foruden en i Arabisk uddannet Missionær, tillige at udsende en Læge, der ogsaa kan gøre Fyldest som Botaniker. Begge bør helst være Danskere eller Nordmænd, thi det er billigt, at den Nation, hvis Konge bekoster Rejsen, selv høster Æren deraf ⁴⁾. Bernstorff meddeler herefter, at Kongen har approberet Forslaget og har udnævnt den omtalte Strøm til at foretage Rejsen; tillige er udset en flittig og dygtig Botaniker, der vil holde sig rede til at drage med. Da von Haven hørte, at Strøm var blevet udnævnt, følte han sig tilsidesat, og han skrev til Bernstorff, at nævnte Strøm var bange for en saadan Rejse, der syntes ham altfor farlig; skulde hans Frygt ikke forsvinde, og han skulde s.

3nægte at modtage Tilbudet, vil han, v. Haven, meget gerne træde i hans Sted, da det altid har været hans Lyst at foretage en saadan Rejse og trodse Farer af denne Natur¹⁾. Det viste sig hurtigt, at Strøm, hvem Michaelis særlig havde anbefalet, fordi han havde en kraftigere Konstitution end v. Haven, ikke kunde overvinde sin Frygt, der sikkert blev holdt i Live af v. Haven, og han afslog Tilbudet. Von Haven fik da sit Ønske opfyldt og blev udnævnt i hans Sted.

Von Haven begyndte nu med kongelig Understøttelse sin Uddannelse til Færden under Michaelis' Vejledning, men det gik snart op for ham, at han umuligt alene kunde løse alle de mange Opgaver, som den videbegærlige Michaelis stillede ham. Især mente han ikke, at han kunde udfylde Pladsen som Matematiker og Astronom, hvorfor han i en længere Skrivelse til Michaelis²⁾ begrunder, hvor nødvendigt det vil være, at han ledsages paa Rejsen baade af en Botaniker og en Matematiker. Michaelis bifaldt dette og forebragte Forslaget for Bernstorff, idet han samtidig foreslog en Mag. Søderberg³⁾ i København som en brugelig Matematiker⁴⁾. Forslaget akcepteredes, men Søderberg vilde ikke eller var ikke anvendelig⁵⁾, og man kunde ikke i Danmark finde nogen, der var brugbar, eller som turde rejse⁶⁾. Det overlodes derfor Michaelis at skaffe en brugbar og villig Matematiker. Efter en forgæves Henvendelse til en vis Bötzing fandt han i Carsten Niebuhr den Mand, som uden Betænkning sagde ja. Da Michaelis imidlertid i lang Tid intet hørte om den Botaniker, der af Kongen var udset til Rejsen, blev han bange for, at man havde opgivet at sende ham med. Bernstorff trøstede ham dog med, at dette ikke var Tilfældet, men Grunden til, at der ingen Bestemmelse var truffet endnu var den, at alle Forestillinger over for s. 4den ene, der var dygtig nok til at deltage, ikke havde hjulpet; han havde sagt nej, og man maatte derfor bede Michaelis ogsaa foreslaa en Botaniker¹⁾.

Der findes ikke i Rigsarkivet nogen Skrivelse fra eller til den Botaniker, man saaledes havde forhandlet med. Imidlertid ses det af et Brev fra Jørgen Tyge Holm til Linné, at det var ham, man havde tilbudt Pladsen²⁾. Holm, der var uddannet hos Linné, afslog Tilbudet, fordi han paa Rejsen skulde fungere baade som Matematiker, Astronom, Tegner og Naturhistoriker, hvad han erklærede sig ganske ude af Stand til at paatage sig.

Det var ikke vanskeligt for Michaelis at finde en brugbar Botaniker, idet han i sin tidligere Elev, Svenskeren Forsskål, kendte en Mand, der ikke alene var kyndig i Naturhistorie, men ogsaa allerede vel bevandret i Arabisk. Efter en Række Forhandlinger, hvorom senere, blev Forsskål antaget.

De tre Videnskabsmænd, der saaledes var udsete til Rejsen, fik af den danske Konge en Understøttelse til at forberede sig. Forsskål og senere von Haven fik Titel af Professor, og Niebuhr blev udnævnt til Ingeniør-Løjtnant; denne beskedne Mand syntes, at Rangen som Kaptajn var for høj for en Mand med hans Uddannelse. Medens Forsskål forberedte sig i Upsala og Niebuhr i Göttingen, blev v. Haven sendt til Rom for dér at studere orientalske Sprog og Litteratur. I September 1760 blev de alle tre kaldte til København, for efter den lagte Plan at tiltræde Rejsen med det Skib, som det Asiatiske Kompagni i Oktober Maaned plejede at sende til Trankebar. Denne Plan blev imidlertid opgivet i sidste Øjeblik, vistnok paa Foranledning af von Haven, der fra Rom havde gjort Michaelis begribelig, at det vilde være lettere at foretage Rejsen til Arabia felix gennem Ægypten via Suez og det Røde Hav. Denne Forandring i Rejseplanen blev approberet, rimeligvis fordi man let kunde realisere den, da Regeringen netop var i Færd med at udruste et Krigsskib, der skulde afgaa til det østlige Middelhav, og som kunde have Ekspeditionen med. Afrejsen blev derfor udsat nogle Maaneder.

Michaelis benyttede Tiden før Afrejsen til at udforme en Række Spørgsmaal, som man skulde søge at besvare paa Rejsen. Han henvendte sig desuden til en Række Videnskabsmænd og lærde Selskaber med Anmodning om at stille de Spørgsmaal, der laa hver især paa Hjerte at faa løst. Der indkom nogle saa-s. sdanne, dog ikke mange¹⁾. Spørgsmaalene blev senere samlet af Michaelis i en Bog (1762), men denne naaede ikke Rejseselskabet, mens det var samlet. Dog modtog det i flere Sendinger haandskrevne Eksemplarer af de fleste af de i Michaelis' Fragebuch trykte Spørgsmaal.

I København var man meget interesseret i Rejsen. Ikke blot Bernstorff, men ogsaa Overhofmarskallen, Grev A. G. Moltke, den bekendte Konkyliesamler, tog Del i Forarbejderne, og paa Opfordring udarbejdede de fire Professorer Kall, Oeder, Ascanius og (noget senere) Kratzenstein Betænkninger, der kunde tjene som Grundlag for en Instruks for de rejsende, den, det overlodes Michaelis at udforme²⁾. I en Fællesbetænkning af 29. August 1760 foreslaar Oeder og Ascanius, at der skal medgives den naturhistoriske Deltager en Maler, fordi der er saa mange Naturgenstande, som man ikke kan opbevare, og hvoraf Beskrivelser uden ledsagende Tegninger kun vil gøre den halve Nytte; en Maler vil ogsaa kunne være Matematikeren til megen Hjælp. Endvidere foreslaar de, at Naturhistorikeren faar en Adjunkt, der ogsaa skal fungere som Læge.

Kratzensteins Betænkning af 28. Nov. 1760 er interessant, men altfor omfangsrig til at kunne gengives her; jeg skal kun nævne enkelte Punkter, der vedrører Naturhistorikerne. De rejsende har at lægge Mærke til alt, hvad de træffer paa af de tre Naturrigger, bekendt og ubekendt; nøje at beskrive endnu slet ikke beskrevne eller dog ikke ret beskrevne Ting; samle hvad der er værd at samle; at lade tegne, hvad der endnu ikke er aftegnet. Da det efter den Linnéiske Methode ikke netop er Skik ved Omtalen af Planter at omtale

Blomsternes Farve, Frugten, Rodens Beskaffenhed, om den er fibrosa eller bulbosa, skal man have saadant i Erindring, at det ikke bliver ubemærket, og ligesaa skal man bestemme Plantens eller Træets sædvanlige Størrelse. Dernæst gives Anvisning paa, hvordan man skal anlægge et Herbarium, opbevare Frø, Knolde og Løg, samt konservere de forskellige Slags Dyr. Paa Sørejsen skal alle Havplanter, Koraller, Sertularier, svømmende Insekter og Orme opfiskes med Net, som jeg (Kratzenstein) vil sende med. De forskellige Slags større Havdyr skal indfanges; ved Lejlighed maa man ikke glemme den Urt (Sargasse), som danner grønne Enge paa Havet, s. 6heller ikke de Insekter, der gør Havet lysende, o. s. v. Til Slut gives Anvisning paa, hvordan man skal holde Dyr i Spiritus vel konserverede, hvordan man kan rense Spiritusen uden Destillation, m. m.

Oeders og Ascanius's Forslag om at sende en Maler og en Læge med paa Rejsen approberedes, og man udnævnte hertil Maleren G. V. Baurenfeind og den unge medicinske Kandidat, Kratzensteins Elev, C. C. Kramer. Endvidere ansattes en Tjener, en Svensker ved Navn Berggren. Det hele Rejseselskab, der i Efteraaret 1760 samledes i København, talte saaledes seks Personer.

Man kunde maaske undre sig over, hvor let det lykkedes Michaelis at faa den danske Konge til at bekoste den af ham foreslaaede Ekspedition, og navnlig over, at de stadig større Krav om en Forøgelse af de rejsendes Antal tilsyneladende uden Modsigelse blev imødekommet. Forklaringen kan søges i flere Omstændigheder. En Ophjælpning af Videnskaben var en Modesag; den enevældige Fyrste, der optraadte som Videnskabens Velynder og Befordrer, erhvervede sig stor Berømmelse i Europas lærde Verden, en Hæder, som selv en Enevoldskonge ikke var uimodtagelig for. Hertil kommer, at Linné havde kastet og kastede en stadig voksende Glans over Nabolandet Sverige; en Lyst til en Slags Konkurrence med Sverige paa Naturvidenskabernes Omraade bevirkede, at man fra Hoffets Side ofrede store Summer for at opnaa en værdig Plads i den lærde Verdens Omdømme. Man indkaldte Botanikeren Oeder, for at han skulde anlægge en botanisk Have og forestaa Udgivelsen af det kostbare Værk *Flora danica*, der ganske skulde fordunkle Linnés fattige Billedværker; man anlagde Naturaliekabinetet paa Charlottenborg, man bekostede Udgivelsen af *Regenfuss'* kostbare *Konkyliæværk*, osv. Man har Indtrykket af, at alle disse kostbare Foretagender mere blev sat i Værk for at kaste Glans over Hoffet end af virkelig Interesse for Videnskabens Fremgang. Den arabiske Rejse er et Udslag af de samme Bestræbelser, og den var, i endnu højere Grad end de nævnte Foretagender, egnet til at vække Opsigt og forøge den enevældige Konges Hæder som Videnskabens Befordrer. Smigeren udeblev da heller ikke, som naar Linné kalder Kongen Frederik Magnus og skriver: »O, lykkeligste Nation, hvem det er tilladt under en saadan Konge saa længe at nyde Fredens Goder og dyrke de gode Muser«¹⁾. At Kongens nærmeste Raadgivere var Bernstorff og Moltke, der s. 7begge interesserede sig stærkt for Videnskaben, har naturligvis væsentlig bidraget til, at de nævnte og andre Foretagender saa let kunde gennemføres. Mærkelig er den Liberalitet, man udviste ved Valget af Personer; man spurgte ikke om, til hvilken Nation en Mand hørte, men kun om, han var brugbar. De nationale Hensyn, som Michaelis havde hævdet, man skulde tage, blev tilsidesat. En Hovedgrund hertil var, at der i Danmark paa den Tid ikke fandtes et tilstrækkeligt Antal af dygtige, unge Videnskabsmænd, der kunde overtage de mange nye Poster, som oprettedes ved de nye lærde Foretagender. Derfor fik det arabiske Rejseselskab en meget international Karakter, idet de tre Hovedpersoner var en Dansker, en Svensker og en Tysker. At den samme Liberalitet ikke udvist af de ledende lærde Kredse i København, vil det følgende vise.

Da alle Forberedelser var truffet, gik Rejsedeltagerne den 4. Januar 1761 ombord i Krigsskibet »Grønland«, Kommandør Fischer, der skulde afgaa til Middelhavet for at konvojere danske Handelsskibe og forhindre engelske Visitationer — man var jo midt i den præsiske Syvaarskrig —, og den 7. Januar forlod Skibet Københavns Red. Først nu meddeltes det den store Offentlighed gennem en af Bernstorff konciperet Meddelelse, der indrykkedes i Bladene, at en stor Ekspedition til Arabien var udrustet og nu afrejt¹⁾. Paa Grund af stadig Modvind kom Skibet dog, efter tre forudgaaende forgæves Forsøg, først den 10. Marts fra Helsingør, og det ankom til Marseille i Maj. Efter et kort Ophold her og et endnu kortere paa Malta ankom Ekspeditionen til Konstantinopel, hvor den opholdt sig en Maaned, i hvilken Tid Deltagerne boede hos den danske Gesandt von G ä h l e r²⁾, hvem det var overdraget som nærmeste foresatte at føre Tilsyn med Ekspeditionen. Paa et tyrkisk Skib afsejlede denne i September til Ægypten, hvor den blev omtrent et Aar (27. Sept. 1761—28. Aug. 1762). Sammen med en Karavane rejste den derefter til s. 8Suez, hvorfra den sejlede gennem det røde Hav til Djiddah, og derfra videre til Lohaja, Jemens nordligste By. Herfra gik Rejsen ind igennem Landet, dels gennem det tørre Forland, Tehâma, dels op i de fugtigere Bjerge ved Hadîe og Taæs (Ta'is), og videre Syd paa indtil Mokka. Her begyndte Ulykkerne, idet Sygdom angreb næsten alle Deltagerne. Von Haven døde i Mokka den 25. Maj 1763; de øvrige fortsatte Rejsen op i Bjergene med Saná som Maal. Paa Vejen døde Forsskål i Byen Jerim den 11. Juli 1763. Niebuhr fortsatte med de tre andre til Saná, men Opholdet i denne Jemens Hovedstad blev kun kort, da man vilde være i Mokka i rette Tid for at naa de engelske Skibe, der løb til dér. Paa et saadant afsejlede de fire rejsende i August fra Mokka med Bombay som Bestemmelsessted. Ombord døde Baurenfeind og Berggren, og Kramer bukkede under i Bombay, saa Niebuhr var nu ene tilbage. Efter mere end et Aars Ophold i Bombay, hvor han genvandt sin Sundhed, drog han hjem efter, idet han lagde Vejen over Maskat, Persepolis, hvis berømte Ruiner og Indskrifter han aftegnede, videre gennem Syrien til Konstantinopel og over Warszawa til København, hvor han ankom 1767.

Skønt saaledes Rejsen til Arabien m. m. 1761—1767 blev skæbnesvanger for de fem af de seks Deltagere, er den dog ved sine Resultater blevet en af de mest betydningsfulde videnskabelige Ekspeditioner, der er udgaaet fra Danmark, og den vil til alle Tider regnes til de Ekspeditioner, der har dannet Epoke i Videnskabens Historie. Selv om dens mest betydende Deltagere ikke var danske, blev den dog ved Frederik den Femtes Rundhaandethed dansk, og dens overordentlig værdifulde Resultater af geografisk, naturhistorisk og arkæologisk Indhold er kommet dansk Videnskab og danske Samlinger til Gode. Underligt er det at høre, at denne mangeaarige Rejse kun skal have kostet Kongens Kasse 25,000 Rdl.

Som allerede nævnt er Ekspeditionen af Eftertiden almindelig kaldt Niebuhrs Ekspedition, og det er for saa vidt berettiget, som Niebuhr var den eneste Deltager i Rejsens sidste Afsnit og blev den, der udgav Beskrivelsen af Rejsen. Han var imidlertid ikke dens Fører, saalænge Deltagerne var samlede, saaledes som det ofte er fremstillet, selv af den bedste Kender af den Periodes Historie, Edv. Holm ¹⁾. Alle Deltagerne var stillet fuldstændig lige. Om dette Punkt og om de rejsendes Personer vil et følgende Kapitel give mere indgaaende Oplysninger.

s. 9II. Forsskåls Liv og Studier før 1760 ¹⁾.

Pehr Forsskål, eller som han selv skrev sit Navn Petrus Forsskål (i Breve til Danmark gerne Forsskaal) ²⁾, blev født i Helsingfors 11. Januar 1732. Hans Fader, der var Præst, fik 1741 Præstekaldet i Tegelsmora i Upland. Allerede 1742 blev Pehr, 10 Aar gammel, indskrevet som Student ved Upsala Universitet. Han begyndte at studere Teologi, men med en meget tidlig udviklet Trang til at søge til Bunds i Kilderne, kastede han sig allerede tidligt over Studiet af Filosofi og østerlandske Sprog. Han var aabenbart noget af et Vidunderbarn; man har endnu et Par Breve af ham skrevet paa Hebraisk, da han kun var 13 Aar gammel. I Lighed med mange andre af Upsala-Studenterne hørte han ogsaa Forelæsninger af Linné, den Gang allerede Universitetets berømteste Lærer og da i sin fuldeste Arbejdskraft, og han erhvervede sig et ret godt Kendskab til Naturvidenskab, som dog vistnok kun blev en Bibeskæftigelse for ham. Hans Lyst stod til orientalsk Filologi, og for at uddanne sig videre heri, navnlig i Arabisk, rejste han 1753 til Göttingen for at studere under den berømte Michaelis.

Michaelis fattede snart Forkærlighed for Forsskål paa Grund af hans Dygtighed og sjældne Evne til at trænge ned til Dybderne af selv de mest dybsindige Problemer. Han viste sig snart som en meget kritisk Natur, der ikke troede andet, end hvad han med gode Grunde blev tvunget til at tro, og det varede heller ikke længe, inden han stillede sig i skarp Opposition mod gængse Meninger og herskende videnskabelige Dogmer (Wolfianismen). Dette fremkaldte hidsige Debatter med Kolleger og Lærere, og under disse aabenbarede Forsskål en utrættelig Lyst til at disputere, en halstarrig Fastholden ved en Gang udtalte Meninger, og en Hævdelse af sit eget Værd, der var sjælden hos en saa ung Mand, hvis Modstandere ofte var berømte, modne Videnskabsmænd. Inden han forlod Göttingen i 1756 udgav han, til Erhvervelse

af Magistergraden, et Skrift: *Dubia de principiis phi-s. 10sophiæ recentioris*, der vakte en Del Opsigt og fremkaldte en Polemik. Under sit Ophold i København i Efteraaret 1760 udgav han det paa ny med Svar paa de rejste Indvendinger.

Under sit treaarige Ophold i Göttingen forsømte Forsskål imidlertid ikke Naturhistorien, som flere Breve til Linné fra dette Tidsrum viser. Disse Breve viser bl. a., i hvilken Udstrækning Linné benyttede sine udrejste Elever til at skaffe sig Oplysning om alle Slags forekommende Tvivlsspørgsmaal.

Hjemkommen til Upsala fortsatte Forsskål sine orientalske Studier og lærte Naturhistorie hos Linné. Han kastede sig ogsaa over økonomisk Kemi og praktisk Agronomi, men snart helligede han sig igen Filosofi og Politik, over hvilke Emner han ønskede at holde Forelæsninger ved Universitetet. For at opnaa Ret hertil indgav han til Konsistorium et lille Skrift: *De libertate civili*. Men Forsskåls filosofiske Polemik i Tyskland var ingenlunde ukendt i Sverige, og Flertallet i Konsistorium hørte til hans Modparti og betragtede hans nye Skrift som rettet mod det dengang i Sverige regerende Hatteparti; Skriftet nægtedes Imprimatur. Der opstod herover en forbitret Strid, under hvilken Forsskål ved sin Stædighed og Ilterhed rimeligvis har forløbet sig, thi det lykkedes ham ikke at faa Skriftet antaget som Disputats. Da skete det uheld, at Forsskål selv udgav sit lille Skrift paa Svensk: *Tankar om borgerliga friheten etc.* (om dettes Indhold se Lagus p. 18—24). Denne Afhandling blev højtidelig forbudt, og ved en Skæbnens Ironi blev det Linné, Forsskåls Velynder, der i det Aar (1759—60) var Rektor, hvem det tilfaldt at skaffe de allerede uddelte Eksemplarer til Veje, for at de kunde blive brændt. Skønt Linné var en ivrig »Hatte«ven, var dette Hverv ham ubehageligt, og han har næppe heller set noget særligt revolutionært i Forsskåls Skrift, thi hans Venskab for ham blev uforandret. Forsskål tog sig ikke dette Forbud nær; han opnaaede derved meget let og meget snart at blive en bekendt Person i Sverige ¹⁾.

Alle Veje til Forfremmelse syntes dog hermed foreløbig at være stængte for Forsskål i Sverige; hans Færden i den filosofiske og politiske Verden havde kun bragt ham Skuffelse, og det var paa Tide, at han blev revet ud deraf. For at tale med Niebuhr: »Forsskål var blevet grebet af Filosofiens excentriske Hvirvelvinde og revet

med op i transcendentale Egne, hvorfra han i rette Tid steg ned, kaldt tilbage af Scientiæ naturalis, s. 11 Stemme«¹⁾, om hvilken Udtalelse en Anmelder i sit morsomme Sprog siger: »Saa sandt som dette var, saa smukt er det sagt. Havde det ogsaa ikke skeet, turde den Sal. Forsskål bleven ganske henrykt og maaske forvildet i den transcendentaliske Verden«²⁾.

Forsskål kunde imidlertid med Sindsro se Fremtiden i Møde, thi allerede paa den Tid havde han besluttet sig til at modtage et Tilbud, som lovede ham et videre Virkefelt og en større Berømmelse. I et Brev af 1. Januar 1759³⁾ tilbød hans gamle Lærer i Göttingen, Michaelis, ham at deltage som historiæ naturalis peritus et Botanicus i den af Kongen af Danmark planlagte Rejse til Arabien. Linné opfordrede ham til at sige ja straks, og i sit Svar til Michaelis⁴⁾ erklærede Forsskål sig villig paa Betingelse af, at hans Fader gav sin Tilladelse, og »das bitte ich zum voraus, dass in dieser Reise-Gesellschaft alle als gliche und Freunde angesehen, und nicht der eine dem andern subordinirt werden möge«. Endvidere vilde han gerne være sikker paa, at han efter endt Rejse kunde faa en anstændig Stilling i Danmark, hvis en saadan ikke var at faa i Sverige, og sluttelig udtalte han Ønsket om at maatte faa Lov til paa Udrejsen at opholde sig i nogen Tid i Kap det gode Haab.

De saaledes udtalte Ønsker blev straks opfyldte, men dog gik der lang Tid, inden Sagen blev endelig ordnet. Forsskåls Fader nægtede nemlig sin Tilladelse til Sønnens Deltagelse i den farefulde Rejse. Hvor farlige saadanne Rejser kunde være, viste Löflings og Hasselquists Skæbne, to andre af Linnés Elever, der var døde paa Rejser i fjerne Lande. Først hen i Maj kunde Forsskål meddele Michaelis, at han havde opnaaet Faderens Tilladelse, hvis følgende Krav blev opfyldte (Brev 1) : 1) At han faar Titel af Professor, 2) En tilstrækkelig Pension paa Livstid, 3) Frihed til at opholde sig efter Rejsen, hvor han vil, og 4) At der tilstaas ham en aarlig Sum fra indeværende Aars (1759) Begyndelse. Han lagde særlig Vægt paa det tredje Punkt, fordi han ansaa det for en overordentlig stor Fordel ikke at skulle underkaste sig den i Sverige og maaske ogsaa i Danmark meget indskrænkede Samvittigheds- og Skrivefrihed, men at have Lov til at opholde sig i England eller Tyskland, eller hvor han ellers vil.

Michaelis anbefalede Forsskåls Krav til Bernstorff. Det tredje Punkt var han dog betænkelig ved, men han anbefalede det dog, fordi en bedre Mand end Forsskål kunde man ikke faa, og fordi han var overbevist om, at Forsskål vilde nyde sin Pension i Dan-s. 12mark og i den danske Konges Tjeneste, og han tilføjede, at han ikke saa nogen Mulighed for, at Forsskål kunde blive i Sverige, hvor man taler saa meget om Frihed, men anvender dette Ord næsten saadan, at man i Tyskland vilde kalde det Tvang, medens derimod det uindskrænkede Monarki, saadan som det praktiseres i Danmark, stemmer overens med mit (Michaelis') Begreb om Frihed. Forsskåls inkvisitive og frie Tænkemaade passer endnu ikke Sverige, saa sedat den end er¹⁾.

Kongen gik ind paa alle Forsskåls Krav; der tilstodes ham en aarlig Sum paa 500 Rdl. indtil Rejsens Begyndelse, og en Pension paa 300 Rdl. om Aaret efter Rejsen med Ret til at nyde den hvorsomhelst; der lovedes ham et Professorat eller lignende Embede i Danmark, hvis han skulde ønske det, og endelig kunde han faa Lov til at foretage Rejsen over Sydafrika i Selskab med von Haven²⁾ (se ogsaa Brev 2 og 3). Udnævnelsen til Professor blev dog først udfærdiget i August 1760.

Da Sagen saaledes var ordnet (i September 1759), kastede Forsskål sig med stor Iver over Forberedelsen til Rejsen. Den foregik under Linnés stadige Vejledning, og Linné stillede ham en Række Opgaver, som han skulde søge at løse under Rejsen³⁾; han bør f. Eks. nøjagtig beskrive alle Palmeslægters Blomster, eftersøge den hanlige Musa paradisiaca, efterspore det Træ, der leverer Opobalsam, hvad det Trompetgræs, der vokser ved Kap, egentlig er, om de gamles Baharas, en giftig Urt ved det røde Havs Kyster, der lyser om Natten, ikke er en Meduse, om der i Kap findes en Geranium non umbellatum, o. s. v.; fremfor alt bør han dog snarest muligt til Europa sende Løg af alle Arter, sukkulente Urter, vel bevarede Frø, ogsaa ova insectorum, samt alle Slags Naturalier, især vigtige Lægeplanter, f. Eks. den indiske Ophiorhiza, hvormed Slangebids kureres.

Da Rejsens Formaal væsentlig var at opklare uoplyste Punkter i Biblen, afskrev Forsskål efter et Leksikon alle Navne paa s. 13 Dyr og Planter, der omtales i gamle arabiske Skrifter, og han læste alle tilgængelige arabiske Bøger og Rejseberetninger fra Østerland. I denne Del af sin Forberedelse fik han Hjælp af Professoren i orientalske Sprog i Upsala Aurivillius.

I Slutningen af Aaret 1759 fik Forsskål at vide, at Afrejsen først vilde finde Sted en Gang efter Midsommer, og paa Linnés Opfordring ansøgte han derfor Bernstorff i et Brev dateret Juledag 1759 om, at han allerede i Februar eller Marts maatte faa Lov til at sejle med et dansk Skib til Kap, hvor han saa kunde arbejde i nogle Maaneder, indtil de andre Deltagere i Rejsen ankom (Brev 4). Man vil lægge Mærke til, hvor ofte Forsskål nu og senere bestræber sig for at faa Lov til at besøge Kap, og det er klart, at Linné støttede ham stærkt i disse Bestræbelser. Kaplandet stod for Linné som et rent Eldorado i botanisk Henseende, hvad det jo ogsaa er, og det kan ikke undre, at han søgte at benytte en saa gunstig Lejlighed, som den arabiske Rejse maatte siges at være, til at faa et bedre Indblik i dette Lands Herligheder. Bernstorff maatte imidlertid afslaa Forsskåls Anmodning, fordi der intet dansk Skib afgik paa den Aarstid; Skibene til Trankebar afsejlede i Reglen i

Oktober Maaned. Forsskål maatte derfor blive i Upsala, hvorved han fik god Tid til at dygtiggøre sig i Naturfagene under Linnés Vejledning. I September 1760 fik han Ordre til at møde i København omkring 1. Oktober, for derfra sammen med de øvrige Deltagere at tiltræde den store Rejse til Arabien.

s. 13III. Forsskåls Ophold i København 1760 ¹⁾

Forsskål ankom til Helsingør den 30. September 1760, og samme Dag botaniserede han paa »Rudera« ved Kronborg, hvor han fandt *Aristolochia* i Mængde, samt *Senecio erucifolius* og *Rubus fruticosus*. Næste Dag drog han videre til København, hvor han straks meldte sig hos Bernstorff, der modtog ham meget »graciøst«, og i de følgende Dage gjorde han de ledende Naturhistorikeres Bekendtskab. Det var først og fremmest Prof. Oeder, Direktøren for den nyoprettede, kgl. bo-s. 14taniske Have ved Amalienborg, hvem han tidligere havde talt med i Göttingen, og som han skildrer som en »ganske fromm, höflig och tjänstaktig man«. Han besaa interesseret den botaniske Have, hvor der allerede var anvendt over 20,000 Rdl. til Orangerier m. m. Oeder benyttede overalt Linnés Nomenklatur, og ved hver Plante i Haven stod dens Navn malet paa en lille Træplade, der var fæstet til en alenhøj Stok. Ogsaa Forarbejderne til *Flora danica* besaas. Dernæst var der Professor Ascanius ¹⁾, Linnés tidligere Elev, Direktør for det nye Husholdnings-og Naturaliekabinet paa Charlottenborg; med ham synes Forsskål dog ikke at have haft megen Omgang. Mere fik han at gøre med Professoren i Fysik ved Universitetet, C. G. Kratzenstein ²⁾, der tillige gav Undervisning i Naturhistorie. Han var Svoger til von Haven, og han modtog Forsskål med megen Höflighed. Senere kom Forsskål i Forbindelse med Kunstdrejeren og Konkyliesamlere Lorenz Spengler ³⁾, hvem han betegner som »en gennemärlig karl och kännare af H. Archiaterns (d. v. s. Linnés) meriter«. Skønt der intet foreligger derom, er det rimeligt at antage, at Forsskål ogsaa lærte at kende de yngre danske Naturhistorikere, f. Eks. Docenten i Botanik ved Universitetet Rottbøll ⁴⁾, og den senere Professor i Zoologi Brännich ⁵⁾. Hans tidligere Studiefælle i Upsala J. Tyge Holm var død Aaret i Forvejen.

I de allerførste Dage af sit Ophold i den danske Hovedstad gjorde Forsskål sig ikke blot bekendt med, hvad der fandtes af Naturaliamplinger, men han gjorde ogsaa smaa Ekskursioner i Byens Omegn. Paa en saadan fandt han et »gramen nemorosum« i en Bøgeskov, en *Bromus*, som syntes ham ubeskrevet, hvorfor han sendte Frø af den til Linné. Denne optog den saaledes af Forsskål i »*Dania nemorum*« fundne nye Art i 2. Udg. af *Spec. plant.* 1763 under Navn af *Bromus triflorus*; dens Artsret er senere underkendt, og kaldes af Lange *Festuca gigantea* (L.) Vill. ß *triflora* (L.) Lange.

Da Afrejsen stadig blev udsat, begyndte Forsskål, som den arbejdsomme Mand han var, paa en Beskrivelse af Konkylieerne i Grev Moltkes Privatsamling, vel paa Opfordring. Han naaede at faa beskrevet Multivalvierne og Bivalvierne og afleverede et Manuskript paa Tysk, der skulde trykkes efter hans Afrejse, hvad s. 15 dog ikke skete. Endnu kan nævnes, at han under Opholdet i København udgav en ny Udgave af sin Göttinger Disputats: *Dubia etc.*, med et Tillæg, hvori han forsvarede sig mod den mod Afhandlingen rettede Kritik. Kratzenstein har efter eget Udsagn været Forsskål behjælpelig med Udgivelsen; i ethvert Tilfælde er Udgavens »Imprimatur« undertegnet af ham.

Det varede imidlertid ikke længe, inden Forsskåls Forhold til de danske Naturforskere blev mindre godt, ja, overfor Kratzenstein, der skønt Tysker i denne Forbindelse maa regnes til de danske, endog fjendtligt og hadsk. Der opstod mellem dem en bitter Strid, der fortjener en nærmere Omtale, dels fordi den kaster et ejendommeligt Lys over de danske Naturforskere Forhold til Linné, dels fordi den satte sig dybe Spor under Rejsen, ja, paa et vist Tidspunkt endog var ved at umuliggøre Rejsens Fortsættelse. Ogsaa fik den stor Betydning for de Vilkaar, hvorunder de rejsende kom til at virke. Om hele denne Strid og dens Følger har jeg, udover en lille Antydning derom hos Gosch, intet set meddelt før.

Forsskål havde en Ledsager med fra Upsala til København, nemlig en af Linnés Elever, Johan Peter Falck ¹⁾. Der er ingen Grund til at tvivle om, at det var paa Linnés Initiativ, at han fulgte med Forsskål for, om muligt, at blive antaget som Forsskåls Medhjælper paa Rejsen. Der er heller ingen Tvivl om, at Linné herved havde tænkt paa selv at faa noget Udbytte i Form af tilsendte Naturalier fra den saa storslaaet udrustede Ekspedition til ukendte Egne. Det var venteligt, at Forsskål, der stod i dansk Tjeneste, kun i mindre Grad kunde meddele Linné noget af de forventede rige Fund; mere frit maatte en af ham selv medtaget Medhjælper være stillet. Maaske kunde han endda deltage i Rejsen som Linnés specielle Samler; det var i alt Fald et Forsøg værd at ansøge om Tilladelse dertil.

Allerede Dagen efter sin Ankomst til København indsendte Forsskål en Ansøgning til Regeringen (Brev 6). Af de 8 Punkter, Ansøgningen indeholder, er 1 og 4 de interessanteste. I det første anfører han flere Grunde for, at han bør have en i Naturhistorie uddannet Medhjælper, og som en saadan foreslaas den nævnte Falck; i Punkt 4 ansøger han om, at han under Rejsen maa faa Lov til at sende Pakker med Naturalier til Linné; i Punkt 8 antyder han Ønskeligheden af, at ogsaa en Tegner ansættes ved Rejseselskabet. De øvrige Punkter angaar An-s. 16skaffelsen af Bøger og andet Udstyr til Rejsen (2 og 5), og Andragende om, at der maa stilles en Sum til hans Raadighed til Anskaffelse af Klæder og til Omkostninger ved Samlingernes Præparation (6), samt desuden endnu et Beløb til Lommepenge, hvorfor han ikke behøver at aflægge Regnskab (7).

I Bernstorffs Indstilling af 5. Oktober til Kongen om denne Ansøgning udelades helt Punkt 1 og 8, hvilket forklares deraf, at der i den i første Kapitel omtalte, af Ascanius og Oeder indgivne Betænkning af 29. August allerede var foreslaaet Ansættelsen af en Tegner og en Læge, der tillige skulde være naturvidenskabelig Medhjælper. Den kgl. Resolution, der meddeltes Forsskål som Svar paa hans Ansøgning, bevilger i det væsentlige Punkterne 2, 3, 5 og 6; saaledes Punkt 2, hvor det meddeles, at Forsskål mod Kvittering kan erholde til Laans fra det kgl. Bibliotek og fra den botaniske Have de i Ansøgningen omtalte Bøger, og Punkt 6, hvor det bestemmes, at en Sum af 600 Rdl. om Aaret stilles til Forsskåls Raadighed. Derimod gives intet Svar paa Punkt 4 (om Pakker til Linné) og 7 (om Lommepege). At Punkt 4 ikke omtales maa ligge i, at allerede nu var Arbejdet for at krydse Forsskåls Planer begyndt fra dansk Side, thi allerede 6. Oktober har Bernstorff gjort et Udkast til nye Paragraffer i den af Michaelis udarbejdede Instruks. Dette Udkast, der forelagdes Kongen til Approbation, blev i alt væsentligt optaget i den endelige Instruks. Den vigtigste nye Bestemmelse er den (Instruksens § 15), at samtlige tilvejebragte Naturalier, af hvilken Slags de end er, intet deraf undtaget, skal sendes til København under Grev Moltkes Adresse, og Dagbøger, alle Slags Optegnelser samt Svar paa Forespørgsler fra udenlandske Lærde skal sub sigillo volante eller aabent Segl sendes til Moltke, for at der kan tages Afskrift af dem. Endvidere foreslaar Bernstorff, at der fra København ansættes en medicinsk Kandidat, der tillige skal være naturhistorisk Medhjælper. Disse Forslag approberedes ved kgl. Resolution af 21. Oktober, og Ændringerne til Instruksen sendtes til Michaelis, for at han kunde indføre dem i den allerede udarbejdede Instruks.

Forsskål fik officielt intet at vide om dette, men han havde allerede tidligere hørt, at der fra dansk Side arbejdedes paa at faa en dansk Læge ansat ved Ekspeditionen. Efter Oeders Udsagn (Brev Tillæg 2) var dette under Overvejelse allerede før Forsskåls Ankomst til København og allerede bekendt blandt de Studerende; at dette er rigtigt fremgaar deraf, at Zoologen Brünnich havde forberedt sig til at kunne overtage en saadan s. 17Plads, bl. a. ved at begynde paa at studere Arabisk¹⁾. Forsskål kunde ikke forblive uvidende om, at det var endelig besluttet, at der skulde ansættes en Medhjælper, men da det endnu var uafgjort, hvem det skulde være, var der endnu Tid til at slaa et Slag for Falck. Dette sker i Forsskåls Ansøgning (Pro memoria) af 7. November (Brev 7), hvori han hævder, at Falck, der har en anbefaling fra Linné, og hvis Duelighed og Flid er sikker nok, vil være ham til langt mere Nytte end en anden, der først skal undervises i de fleste Dele af Naturhistorien, og som derfor kun kan være til ringe Hjælp ved Naturaliernes Beskrivelse, for saadant læres dog bedst i Upsala. Selv om Falck bliver ansat, vil Æren for Rejsen dog tilfalde den Nation, som har bekostet den.

Da Forsskål intet Svar havde faaet paa sin forrige Ansøgning om at faa Tilladelse til at sende Pakker til Linné, prøver han i sin sidste Ansøgning paa at opnaa det samme paa en anden Maade. Han foreslaar, at der i Instruksen skal fastslaas et vist Antal af hver Art af de forskellige Naturalier, som han skal aflevere i København, og han forpligter sig da til at afgive de bedste Stykker dér og til ikke at overlade nogen anden noget, før det fastsatte Antal er afleveret til Danmark. Hvad han kan samle derudover, ansøger han om at maatte oversende til Europa paa egen Bekostning som sin egen Ejendom, og hvis han overlader andre noget deraf, skal det kun ske paa det Vilkaar, at der intet maa publiceres derom i offentlige Skrifter, før det er sket i Danmark. Til Slut beklager han sig over, at han intet Svar har faaet paa sin Ansøgning om Lommepege.

Skønt Forsskål i denne Ansøgning ikke nævner Linnés Navn, er det dog aabenbart, at alle hans Bestræbelser er rettet paa at faa Lov til at sende Linné en Del af det forventede Udbytte. Udsigterne for Falck er ikke gode, derfor gælder det om, at Forsskål selv faar Lov til at samle ikke blot for Danmark, men ogsaa for sig selv. Kan dette opnaas, skal Linné nok faa sin Andel. Offentliggørelsen af de vundne Resultater og Æren for dem maa gerne overlades Danmark, bare Linné faar Del i selve de samlede Naturalier. Hvor man skimter Linnés Samlerlyst i disse Bestræbelser !

At Forsskål ikke lagde Skjul paa, hvad han tilstræbte, fremgaar af Kratzensteins Brev til Bernstorff af 15. November (Brev 8). s. 18Denne interessante Skrivelse viser, at Forholdet mellem Forsskål og Kratzenstein var begyndt at blive mindre venskabeligt. Forsskål troede, at Hovedmanden for den Kreds, der modarbejdede ham, var Kratzenstein. Denne fralægger sig al Skyld heri i et senere Brev til Linné (Brev Tillæg 3). Det var Ascanius, der havde foreslaaet, at Posten som Læge skulde besættes med en dansk Studerende, og det var ogsaa ham, der foreslog dertil Kratzensteins Elev Carl Christian Kramer (Cramer). Ascanius indrømmer selv over for Linné, at det er ham, der har foreslaaet Kramer¹⁾. Dette Forslag havde vundet Bernstorffs Bifald, og i. sin Harmen over, at hans Ansøgning om Falcks Ansættelse rimeligvis ikke vilde blive bevilget, omtalte Forsskål Kratzenstein og Kramer i haanende og nedsættende Udtryk, hvorover Kratzenstein blev saa stødt, at han fandt sig beføjet til at skrive det omtalte Brev til Bernstorff. Kratzenstein var, havde Forsskål sagt, ikke den Mand, der kunde uddanne en Naturhistoriker; han havde jo ikke hørt Linné; man var kun en virkelig Naturforsker, naar man havde studeret under Linné i seks Aar. Det var klart, at det var Forsskåls Hensigt at meddele Linné sine lagttagelser og lade ham gøre Brug deraf, hvorved han handlede mod sin Ed. Kratzenstein finder Anledning til at meddele Bernstorff dette, og han foreslaar derefter, at der træffes nærmere Bestemmelser, der tilsigter at bevare Freden mellem de rejsende indbyrdes. Den Maade Forsskål har modtaget den nylig ankomne Niebuhr paa, nemlig som hans undergivne, viser, hvor nødvendige saadanne Bestemmelser vil være; for Ufred mellem Deltagerne kan ganske ødelægge Rejsen. Kratzenstein undskylder sig, fordi han blander sig i noget, der ikke vedrører ham, men som syvaarig

Lærer i Naturhistorie og Naturlære ved Københavns Universitet (og her kommer et lille Hib til Linné: »skønt jeg paa Grund at det lille Antal af Elever ikke kan gøre saa megen bruit dermed som Linné i Sverige«), og som den, der selv har rejst, maa det være ham tilladt af Kærlighed til Naturhistorien at fremkomme med de anførte Bemærkninger, og skulde man ønske nogle Forslag om lagttagelser, som Niebuhr og Kramer (ikke Forsskål!) let kan foretage paa Rejsen, er han til Tjeneste.

I Indstilling af 18. November til Kongen refererer Bernstorff saavel Forsskåls Ansøgning som Kratzensteins Brev ²⁾, idet s. 19 dog den sidstes personlige Bemærkninger om Forsskål udelades. Angaaende Forsskåls fornyede Ansøgning om at ansætte Falck siger Indstillingen, at Kratzenstein med god Føje har erindret om, at Forsskåls altfor overdrevne Tilbøjelighed for sin Landsmand (d. v. s. Falck) blot grunder sig paa en national Fordom, og at han uden al Aarsag med utidig Iver foretrækker Falck for Kramer, hvis Duelighed han endnu aldrig har prøvet. Naar man sammenholder denne Indstilling med Kratzensteins Brev, synes der med Ordene »national Fordom« kun at kunne være tænkt paa Linné. Som man ser, var Forsskål godt paa Veje til at irritere selve Regeringen ved sit ihærdige Arbejde for Falck.

Da Forsskål af Kramer selv fik at vide, at han (Kramer) var udset til Pladsen, blev han meget vred, og i en Skrivelse til Bernstorff af 24. November (Brev 9) beklager han sig over det trufne Valg. Navnlig beklager han sig over, at Kramer skal ansættes som hans Ligemand og ikke som hans Hjælper, som han kan anvende, naar han finder det nødvendigt. Han har nogen Grund til at tro, at Kramers Indsigt i Naturhistorie kun er ringe, og Følgen vil let blive, at han selv kommer til at gøre alt Arbejdet, men at Kramer, naar han skal være hans Ligemand i den samme Videnskab, vil faa Lov til at gøre sit Arbejde for sig alene uden al Forbindelse med den anden. Det havde været bedre, om slet ingen naturhistorisk Medhjælper var blevet ansat. Hvis det er saa heldigt, at den kgl. Resolution om, hvem der skal ansættes, endnu ikke er udstedt, beder han om, hvis han ikke maa faa sin Ven, Linnés Elev, Falck som Medhjælper, dog at maatte prøve den Persons Duelighed, hvis Hjælp han skal stole paa under Rejsen, for at det ikke skal blive en, der behøver stadig Undervisning, og som derfor mere vil sinke end lette Arbejdet.

Forsskåls Anstrengelser hjalp dog ikke. I den kgl. Resolution af 28. November (Brev 10) bestemmes det, at Kramer skal ansættes; det er en Selvfølge, siges deri, at Kongen, der bekoster Rejsen, ogsaa bestemmer, hvilke Personer, der skal deltage deri. Ligeledes er det naturligt, at alle Samlinger sendes direkte til Kongen, men skulde der være Dubletter, som Kongen ikke vil disponere over, saa maa Forsskål faa dem. Spørgsmaa-

Prof. Kratzenstein mit gutem Fug erinnert hat, dass diese des Prof. Forskaal allzu übertriebene Neigung für seinem Landsmann, sich bloss auf ein National-Vorurtheil gründe, und er selbigen ohne alle Ursache dem alhir gewählten Subjects, Nahmens Cramer, dessen Sächlichkeit er noch nicht niemahl geprüfet habe, mit unzeitigem Eyfer vorzuziehen trachte«. — Uddrag af Bernstorffs Indstilling, Rigsark. s. 20 let om Lommepege, der hidtil var uafgjort, falder bort, fordi det allerede den 19. Juli var besluttet, at de tre Hovedpersoner skal have en Gage paa 500 Rdl. hver om Aaret, saa længe Rejsen varer.

Underligt nok synes Forsskål ikke tidligere at have faaet Besked om, at han skulde have Gage under Rejsen, ellers havde han næppe været saa ihærdig med at skaffe sig Lommepege. Alt Haab for Falck var nu ude, men et lille Lyspunkt var der dog for Forsskål i den kgl. Resolution, nemlig at han maatte faa de Dubletter, der ikke var Anvendelse for. »Utan det löfte hade jag aldrig rest«, skriver han til Linné 1. Januar 1761. Han fortrøster sig til, at dette Løfte nok skal give ham Midler i Hænde til at skaffe Linné adskillige Naturalier efter Rejsens Slutning.

Kratzenstein, hvis Tilbud om at fremkomme med en Vejledning for de rejsende var blevet modtaget, indsendte den 28. November den i 1. Kapitel omtalte og i Michaelis Lit. Briefwechsel afrykte Betænkning. Da han havde faaet det Indtryk, at Forsskål under Rejsen vilde behandle Kramer som sin Undergivne, hvem han kunde jage med, som han fandt for godt, og hvis Arbejde han vilde tilegne sig Udbyttet af, forsøgte han at skaffe bedre Vilkaar for sin Elev, idet han i et »allerunderdanigst Forslag« af samme Dato (Brev 11) foreslaar en Række Regler, der bør gives om Forholdet mellem de to Naturhistorikere. Kratzensteins Forslag, der er vidtløftigt motiverede ved ofte ret latterlige Eksempler, blev for saa vidt taget til Følge, som Bernstorff 3. December til Kongens Approbation indsender Udkast til et Par nye Paragraffer i Instruksen, der omhandler Forholdet mellem de rejsende indbyrdes. I Kongens Svar herpaa gennem Moltke ser man, at Kongen selv vil underskrive Instruksen, og at det er besluttet at give von Haven Titlen af Professor, dog uden særlig Bestalling, hvad man vil vente med, til man ser, om han fyldestgør de Forventninger, man stiller til ham, samt at udnævne Niebuhr til Ingeniør-Løjtnant, begge Dele for at tilvejebringe Egalitet mellem de tre Hovedpersoner, der i Tide skal forebygge, »dass der Professor Forskiäl sich nicht auf der Reise, wie es das Aussehen zu haben schiene, viel heraus nahmen«.

De af Bernstorff foreslaaede Tilføjelser til Instruksen for de rejsende blev i noget udvidet Form optaget i den endelige Instruks af 15. December 1760. Denne er aftrykt i Michaelis: »Fragen« 1762, men dér er udeladt de omtalte Tilføjelser, som jeg derfor har afskrevet (Brev 12). Mærkelig nok er der i Universitets-Bibliotekets Eksemplar af Michaelis' Bog indklæbet to s. 21 Blade, hvorpaa de udeladte Dele af Instruksen er skrevet. Heri fastslaas det, at det af Forsskål selv fra første Færd af stillede Krav om, at Rejsedeltagerne skal være lige, skal gælde for dem alle. Ingen af dem maa under noget som helst Paaskud anmasse sig en Autoritet eller

Superioritet over de andre. Er de rejsende uenige om noget, Rejsen vedrørende, skal Flertallet have det afgørende Ord (§ 6). Det er ikke Mening, at Kramer skal være Forsskål undergivet, hvem han kan befale over, men Forsskål skal med Anstand og Høflighed bede Kramer om Hjælp, hvilken Kramer paa sin Side ikke maa nægte at yde (23). Man vil indse, at Nødvendigheden af, at saadanne Instruksler maatte gives, ikke lovede godt for et venskabeligt Samarbejde mellem de rejsende.

Det synes, at Kramer har fortalt i Byen, at Forsskål ikke blot rakkede Kratzenstein til, men at han med svensk Hovmod saa ned paa hele det danske Folk. Rygtet herom kom ogsaa Bernstorff for Øre, og gennem en Embedsmand, Temler¹⁾, lod han Forsskål underrette herom, rimeligvis med Paalæg om at opføre sig mere forsigtigt. Nu sprang Bomben. Forsskål gik direkte op til Kratzenstein, og det kom til et meget varmt Opgør, som Kratzenstein meget dramatisk har skildret i et Brev til Linné et Aar senere (25. Nov. 1761). Jeg har ladet dette Brev oversætte, fordi det er morsomt, og fordi det giver et godt Bidrag til Kratzensteins Karakteristik (Brev Tillæg 3). Forsskål omtaler det samme Møde i et Brev til Bernstorff af 18. December 1759 (Brev 13), hvori han hævder, at der er gjort ham Uret. Han har aldrig forlangt, at Kramer skulde være hans Undergivne, og han hører ikke til den Pøbel, der rakker ned paa en Nabonation. Kramer har selv maattet tilstaa i Niebuhrs Nærværelse, at han er løbet med Sladder. Hvis Kongen ikke vil tro mig, skriver Forsskål, eller nære Tillid til min Ærlighed, saa ser jeg hellere, at jeg fritages for at rejse og faar en anden Post eller endog træder ud af Kongens Tjeneste. Hvorvidt Regeringen har taget dette Tilbud under Overvejelse, skal være usagt; Kratzenstein skriver jo ganske vist i det nævnte Brev til Linné, at Forsskål var nær ved at blive afskediget, men det skete jo ikke, og det havde vel ogsaa været umuligt at skaffe en anden paa dette Tidspunkt umiddelbart før Afrejsen.

At Forsskål var meget uvenlig stemt mod Kramer kan ikke undre, men han var tillige altfor overlegen og hovmodig overfor ham og Kratzenstein og ofte uretfærdig i sin Dom over dem. s. 22 Kramer blev netop i de Dage Doctor Medicinæ paa et Arbejde, som er meget lidt værd, men det er dog nok lovlig haardt at omtale det, som Forsskål gør i et Brev til Linné af 1. Januar 1761: »Min rese compagnon Kramer blef nyss en eländig Doctor Medicinæ och hade till gradual: Specimen insectologiæ Danicæ. Får Hr. Archiatern den, så ses att ej ett enda nytt species är deri, utan alt plagium ur Lesser angående entomologi, och ur H. Arch. Systema Naturæ resten. De ha köpt sig en insectsamling från Sverige med namnsedlar under. Och nu vilja de brillera som autodidacter och veritabla kännare, så stora stympare de äro. Jag bör erinra det, att Herr Archiatern skadar sig och sciencen med, om dette af höflighet beröms så mycket som med Kratzensteins concylientext skedt. Ty i sanning görs deraf missbruk här af somt folk«. — Forsskål sigter hermed til, at Linné havde citeret Kratzensteins senere kasserede Tekst til Regenfuss' Konkylieværk. Kratzenstein paa sin Side ansaa Forsskål som en Nybegynder i Mineralogien og Zoologien, hvori hans Uvidenhed var saa stor, at han tog fejl af de mest kendte Genstande.

Som det fremgaar af det foregaaende lykkedes det Kratzenstein og hans Meningsfæller, hvortil Ascanius formentlig hørte, at forpurre Forsskåls Bestræbelser for at faa Falck med paa Rejsen, samt, hvad der er af større Interesse, at faa givet Forsskål saadanne Instruksjoner, at det vilde blive ham meget vanskeligt at skaffe Linné Del i de forventede Naturalier. Det fremgaar af Forsskåls Brev til Linné af 1. Januar 1761, at Kratzenstein for at opnaa. dette skal have anvendt et Argument, som Forsskål finder er yderst uretfærdigt. Hvor farligt det vilde være at give Forsskål Tilladelse til at sende Naturalier til Linné, fremgik efter Kratzensteins Mening af den Maade, Linné havde udnyttet Löflings Rejse. Löfling var en af Linnés mest fremragende Elever; han havde rejst i Spanien paa den spanske Konges Bekostning, gik derefter i spansk Tjeneste og deltog i en Ekspedition til Sydamerika, hvor han døde. Hans spanske Samlinger og Manuskripter gik alle til Linné, der udgav hans efterladte Værk Iter hispanicum. Man frygtede i København for, at det vilde gaa lige saadan med Forsskåls Samlinger og Manuskripter, hvis man ikke i Tide forpurrede det. Forsskål forsvarer Linnés Handlemaade med, at Kongen af Spanien havde givet sin Tilladelse til, at Linné havde faaet Löflings Samlinger, og Linné havde i sin Dedication i Iter hispanicum givet den spanske Konge hele Æren for de vundne Resultater. Forsskål henviser ogsaa til (i et senere Brev til Linné), at Linné ved sin Adfærd mod s. 23 Apoteker Günther tydeligt har vist, at han anerkender dem, der udretter blot det mindste til Videnskabens Bedste¹⁾.

Naar man læser Forsskåls Forsvar mod de rejste Beskyldninger, faar man det Indtryk, at han slet ikke værger sig mod den, at han vilde gøre sit til at skaffe Linné Udbytte af Rejsen, og hans forskellige Breve og Ansøgninger før og under Rejsen viser ogsaa tydeligt, at det var hans Hensigt; men han mente aabenbart, at dette havde mindre at betyde, naar blot Danmark fik Æren for Rejsen, og Linné i sine Skrifter vilde fremhæve dette. Det er muligt, at Kongen og Regeringen vilde have været tilfreds med den saaledes erhvervede Berømmelse i Europas lærde Verden, men det er forstaaeligt, at de danske Naturforskere, hvem Forsskål saa ned paa, og som han ikke troede vilde magte at drage det rette Udbytte af de sendte Samlinger, ikke vilde nøjes hermed. Man kan vanskeligt frikende Forsskål for den Beskyldning, at hans Bestræbelser mere gik ud paa at gavne Linné end det Land, i hvis Tjeneste han var traadt.

Det synes, at Forsskåls Forhold til Oeder har været ret venskabeligt, selv om Oeder ikke vilde støtte ham i Arbejdet for at faa Falck med; han indsaa, at Forsskål gik for vidt og var altfor egenraadig. Naar Oeder lover Forsskål, at han nok skal sende Linné en Del af de tørrede Planter og de Frø, han modtager fra ham, saa er

det sandsynligt, at Oeder ikke har kendt de strenge Instrukser, som blev givet Forsskål (Brev Tillæg 2). Oeder satte Pris paa Forsskål, og det samme gjorde L. Spengler, der samarbejdede med ham i Moltkes Konkyliesamling. Disse to var de eneste københavnske Naturhistorikere, som Forsskål efter Afrejsen synes at have staaet i nogen Forbindelse med. Om Oeder skriver han til Linné (4. Sept. 1761), at han »i min tanke är den enda af de studerte naturalister i Köpenhamn, hos hwilken s. 24 något solidité finns« (Spengler var ikke »studert naturalist«). Om de andre bruger han Udtryk som »bonåsar« og »halflärda windmakare«.

Hvorledes Linné har stillet sig til disse Forsskåls Stridigheder i København, som for en ikke ringe Del drejede sig om hans Person, kan man ikke vide meget om, da Linnés egne Breve til Forsskål ikke mere eksisterer (hvis han i det hele taget har skrevet nogle). Af enkelte Antydninger i Breve til Linné kan man dog se, at han har følt sig ilde berørt af den hele Sag, dels fordi han ansaa sig for miskendt fra dansk Side, dels ogsaa fordi han blev skuffet i de Forhaabninger om et rigt Udbytte fra den arabiske Rejse, som han sikkert har næret, og som han, ved at at sende Falck med, havde haabet at faa saa omfattende som muligt. Den Fremstilling han fik af Sagen gennem Forsskåls Breve og senere af den til Upsala hjemvendte Falck har sikkert været meget ensidig farvet. Herigennem har Linné faaet det Indtryk, at de danske Naturhistorikers Stilling til Forsskål var dikteret af en national Uvilje mod Sverige, og for at faa dette Punkt — som vel den hele Sag — belyst fra anden Side har han henvendt sig til Oeder. Denne benægter, at en saadan Uvilje har været til Stede; havde den eksisteret, havde der i det hele taget ikke været Tale om Forsskål; desuden lader han Linné forstaa, at Forsskål for en stor Del har været Skyld i de beklagelige Stridigheder (Brev Tillæg 1). Muligvis har Linné bebrejdet Forsskål, at han har baaret sig overilet ad i København, eller ogsaa har Forsskål følt, at Linné kunde være fortrydelig paa ham over det mislykkede Udfald paa deres fælles Bestræbelser, thi han skriver 1. Aug. 1761 til ham: »Jag nekar ej, att Herr Archiatern som jag har orsak att förtryta de anstalter, som gjordes i Danmark att binda mina händer. Men jag kan edligt betyga, att det ej är de mäktigas skuld der i riket, utan några halflärda windmakares jalousie, som bekanta i landet genom allehanda canaler och prætexter hafwa tillwäga brakt så besynnerliga inskränkingar, hwilka dock, om Gud låter mig komma hem, ingen suite kunna hafwa. Herr Archiatern täckes därföré likafullt tro, att både Gref Moltke och Geheimderådet Bernsdorff, som det masta beror på i Danmark, äro ädelsinta Herrar och wetenskapens befordrare, och det jag för min del äfwen kan tillägga, hade en nådig tanka om mig, då jag begynte resen från Danmark, hwilken tanke jag och hoppas med trohet i min syssla bibeholla, om det och qwalde tusende afwundsjuka. I anledning af allt detta ber jag ännu ödmjukel:n, att ej för det som är aldeles utan s. 25 min skuld, och i sig sjelf af litet betydande, låta mig mista något af Herr Archiaterns förtroende, som jag aldrig skall missbruka, och aldrig sätta mindre värde på, än jag hårtills gjordt. Wetenskapen, som Herr Archiatern så högt älskar, må ej lida för det en och ann i Danmark är orimlig i national tankar«.

Overfor Kratzenstein viste Linné sig aabenbart meget unaadig, hvad man ser af Kratzensteins lange Forsvarsskrivelse, hvori han paa sin Side giver Linné adskillige slemme Stikpiller. At Falck saa med samme Øjne paa Kratzenstein som Forsskål og rimeligvis har sværtet ham til efter bedste Evne overfor Linné, ser man af et Brev fra ham til Linné: »Jag skulle väl ej förmoda och än mindre önska, att den narraktige Kratzenstein fått detta arbetet (nemlig med Udgivelsen af Forsskåls Papirer) på sin lått? Jag har hört så mycket dårskaper efter honom här i Ryssland, då han var här vid academien, at man af långt mindre omständigheter kunde förklara honom för en complet gäck«¹⁾. Det skal dog siges, at Kratzensteins Eftermæle er langt bedre, end man skulde vente efter disse Udtalelser af Linnés Elever. Disses voldsomme Udfald mod Kratzenstein forklares bedst ved hans Utilbøjelighed til at underkaste sig Linnés Autoritet, og at han vovede at kritisere deres forgudede Lærer, stod for dem noget nær som Helligbrøde.

Det lykkedes saaledes Forsskål under sit korte Ophold i København at komme i Konflikt med flere af de ledende Personligheder, ligesom det tidligere var lykkedes ham i Sverige. Desuden led han i København endnu en Skuffelse, som han dog ikke omtaler i sine Breve. Som nævnt før var paa von Havens Initiativ Rejseplanen i sidste Øjeblik blevet forandret; i Stedet for at rejse med Ostindiefareren til Trankebar skulde Ekspeditionen nu tage med et Krigsskib til Middelhavet. Derved umuliggjordes Forsskåls saa ofte ytrede Ønske om at maatte faa Lov til at gæste Kap det gode Haab paa Udrejsen.

s. 26IV. Forsskål paa Rejsen¹⁾.

Det var med forbitret Sind og Ulyst til det hele Foretagende, at Forsskål den 4. Januar 1761 gik om Bord i Krigsskibet »Grønland« for at tiltræde den store Rejse. Instruksen med de strenge Bestemmelser var først blevet ham meddelt kort før Afrejsen, saa han havde ikke faaet Tid til at ansøge om Ændringer i den. At denne Sag laa ham meget paa Hjerte, fremgaar af hans sidste Brev fra Danmark til Linné, hvoraf flere er skrevet paa Helsingørs Red. Som det vil erindres, havde Skibet en mærkelig Modgang, idet det ikke mindre end tre Gange af Storm blev tvunget til at vende tilbage til Helsingør, de to Gange efter at have passeret Skagen. Under disse ufrivillige Ophold i Helsingør var Forsskål imidlertid ikke ledig, men gik trods alle Ærgrelser og Modgang frejdigt i Gang med det Arbejde, som tilbød sig. Han studerede i sine medbragte Bøger, og han samlede marine Dyr, som han søgte at bestemme. I Sundet fandt han saaledes en Sertularia, som ikke stod i Linnés Syst. Nat., Nereis pelagica og andre, mest Smaadyr. Han var meget optaget af at faa opdaget Grunden til Havvandets Lysen. At denne ikke kunde skyldes Nereider, som man havde paastaet,

var aabenbart. Han fyldte en Flaske med Havvand og proppede den til, og i over 14 Dage lyste Vandet i den om Natten, naar det rystedes. Han siede det igennem fint Linned, det lyste dog alligevel, om end kun svagt; han siede det igennem firedobbelt graat Papir, hvorefter Lyset forsvandt; men hverken paa Linnedet eller paa Papiret kunde noget levende iagttages gennem Ellis' Mikroskop. Han mente selv, at dette Mikroskop, som han senere kalder det Cuffiske, var for svagt. Han fortsatte disse Eksperimenter under hele Sørejsen, og til sidst mente han at have fundet Forklaringen. Han fandt, at det ikke kan være Saltet i Havvandet, der er Aarsag til Lyset, da det siede, men ikke mere lysende Vand ikke har mistet noget Salt. I det frasiiede Slim finder han intet levende Væsen, altsaa maa Lyset hidrøre fra Slimet. Han kommer til det Resultat, at dette Slim stammer fra Meduser, hvoraf mange som bekendt lyser. Af saadanne Meduser findes der en uhyre Mængde i Havet; ved Vandets Bevægelse mister de ved Gnidning en Del af deres lysende Slim, og dette findes derfor overalt i Havvandet og faar det til at lyse, selv naar der ingen Meduser er deri.

s. 271 det Hele interesserede Forsskål sig meget for pelagiske Dyr, som Meduser, Salper, Sjøpølser, m. m.; han indfangede mange af dem og holdt dem levende i Glas med Havvand, mens han beskrev dem og lod Baurenfeind tegne og male dem (se nærmere herom hos Gosch p. 444—447). Ogsaa Alger samlede han, mest Smaastumper, og klæbede dem paa Papir; han har beskrevet tre Alge-Arter fra Øresund. At han hyppigt undersøgte Vandets Saltholdighed, ved vi fra Niebuhr, og han forsøgte ogsaa at komme efter, om Vandet fra dybere Lag er saltere end Overfladens, uden at han dog kom til noget Resultat, fordi han ikke havde Redskaber til at hente Vand op fra større Dybder med. At hans Arbejde om Bord mest maatte være zoologisk er klart, og Niebuhr giver ham den Ros, at han var arbejdsom og ikke »delicat«, men vi ved forøvrigt ikke meget om, hvordan Livet og Arbejdet gik under Sørejsen til Marseille, hvortil Skibet ankom 14. Maj 1761. Forsskål benyttede bl. a. sine ledige Timer til at excerpere van Rheede's og Rumphius bindstærke Folioværker, som var altfor voluminøse til at føre med sig paa en Rejse til Lands.

I Marseille sluttede von Haven sig igen til Selskabet. Han havde faaet Lov til at rejse overlands fra Helsingør, fordi han havde lidt saa meget af Søsyege under de første Forsøg paa at runde Skagen.

Under Opholdet i Marseille botaniserede Forsskål flittigt og aflagde Besøg hos de den Gang meget bekendte Botanikere Sauvages og Gouan i Montpellier og i den botaniske Have dér, som han fandt stod langt tilbage for den i Upsala. Gartneren ved Haven, Banal, gav ham indirekte Ideen til en Maade, hvorpaa han muligvis kunde hjælpe Linné til at faa Udbytte af Rejsen trods alle Fjender i Danmark. Banal vilde nemlig gerne sende Frø af mediterrane Planter til Oeder, hvis han i Bytte kunde faa en Del af de Frø, som Forsskål vilde samle paa Rejsen. Forsskål lovede at ansøge om Tilladelse hertil, og i en længere Skrivelse til Bernstorff af 27. Maj (Brev 14) andrager han om, han ikke maa faa Lov til direkte at sende Frø, ikke blot til Montpellier (Sauvages), men ogsaa til Upsala (Linné), Paris (Jussieu), Chelsea (Miller) og Amsterdam (Burmman). Han hævder, at det vil være Kongen til meget større Ære, hvis de indsamlede Materialer overgives til de lærde Naturforskere, der kan ofre Tid paa deres Bearbejdelse, og som i sine Bøger ikke vil undlade at fremhæve Kongens store Fortjeneste af deres Tilvejebringelse, end hvis de kun skal henligge som Rariteter i Kongens Kabinetter, hvor de kun af og til i nogle Øjeblikke vises frem for Besøgende; s. 280g de Personer, der staar for disse Kabinetter, har saa meget andet at gøre, at de ikke kan give sig meget af med de i dem skjulte Skatte. Tiden skulde vise, hvor berettigede disse Argumenter var. Skulde Forsskål faa Tilladelse til at sende Frø direkte til de nævnte Haver, forpligter han sig til altid at sende de bedste til København, samt til at sende en Fortegnelse over de Frø, han sender til andre Haver.

Forsskål skriver i et senere Brev til Linné, at han foruden dette Punkt i sin Ansøgning ogsaa har forsvaret Linné mod de mod ham rejste Beskyldninger angaaende Löfling; som det ses af Brevet, staar der intet deri om denne Sag; muligvis har han skrevet derom til Moltke. Derimod ansøger han om, at han og Niebuhr maa faa Tilladelse til at rejse hjem fra Arabien rundt om Afrika med Besøg i Kap og, om muligt, at Maleren maa følge dem. Det var jo blevet umuligt at komme til Kap paa Udrejsen; nu søger altsaa Forsskål, med den for ham karakteristiske Fastholden ved sine Ideer, at faa Lov til at tage dertil paa Hjemrejsen.

I Bernstorffs Svar af 18. Juli meddeles det Forsskål, at Kongen endnu vil lade det forblive ved den oprindelige Plan, at de rejsende alle skal rejse gennem Syrien hjem. Derimod opfyldes hans Ønske om at maatte sende Frø direkte til de omtalte Haver, dog kun paa den Betingelse, at han altid udtrykkelig meddeler Modtagerne, at de faar Frøene paa Kongen af Danmarks Befaling, og mod at de til Gengæld sender Frø af andre sjældne Planter fra deres Haver til Prof. Oeder.

Forsskål blev meget glad over denne Tilladelse; »Jag arbetar nu med dubbelt nöje, sedan jag tror mig arbeta för sciencen«, skrev han til Linné. Han mente aabenbart nu at have taget den værste Brod af de ham tildelte, af de danske Naturhistorikere inspirerede Instruktioner. Men stadig frygtede han, at man i København skulde berøve ham Æren for saa mange nye Naturaliers Opdagelse. For at forhindre dette opfandt han et mærkeligt hemmeligt Talsystem, som han i Fortrolighed meddelte Linné i Breve fra Marseille og Konstantinopel. Naar han skriver til Linné over København vil han betegne en Plantes Slægt og Art kun ved et Tal, men saaledes at andet Ciffer altid skal læses først, f. Eks. 345 betyder 435, »att ej bönsår i Danmark må sedan ge det ut för sitt«. Ved de tørrede Planter vil han i Stedet for Etiketter skrive Tal efter Linnés Systema Naturæ; saaledes 958.62 (for 598.26) ved *Cistus helianthemum*, og —83.31 (for 803.13) ved *Lotus corniculatus*, idet den lille Streg foran Tallet betyder, at andet Ciffer er et Nul. Mener han, at Arten er

ny, angiver han s. 29 et højere Tal for Arten, end Artsantallet er i Syst. Nat. Han mente dermed at kunne forhindre, at en eller anden giver hans Bestemmelser ud for sine egne og praler dermed. Det ses dog ikke, at han paa den videre Rejse har anvendt dette Talsystem.

Efter et kort Ophold paa Malta, hvor Forsskål samlede 87 Arter, kom Ekspeditionen i Juli til Konstantinopel, hvor Deltagerne i omtrent en Maaned boede hos den danske Gesandt von Gähler. Her botaniserede Forsskål ivrigt i Omegnen, især i Skovegnen ved Belgrad ved Bosporus nordvestlige Hjørne; han var saa ivrig efter at samle, at han var ked af at skulle anvende Tid paa at ordne og indpakke de samlede Naturalier, hvorved han droges altfor »mycket från flora och landsbygden«. Ogsaa paa Øen Tenedos og den lige overfor liggende anatoliske Kyst gjorde han korte Ekskursioner.

I Konstantinopel modtog han Svar paa sin Ansøgning fra Marseille; det i Svaret anvendte Udtryk, at Kongen »noch bisjetzt« ikke har kunnet gaa ind paa hans Andragende om at maatte rejse hjem rundt om Afrika, benyttede han sig af til at indsende en fornyet Ansøgning om dette Punkt, men kun om Tilladelse for sig alene. Men da han var bange for at ulejlige Bernstorff og Moltke mere, sendte han sin Begæring til Sekretæren i det tyske Kancelli, Temler (Brev 16). Denne Gang fik han sit Ønske opfyldt, men ganske vist kun paa den meget interessante Betingelse, at en af de danske Ledsagere var villig til at følge ham rundt Afrika; anderledes kan jeg i alt Fald ikke forstaa Ordene: »ein Landes Kind aus der Arabischen Gesellschaft« (Brev 17). Der kan næppe være ment andet med denne Betingelse, end at man vilde have Kontrol med, hvad Forsskål foretog sig. Forsskål forstod ogsaa dette, og i sin Takkeskrivelse af 20. April 1762 antyder han, at Rejsen kan blive umulig for ham paa Grund af den stillede Betingelse. Senere opgav han helt at rejse til Kap; han skriver til Linné 18. April 1763: »Till Cap tror jag ej att jag mer will resa, fast jag sent omsider fådt ett med sällsamma conditioner bundit lof från Dannmark. Jag ledsnar att uppofra mig så mycket för sciencen, då jag ser och märker, att suspiciosi sticka sig bakom de mäktiga i Dannmark och utvärka mig föreskrifter, som kunna ha mig förmycket skadeliga ändemål«. Den Forsskål stillede Betingelse, at en Dansker, d. v. s. enten von Haven eller Kramer, skulde ledsage ham, var ganske særlig haard, naar man tager i Betragtning, hvorledes Forholdet mellem Rejsedeltagerne var. Forsskål omtaler aldrig dette Forhold i sine Breve til Linné, men at det var endog ualmindelig spændt, vil fremgaa af det følgende.

s. 30 Ekspeditionen gik i Konstantinopel om Bord paa et tyrkisk Skib den 8. September, og efter et kort Ophold paa Rhodos ankom den til Alexandria den 27. Senere tog den fast Ophold i Cairo, i hvilken By den forblev til Slutningen af August 1762. Det er almindelig berettet, at Grunden til dette lange Ophold i Ægypten skyldtes en Krig med de arabiske Beduiner, men selv om denne Grund har haft nogen Betydning, saa var den næppe den væsentligste. En anden og vigtigere var den, at Gesandten von Gähler havde fundet, at de rejsendes, og da særlig Filologen von Havens Kendskab til Arabisk var saa mangelfuldt, at det ikke var raadeligt at sende dem til Arabien, førend de i Ægypten havde lært sig Sproget bedre. En tredje Grund endelig, og en der aldrig er kommet offentlig frem, var Forholdet mellem Rejsedeltagerne, der var blevet saa fjendtligt, at man overvejede at dele Selskabet; men den endelige Beslutning herom maatte imidlertid, da den skulde tages i København, lade vente paa sig paa Grund af den yderst langsomme Postgang, og de rejsende maatte derfor blive i Ægypten, indtil Afgørelsen forelaa. Stridighederne mellem de rejsende fremgaa klart af de aftrykte Breve, og jeg skal her kun give en kort Oversigt over dem.

Von Haven var først ankommet til København kort før Afrejsen, og man hører intet om, at han har taget Standpunkt i Stridighederne mellem Forsskål og Kratzenstein, men da han var den sidstes Svoger, er der næppe Tvivl om, at han ligesom Kramer stod paa hans Side. Ganske naturligt sluttede disse to Danskere sig derfor sammen mod den Indflydelse, Forsskål ved sin store Lærdom let kunde komme til at udøve indenfor Selskabet. Tyskerne Niebuhr og Baurenfeind sluttede sig derimod til Forsskål, og saaledes opstod der snart to Partier, der stod skarpt overfor hinanden. Ligesom Forsskål var von Haven yderst utilfreds med de givne Instruksler og da særlig med den Bestemmelse, som var Forsskåls Værk, at alle skulde være lige under Rejsen. Han havde under hele Rejseforberedelsen betragtet sig som Ekspeditionens egentlige Leder, medens de andre var engagerede paa hans Forslag som hans Medhjælpere, det var ham derfor en stor Skuffelse ved Afrejsen at erfare den omtalte Bestemmelse. Det ses, at han i Helsingør har gjort et Forsøg paa at faa tillagt sig Myndighed til alene at bestemme Rejseruter, Opholds Varighed, Engageringen af Førere o. lign. ¹⁾ Niebuhr skriver i et Brev (Brev 19), at von Haven slet ikke vilde have del-s. 31 taget i Rejsen, hvis han blot havde haft noget at leve af, og at Grunden til at han rejste over Land til Marseille ikke var Søsøge, men den, at han allerede fra første Færd ikke kunde forliges med de andre. Der er aabenbart noget om dette, thi i samme Brev fra Helsingør ansøger han om, at der maa ansættes en anden Maler end Baurenfeind. Hans Ansøgning blev imidlertid ikke bevilget, men alligevel søgte han Gang paa Gang under Rejsen, naar Ekspeditionen optraadte in pleno, at trænge sig frem som Selskabets vigtigste Person, hvad de andre ikke vilde finde sig i. Von Haven følte det som en stor Tilsidesættelse, at Pengekassen var betroet Niebuhr, og han opførte sig saadan overfor denne, at Niebuhr til Tider frygtede for, at von Haven vilde berøve ham Pengekassen med Vold. Hvad der dog særlig vakte Harme hos Niebuhr og Forsskål var von Havens ubeherskede Udtryk om deres hjemlige politiske Forhold; han synes at have haft en ualmindelig grov Mund, saaledes da han i en Diskussion med Forsskål om svenske Forhold brugte et yderst nedsættende og sjofelt Skældsord mod Forsskål. Dette skete paa »Grønland« ved Chefens Bord, og fra da af var der aaben Krig imellem dem. Det lykkedes ganske vist von Gähler at faa dem forligte, men Forholdet blev derfor ikke bedre.

Von Haven betroede Kramer, at han nok skulde hævne sig, og da han, inden Selskabet forlod Konstantinopel, købte to Pakker Arsenik, som han gav Kramer i Forvaring, blev denne saa forskrækket, at han meddelte de andre det. Saa mærkeligt det end lyder, blev Forsskål og Niebuhr meget forfærdede over denne Meddelelse, idet de troede, at von Haven tænkte paa Mord. Forsskål troede, at det gjaldt ham, og Niebuhr frygtede, at von Haven paa en saa voldsom Maade vilde skaffe sig Herredømmet over Pengekassen. Jeg er mest tilbøjelig til at tro, at von Haven har villet indjage sine Fjender en alvorlig Forskrækkelse. De troede, at han havde købt to meget store Pakker Arsenik, men efter Apotekerens senere indhentede Erklæring har von Haven købt for 8 Asper gult og for 16 Asper hvidt Arsenik; det kan ikke have været meget store Portioner, for paa samme Erklæring er opført som solgt til Ekspeditionen et almindeligt Brækmiddel for 10 Asper. Imidlertid blev Forsskål saa forskrækket, at han hemmeligt fra Rhodos sendte en Klageskrivelse, som Niebuhr og Baurenfeind ogsaa underskrev, til von Gähler, hvori de indstændigt anmodede om, at de maatte blive befriede for deres farlige Rejsekammerat, der omgikkedes med Mordplaner.

Von Gähler fandt, at denne Mistanke mod von Haven dog vist var uberettiget, men paa den anden Side viste Klagen, at s. 32 Forholdet mellem de rejsende snarest var blevet værre, og da han frygtede for, at en yderligere Forværring af Forholdet let kunde føre til hele Ekspeditionens Opløsning og gøre den ganske resultatløs, henvendte han sig i en Skrivelse til Bernstorff (Brev 20), for hvem han fremstiller hele Forholdet mellem de rejsende, idet han tillige giver en Karakteristik af hver af de fem Deltagere. Hans Skildring af von Haven er just ikke flatterende. Han foreslaar, at man skal fjerne von Haven fra de øvrige, lade disse fortsætte Rejsen til Arabien, medens von Haven skal blive i Ægypten og Syrien, hvor hans Kundskaber, der udelukkende er filologiske, bedst kan gøres frugtbringende. Samtidig paalægger von Gähler de tre Klagere, at de ikke maa lade von Haven ane deres Mistanke og bestræbe sig for at leve i Fordragelighed med ham i de faa Maaneder, de maa blive i Ægypten, indtil Bernstorffs Afgørelse foreligger (Brev 21).

Det er trist, svarede Bernstorff (Brev 23), at se et med saa stort Besvær og med saa store Omkostninger startet Foretagende strande paa Grund af nogle urolige og stridbare Hoveders indbyrdes Splid. Men kan det ikke være andet, skal von Gähler faa en Ordre til von Haven, hvorved denne fjernes fra Selskabet. Men denne Ordre skal meget nødtigt anvendes, før alle mulige Forsøg paa at tilvejebringe Enighed er gjort. Thi der er store Betæneligheder ved den foreslaaede Udvej. Rejsen er jo tænkt som en arkæologisk og filologisk Ekspedition til Arabien, ikke til Ægypten, hvor saa mange andre rejsende før har været, og von Haven er jo Ekspeditionens Filolog. Det var ham, som oprindeligt alene skulde foretage Rejsen, og de andre er blevet sendt med for at assistere ham. Ganske vist er de alle lige, men fjernes von Haven, saa vil Forsskål blive den ledende i Selskabet— for i et saadant Selskab er altid en den første og mener sig at være den første. Og kan nu denne Svensker bedre enes med de andre end deres Landsmand? Skulde Ekspeditionen lykkes og komme hjem med store Resultater, saa vil de Lærdes Republik kun kende Forsskål og kun tale om ham. Han vil synes at have udrettet alt, og intet vil være mere føleligt for Nationen end at skulle se ham, Udlændingen, faa Æren for et Foretagende, der er sat i Gang af den og ved dens Konges Rundhaandethed. Derfor er det bedst, hvis det i det Hele taget er muligt, at lade Rejsedeltagerne forblive sammen og at følge den oprindelige Plan. — Med denne Bernstorffs Skrivelse fulgte til von Gählers Disposition i paakommende Tilfælde en forsegleet Ordre fra Moltke til von Haven, hvorefter denne skulde rejse alene.

Von Gähler havde imidlertid fra de rejsende modtaget adskillige Breve fra Cairo, af hvilke, saa vidt jeg kan se, von Havens aldrig indeholder et Ord om hans medrejsende, medens Forsskåls ustandselig vender tilbage til den fatale Arsenik-Historie. Vi er de ulykkeligste af alle rejsende, skriver han, hvis vi bestandig skal vedblive at frygte for den skrækkeligste Misgerning fra vor Kammerats Side. Faren er ikke saa stor i Cairo, men det værste kan ventes, naar vi snart skal fortsætte Rejsen. Vi haaber inderligt, at vi snart maa blive befriede for dette forfærdelige Menneske, som atter og atter overfalder os med de værste Grovheder.

Man kan ikke undre sig over, at von Gähler blev ked af disse gentagne Klagemaal, og idet han tog den Beslutning ikke at anvende Moltkes Ordre til von Haven, meddelte han Forsskål og Kammerater, at det var Regeringens Beslutning, at de skulde blive sammen. Da han ansaa Niebuhr for den fornuftigste, henvendte han sig fortroligt til ham med Anmodning om at skaffe Fred og at sørge for, at Klagerne hørte op; han vilde ikke generes af dem mere. Niebuhr maa erkende, at det første ikke er lykkedes ham. Han er ikke Filosof nok til at kunne hamle op med de to Magistri Philosophiæ, der tager al Ting filosofisk; de kan komme i den heftigste Skærmydsel og dog straks tage fat paa Arbejdet, som om intet var passeret. Hvad det sidste angaar, skal der med hans Vidende ingen Klage mere sendes til Gesandten. Det lykkedes dog ikke Niebuhr at forhindre Forsskål i at sende en ny Klage over, at Forventningerne om at blive befriet for von Haven var blevet skuffet. Forsskål har, skriver han bl. a., hidtil tiet til alle von Havens Grovheder, men nu udbeder han sig Tilladelse til, hvis von Haven fremturer i sin Ondskab, selv at tugte ham, for at han ikke i København skal kunne prale af, at han har kunnet skælde Forsskål ligesaa meget ud, han vilde, uden at Forsskål turde tage til Genmæle.

Von Gähler, der mente, at Forsskåls Maadehold var forstilt, søgte i et senere Brev (Brev 35) at tale ham til Fornuft med venlige, formanende Ord. Men Forholdet til von Haven pinte Forsskål; hans Nag til ham gik dybt, og selv om det lykkedes Niebuhr for Fremtiden at forhindre, at han indsendte flere Klageskrivelser, saa fremgaar det dog af hans senere Breve, at han ikke glemte. Samværet med von Haven var ham uudholdeligt, og han, der havde været den ivrigste af dem alle, var den, der først blev ked af Rejsen. Da han

ikke kunde faa Lov til at rejse alene til Kap, ansøgte han senere om, at han efter højst et Aars Ophold i Arabien (skønt de efter Planen skulde blive der 2 à 3 Aar) maatte faa Lov til at rejse den hurtigste Vej hjem (Brev 32). Von Gäh-s. 34ler henstillede til Bernstorff slet ikke at svare paa denne Ansøgning. Forsskåls gentagne Ansøgninger og Besværinger, der efterhaanden næsten fik en helt patologisk Karakter, har aabenbart trættet og irriteret Gesandten. Von Haven viser sig i sine Breve fra en anden og mere tiltalende Side, idet han saa godt som aldrig omtaler Forholdet til Forsskål. Han skriver et Sted, at der er Aarsager, som han helst forbigaar i Tavshed, til han kommer hjem¹).

Denne uheldige Strid mellem Ekspeditionens to fornemste Medlemmer maatte sætte sine Spor i Rejsens Forløb, selv om de kun kan paavises i enkelte Punkter. At Ekspeditionens Ophold i Ægypten derved blev forlænget er allerede omtalt (von Gählers endelige Svar paa den i September 1761 indsendte Klage indtraf først i Cairo i Slutningen af Juni 1762) ; den senere Sinai-Rejses Resultatløshed, der vakte Bernstorffs Utilfredshed, kan føres tilbage til samme Aarsag. Niebuhr omtaler i sin Rejsebeskrivelse ikke med et Ord disse Stridigheder, men det er let at mærke, at mange af de paa den senere Rejse truffne Dispositioner har været paavirket af dem. Selv om rimeligvis Skylden hovedsagelig laa hos von Haven, var Forsskål, som den stædige og hidsige Karakter han var, dog næppe ganske skyldfri. At han virkelig for Alvor har troet, at von Haven vilde ham til Livs, synes urimeligt. Jeg er mere tilbøjelig til at tro, at Forsskål vilde puste den mærkelige Arsenikaffære op, saa den kunde bruges som et Middel til at blive af med von Haven. Naar den fornuftige Niebuhr lader skimte igennem, at de to Kamphaner var et Par akademiske, disputersyge Erasmus Montanus'er, der under Disputen hidsede sig op til den ubændigste Vrede, men bag efter gik til deres Arbejde, som om intet var sket, saa er det muligt rigtigt nok for von Havens Vedkommende, men næppe for Forsskåls. Han bevarede sit Had til von Haven til dennes Død; han meddelte Linné denne Begivenhed i følgende Ord: »En af vårt sällskap, Professor von Haven, dog här d. 25. Maj sistledna och gjorde med sin afgång för oss öfriga en ogement lättare resa. Hans sinnelag war rätt beswärligt«. Derimod blev Forsskåls Forhold til Kramer efterhaanden helt venskabeligt, hvad man kan slutte deraf, at de to oftere senere foretog Smaature sammen.

Hermed skal jeg forlade Forholdet mellem de rejsende, der forøvrigt, som alt nævnt, med al ønskelig Tydelighed fremgaar af de aftrykte Breve, og gaa over til at skildre Rejsens videre Forløb.

s. 35Under Opholdet i Ægypten, der som omtalt varede i elleve Maaneder, foretog Forsskål med Cairo som Udgangspunkt en Række botaniske Ekskursioner, hvorunder han flittigt samlede ind og beskrev alt, hvad han fandt interessant og nyt. Han strejfede om i Cairos Haver, i de omliggende Marker, i Nildalen og Deltaet, i Ørkenen og ved Pyramiderne. Særlig udbytterig var en Udflugt til Alexandria landværts den 1. April 1761, under hvilken han oplevede det Æventyr at blive udplyndret af arabiske Beduiner, der dog ellers ikke gjorde ham Fortræd. Forøvrigt skal jeg saa lidt her som senere i dette Kapitel opholde mig ved Forsskåls botaniske Arbejder og Samlinger; de vil blive omtalte i det følgende Kapitel og i næste Afsnit. Men Forsskål beskæftigede sig ikke blot med naturvidenskabelige Undersøgelser. Han hjalp f. Eks. Niebuhr i hans geografiske Undersøgelser, han interesserede sig for det ægyptiske Landbrug, for Fabriksdrift, for historiske, folkloristiske, arkæologiske og filologiske Emner, hvorom han gjorde adskillige Optegnelser, som Niebuhr senere benyttede i sin Rejsebeskrivelse. Som det fremgaar af et af de aftrykte Breve, blandede han sig ogsaa i de Forhandlinger, der førtes om en Omordning af det danske Konsulat, maaske dog mest for at forpurre, hvad Kramer og von Haven havde udtænkt i den Anledning (Brev 27).

Den 28. August 1762 forlod Ekspeditionen Cairo sammen med en Karavane, der drog til Suez. I denne By blev Baurenfeind syg, hvorved han og Lægen Kramer blev forhindret i at deltage i den første af de fra først af planlagte Ekspeditioner, nemlig til det berømte Bjerg med Indskrifter Djebel el mokátteb paa Halvøen Sinai. Forsskål benyttede sig af denne Omstændighed til for en Tid at blive fri for det ham saa pinlige Samvær med von Haven og blev ligeledes i Suez, medens Niebuhr og von Haven alene foretog Udflugten, der varede fra den 6. til den 25. September. Denne Forsskåls Unddragen sig sine Pligter var Bernstorff meget misfornøjet med, som med de indsendte Rapporter (Brev 37), hvad de rejsende aldrig fik at vide. Men Forsskål var dog ingenlunde ledig; da Egnen om Suez jo er meget plantefattig, kastede han sig her særlig over zoologiske Studier, og navnlig var han ivrig efter at lære det røde Havs Fiskearter at kende. Han besøgte nærliggende Lokalteter, f. Eks. de varme Kilder ved Ghobeibe, i hvis varme Strandsumpe han til sin Forundring fandt Mængder af Tagrør, der udgjorde en vigtig Handelsartikel.

Forsskål, der bedst mestrede det arabiske Sprog, førte i Suez alle Forhandlinger med Araberne om Rejselejlighed, og den 8. Oktober afsejlede Ekspeditionen med et Handelsskib fra Suez til s. 36Djidda (Gidda). Undervejs lagde man til ved forskellige Handelspladser, og Forsskål gik oftest i Land, altid samlende og noterende, saaledes især ved Tor (Tur) paa Sinais Vestkyst, hvorfra han fik Lejlighed til endnu en Gang at afsende Breve og Frøpakker. Uden videre Æventyr — det skulde da være, at Forsskål til Arabernes store Forbavselse forudsagde en Solformørkelse, der indtraf 17. Oktober — sneglede Skibet sig afsted til Djidda, hvor det ankom den 29. Oktober. Her blev de rejsende til den 14. December. I disse Uger helligede Forsskål sig særlig Studiet af det røde Havs Fauna og Flora (Alger), da den yderst fattige Plantevækst i dette Ørkenland ikke gav Arbejdsstof nok. Som tidligere i Ægypten og senere i Jemen beskæftigede han sig desuden indgaaende med Beboernes Sæder og Skikke, Handel og Næringsveje, opsøgte de fattige arabiske

Lærde og studerede med dem i gamle Haandskrifter, idet han ad den Vej søgte at faa Svar paa de af Michaelis rettede Spørgsmaal. Rundt om i Niebuhrs Beschreibung von Arabien finder man lange Citater af Forsskåls Optegnelser, saaledes især i Indledningen. Paa lejet Skib afsejlede Ekspeditionen fra Djidda videre imod Syd, aflagde et lille Besøg i Kystbyen Ghomfude og ankom den 29. December 1762 til Lohaja, Jemens nordligste Havneby.

Endelig var Rejsens egentlige Maal naaet, to hele Aar efter Afrejsen fra København. De mange, ikke beregnede lange Ophold flere Steder havde sinket Rejsen altfor meget, og det er da ikke til at undres over, at Rejsedeltagerne begyndte at længes hjem. Det gjaldt foruden Forsskål navnlig Baurenfeind, men de havde ikke andet at gøre end nu for Alvor at begynde paa deres Undersøgelser. Forsskål var i og for sig heldigst stillet, for næsten alt, hvad han saa, var nyt. Studiet og Indsamlingen af Planter maatte kunne forjage hans under den langvarige og kedelige Sejlads vakte Hjemve og Lede ved hele Rejsen. Værre stillede Situationen sig for von Haven, der var meget lidt arkæologisk og etnologisk interesseret, og hans Kyndighed i Arabisk var næppe saa grundig, at han kunde opnaa nævneværdige filologiske Resultater, Rejsens egentlige Formaal. Hertil kommer, at disse Egnes hede Klima slet ikke passede for von Havens Temperament og Konstitution, medens det ikke synes i særlig Grad at have hæmmet Forsskåls og Niebuhrs Energi.

Selve Byen Lohaja og dens nærmeste Omegn var ikke interessant fra et botanisk Synspunkt, men det var et stort Gode, at saavel Guvernøren (Dola'en) som Befolkningen var særdeles velvillige og fredelige, saa at man kunde gøre Udflugter i lige saa stor Sikkerhed som i Danmark. Forsskål kunde derfor anvende s. 37en Del af den Tid, Ekspeditionen blev i Lohaja, til at foretage kortere og længere Ekskursioner, saaledes til de nærliggende Oaser Kudmie og Môr, i hvilken sidste han fandt et lille Hundrede Plantearter, der næsten alle var nye for ham. I Begyndelsen af Februar 1763 foretog han en noget længere Udflugt til Vadi Surdud, regia sedes Floræ Yemen, som han kalder denne Dal, der løber langs Højlandets Rand, øst for Lohaja; han berørte lige Bjerglandet ved det høje Bjerg Melhan. Mange nye Planter fandt han her, og med deres Præparering og Beskrivelse optoges hans meste Tid under Opholdet i Byen. Ellers brugte han Tiden til at tale med Folk fra Stedet. Interessant er et Brev, han sendte til Moltke, og hvori han foreslaar Regeringen at lade danske Skibe anløbe Jemens Havne; der vil være en stor Fortjeneste for driftige Købmænd, der vil sende forskellige i Arabien anvendte Varer og faa Kaffe med tilbage; Lohaja var Jemens vigtigste Plads for Kaffehandelen (Brev 34). Det fremgaar af en Bemærkning hos Niebuhr, at Forsskål har faaet de i Brevet givne Oplysninger fra en »Renegat«, der havde haft dem til bedste.

Den 20. Februar 1763 drog Ekspeditionen fra Lohaja gennem det tørre, fladere Forland Tehâma til Byen Beit-el-Fakih, der blev valgt til første Hovedkvarter. Byen ligger omtrent midtvejs mellem Havnebyen Hodeida og Kaffebjergene ved Hadîe. Medens Niebuhr havde større Interesse i Kystlandets Byer, valgte Forsskål Bjergene som sit Operationsfelt. Den Tid han tilbragte i disse Bjerge, i Byerne Hadîe, Bulgose, Mokaja, Kurma og flere og deres Omegn var sikkert hans lykkeligste Tid (omtrent hele Marts Maaned). Klimaet var her langt behageligere end i det tørre Tehâma, og Vegetationen var for ham, der i saa lang Tid havde færdedes i mere eller mindre ørkenagtige og træløse Egne, som en sand Aabenbaring af Fylde og Variation, og de tiltalende og duftende Kaffeplantager forøgede end mere Velværet. Paa Bjergskraaninger, i Skove, hvor Orkideer og Bregner som mange andre Plantearter, der er ukendte i tørre Egne, og som var helt nye for Forsskål, voksede, strejfede han om, samlede og beskrev. Han skildrede Egnen saa lokkende for sine Venner, Niebuhr og Baurenfeind, at disse sluttede sig til ham og tilbragte nogle haardt tiltrængte Hviledage i den køligere og behageligere Bjergegn. Først den 22. Marts drog de igen ned til Beit-el-Fakih. Niebuhr, der skulde udarbejde et Kort over Jemen, maatte nødvendigvis foretage længere Rejser, og han planlagde en saadan, der skulde gaa Syd paa til Byen Taæs (Ta-is), der ligger i Bjergene øst for Mokka. Paa denne lange Tur fulgte Forsskål med ham. Den 26. Marts drog de to afsted, igennem Tehâma, opad s. 38 Vadi Zebid til Byen Djöbla inde i Bjergene og derfra til Taæs ved Foden af Arabiens højeste Bjerge, Mt. Sabber. Paa Vejen havde Forsskål kun faaet Tid til at botanisere i El Uahfad i Vadi Zebids øvre Del (Kaffehytten El wachfâd kalder Niebuhr Stedet), hvor der ved et lille rindende Vand voksede forskellige Urter. Fra Taæs gik Tilbagevejen mod Nordvest over Byerne Hæs (Haïs) og Zebid til Beit-el-Fakih. Paa denne Tur fandt Forsskål omtrent en Mil nordvest for Herberget Oude et blomstrende Træ af det længe eftersøgte Opobalsamtræ, der leverer Mekkabalsam. Han blev herover saa begejstret, at han satte sig i Træets Skygge og nedskrev en fuldstændig Beskrivelse af det; naturligvis glemte han ikke at medtage en Del blomstrende Grene.

Den bratte Overgang fra de kølige Bjerge til den nu først i April meget hede Tehâmaslette undlod ikke at vise sine sundhedsfarlige Virkninger. Niebuhr ankom til Beit-el-Fakih stærkt angrebet af Koldfeber, der dog snart gik over. Von Haven, der var forbleven i Beit-el-Fakih, var ogsaa upasselig og i det Hele utilfreds med Forholdene. Varmen og Mangelen af europæiske Spise- og Drikkevarer var ham lige ulidelig, og da Ekspeditionen den 20. April samlet drog fra Beit-el-Fakih, valgte han med de to andre at følge med den egentlige Karavane, der efter Landets Skik kun rejste om Natten, medens Forsskål og Niebuhr, hvis Arbejde krævede Dagslys, ikke vilde lade sig hæmme deri af Varmen og derfor rejste sammen forud og om Dagen. Rejsen gik til Mokka, Jemens sydligste Havneplads ved det røde Hav og den eneste, der blev anløbet af europæiske Skibe. I denne By mødte der Ekspeditionen de første alvorlige Vanskeligheder fra Arabernes Side. Jeg skal ikke opholde mig ved de mange besværlige Forhandlinger, de rejsende maatte føre, man kan læse derom i Niebuhrs Rejsebeskrivelse, kun skal jeg lige nævne, at Forsskål mistede en Del af sine i Spiritus bevarede Fisk og Slinger under Toldklareringen.

Under Opholdet i Mokka virkede det hede Klima nedbrydende paa de rejsendes Helbred. Niebuhr blev igen syg og von Haven, der i længere Tid havde været upasselig, blev daarligere og daarligere, og han døde den 25. Maj. Det synes ikke, at Forsskål har fejlet noget, men meget for sin Videnskab fik han ikke udrettet i Mokka. Alle længtes de efter at komme bort fra Byen og op i det friske Bjergklima. Maalet var Jemens Hovedstad Saná, og den 9. Juni forlod de Mokka og drog foreløbig til Taæs. Her ved Foden af Mt. Sabber, hvor efter Aarabernes Sigende Alverdens Planter gro, lokkede dette Bjerg Forsskål stærkt, men Stridigheder mellem Araberne gjorde Rejsen derhen farlig, og s. 39det lykkedes ham ikke at komme derop, skønt han tit nok gjorde Forsøg paa at faa Dola'ens Tilladelse dertil. Efter flere Dages Forhandlinger, der førtes af Forsskål, og som resulterede i en Ordre til at vende tilbage til Mokka, fik de rejsende uventet Ordre ira Imam'en eller Kongen af Jemen til at drage til hans Hovedstad Saná. Alle disse Fortrædeligheder tog paa Forsskåls ellers saa kraftige Konstitution, og han følte sig upasselig de sidste Dage, de rejsende var i Taæs. Dog vilde han ikke derfor have, at Rejsen til Saná skulde opsættes, og den 28. Juni brød de op. Vejen gik gennem Dale og over Bjerge, og den var i det Hele meget besværlig. Besværlighederne nedbrød yderligere Forsskåls Helbred, og det værste var, at Rejsen skulde forceres, saa der ikke blev Tid til ordentlig Hvile og Pleje. Han blev snart ude af Stand til at beskæftige sig med noget. Hans sidste Dagbogsoptegnelser synes at være førte kort efter Afrejsen fra Taæs. Jeg ved ikke, om hans sidste nedskrevne Ord er de, der staar i Flora ægypt. arab. p. XC, men de synes at være det; det er en Sætning, Vemod vækkende, der viser os en Mand, der passede sit Arbejde til det sidste med Anelse om Dødens nære Komme: »Taæs finem posuit Euphorbiæ spin. succedente Euph. schörur. Verum brevi post plantis Hadiensibus locum cedens, defiit ipsa — & — Botanicus—ipse!

Snart maatte han bæres, snart hvile paa et daarligt Leje paa en Kamelryg, men det lykkedes dog for hans Kammerater at faa ham ført til Byen Jerim, hvor man vilde gøre et Ophold. Men det var for sent. Om Morgenen den 11. Juli 1763 udaandede Pehr Forsskål, 31½ Aar gammel. Hans Lig blev klædt i et linned Klæde og begravet i en Kiste. Herved begik hans Kammerater en Fejl, thi Araberne troede, at der var nedlagt Skatte i Kisten, og saa snart Niebuhr med de andre havde forladt Jerim, grov Araberne Kisten op og røvede Linklædet. Dola'en tvang nogle Jøder til at begrave Liget igen, men uden Kiste.

Med svækket Helbred drog de fire overlevende til Saná og derfra tilbage til Mokka, hvorfra de paa et engelsk Skib sejlede til Bombay. Udfor Sokotra døde i August med et Par Dages Mellemrum Baurenfeind og Tjeneren Berggren, som alt meddelt i første Kapitel. Niebuhr paastaar ¹⁾, at ingen smitsom Sygdom var Aarsag til hans Rejsefællers saa hurtig efter hinanden paafølgende Død, men meget mere deres egen Uforsigtighed. Efter de hede Dagstimer var den kølige Aftenluft dem saa velgørende, at de for meget udsatte sig for den, og de var ikke tilstrækkeligt s. 40betænkte paa at sikre sig mod Følgerne, som den bratte Overgang mellem Klimaet i Bjergene og paa Sletten meget let kan føre med sig. De skyndte sig for meget, og de havde ikke vænnet sig til den samme Levemaade som Araberne. De spiste stadig Kød, »skønt de i flere Maaneder ikke havde haft stærke Drikke, hvortil de dog var vant«.

Selv om Niebuhr har Ret i nogle af disse Betragtninger, er der vel ingen Tvivl om, at de fire rejsende faldt som Offer for den i det sydlige Jemen meget ondartede Malaria, hvis Natur Niebuhr naturligvis ikke kendte. Den allernyeste Tid har vist os et Eksempel paa, at Bjergegnene i Sydvest-Arabien er meget usunde for Europæere ¹⁾.

Det arabiske Rejseselskab var saaledes opløst; selv om Niebuhr endnu i et Par Aar fortsatte det videnskabelige Forskningsarbejde, var den oprindeligt planlagte Ekspedition afsluttet ved Afrejsen fra Mokka. Som Afslutning paa dette Kapitel vil det derfor være passende at kaste et Blik tilbage paa de Resultater, det samlede Selskab bragte til Veje, og paa de Personer, der deltog i Rejsen.

Som flere Gange nævnt var Selskabet uden Leder, idet alle var stillede lige; den eneste Tillidspost, Pasningen af Pengekassen, var betroet Niebuhr. Der er ingen Tvivl om, at denne Ligestilling af Personerne var uheldig. Uenighed om Afgørelser, der skulde træffes Rejsen vedrørende, hørte til Dagens Orden, hvad der selvfølgelig meget bidrog til at forringe Deltagernes Arbejde og dermed Rejsens Resultater. Det er aabenbart, at Forsskål var Selskabets mest betydelige Person og tillige den mest indflydelsesrige, men hans Stridbarhed har ikke bidraget til det gode Forholds Bevarelse mellem Rejsefællerne. Hans Modstander, von Haven, der stadig gjorde Krav paa at være den ledende, var en pylret Person, der var til stor Gene for de øvrige Deltagere ved sin Ugidelighed og Gnavenhed, og han længtes stadigt hjem, hvor et fedt og mageligt Embede ventede ham. Hans videnskabelige Kvalifikationer sættes meget lavt af Niebuhr, og hans Udbytte af Rejsen er for Eftertiden omtrent Nul. Niebuhr tog hans efterladte Papirer med sig til Bombay; det viste sig, at von Haven ikke en Gang havde ført sin Dagbog til Afrejsen fra Cairo, og s. 41hans Optegnelser fra de sidste halvanden Maaned i Arabien fyldte et halvt Ark. Hvad han havde skrevet ned af Arabisk var mest Afskrift af trykte Bøger, »som om han skulde forberede sig til Rejsen« (Brev 37). Saa vidt jeg ved, er der heller intet udgivet af von Havens efterladte Papirer. Derimod er der i Michaelis Liter. Briefwechsel aftrykt en Oversættelse af en paa Dansk skrevet Dagbog fra Rejsen i Sinai, som von Haven sendte hjem fra Suez. Denne Dagbog vakte Bernstorffs Misfornøjelse paa Grund af dens Indholdsløshed (Brev 37). Som det fremgaar af dette Brev, var man i København begyndt at blive utilfreds med, at man ingen Resultater fik fra de rejsende. Selv den dem paalagte Pligt at sende Afskrifter af deres Dagbøger havde de ikke opfyldt med

den ene Undtagelse, at Forsskål havde sendt en Afskrift af sin Dagbog fra Rejsens Begyndelse til 6. April 1761.

Lægen Kramer udmærkede sig fremfor de andre, skriver Bernstorff i samme Brev, derved at han siden Rejsens Begyndelse ikke havde givet det mindste Livstegn fra sig. Hans Arbejde paa Rejsen var, foruden Lægens, zoologiske Indsamlinger, og med disse var i det mindste Ascanius vel tilfreds¹⁾. Hans efterladte Optegnelser indeholdt muligvis ogsaa værdifulde lagttagelser, mente Niebuhr (Brev 39), men intet heraf er publiceret. I Modstrid hermed staa Niebuhrs senere Udsagn, at Valget af Kramer var meget uheldigt; som Læge, som i alt, hvortil han skulde anvendes, var han ganske ubrugelig²⁾.

Baurenfeind var ingen daarlig Tegner; en Del af hans Tegninger er reproducet paa Tavlerne i Niebuhrs Rejseværker og i Forsskåls Icones. Han var en udannet og indskrænket Mand, hvis Liv forkortedes ved hans Hang til Drik²⁾.

Medens saaledes de tre omtalte Deltagere i den arabiske Rejse saa godt som ikke har efterladt sig videnskabelige Resultater, kan det samme heldigvis ikke siges om de to andre, Forsskål og Niebuhr. Den i flere Aar almindeligt herskende Mening, at den med saa stof e Forventninger startede Ekspedition var blevet en komplet Fiasko, viste sig efter Niebuhrs Hjemkomst og hans Offentliggørelse af en Del af sine egne og Forsskåls Resultater at have været forhastet, og for Eftertiden er Navnene Niebuhr og Forsskål uudsletteligt indskrevet i Videnskabens Historie. Om Forsskål vil næste Kapitel handle, her derfor kun et Par Ord endnu om Niebuhr.

Han var en Bondesøn fra det hannoveranske Marskland, og s. 42 han havde kun faaet en ret overfladisk videnskabelig Uddannelse, da han modtog Pladsen som Astronom ved Ekspeditionen. Han var Skikkeligheden, Ærligheden og Beskedenheden selv, og han følte sig i Begyndelsen de to lærde Professorer, von Haven og Forsskål, underlegen. Han sluttede sig nær til Forsskål, hvem han saa op til som Indbegrebet af al Lærdom. Stridighederne mellem de to øgede imidlertid hurtigt hans Indflydelse i Selskabet, idet von Gähler gjorde ham til sin særlige Tillidsmand. Det er ikke her Stedet til at opgøre Niebuhrs Resultater fra den arabiske Rejse og deres Værdi, men det kan siges, at hans Energi og glimrende lagttagelsesevne, der skærpedes stærkt under Rejsen, hans Nøjagtighed i Observationer og Afrids af Mindesmærker og Indskrifter, der skal være meget stor, gjorde ham til en videnskabelig rejsende af første Rang. Den af Bernstorff (Brev 37) ytrede Misfornøjelse med Niebuhrs Rapport fra Sinai-Rejsen var han sikkert selv senere villig til at erkende for at være uberettiget. Niebuhr stod efter sin Hjemkomst meget højt i Bernstorffs Agtelse, og han synes indtil dennes Fald at have staaet i nært Venskab til ham. Niebuhr var en af de faa, der fulgte Bernstorff, da denne i September 1770 blev styrtet af Struensee.

s. 42V. Forsskål som Person og Botaniker.

Det Indtryk, man faar af Forsskåls Personlighed, er ikke absolut tiltalende. Han var en stærk Karakter, der satte sit eget Værd meget højt og ofte lod sig forlede til at behandle andre med en Overlegenhed, der kunde være ilde anbragt. Allerede tidligt viste han en stor Selvstændighed, der bl. a. ytrede sig under hans Studieophold i Göttingen, hvor han ikke uden videre vilde tage for gode Varer, hvad de Herrer Professorer fandt for godt at docere. Som hans Lærer, Michaelis, siger: han troede ikke noget, som han ikke med gode Grunde blev tvunget til at tro paa¹⁾. Denne Selvstændighed, der er i høj Grad prisværdig for en sandhedssøgende Forsker, var i andre Henseender ikke altid af det Gode, idet han derigennem let forledtes til en Selvovervurdering, som gjorde Samkvemmet med ham vanskeligt. Enhver Modsigelse æggede ham op, og naar han kom i en hidsig Diskussion, hvor hvert Ord ikke var vel overvejet, var han ikke s. 43 til at drive fra det en Gang indtagne Standpunkt. Han var generende trættekær og disputeresyg, og under Diskussionen løb hans Hidsighed ofte af med ham, saa han skiltes fra sin Modstander i Vrede¹⁾.

Hans Overlegenhed over for andre skyldtes vel Bevidstheden om sin egen store Lærdom, men hertil bidrog ogsaa meget, at han var Linnés Elev. Han var en Ildtilbeder af Linné og ansaa alle andre Lærere i Naturhistorie, som dem i Göttingen og København, for Undermaalere, og han var ikke bange for at sige dem det. At han ikke skabte sig Venner derved, er jo klart. Karakteristisk for ham var hans udprægede Uvilje mod at underordne sig andre. Det første Krav, han stiller, da han modtager Michaelis' Opfordring til at deltage i den arabiske Rejse, er det, at alle paa Rejsen skal være lige, ingen være over eller under den anden. Dette maa vistnok forstaas saaledes, at han ikke vilde staa under nogen anden, men han havde ikke noget imod selv at være overordnet. Det er nok rigtigt, hvad Kratzenstein fortæller (Brev 8), at han modtog Niebuhr i København som sin underordnede. Hans akademiske Hovmod tillod ham ikke at behandle denne noget bondske Tysker som sin Ligemand. Niebuhr fandt sig i nogen Tid i denne overlegne Behandling, men sagde dog en Dag Stop, og fra den Tid blev Forholdet mellem dem godt¹⁾. Forsskåls Harme over, at Kramer var blevet ansat som hans Ligemand, i Overensstemmelse med det af ham selv fordrede Princip, viser ogsaa klart, hvordan han tænkte sig denne Ligestilling (Brev 9).

Denne Selvhævdelse og Overlegenhed var parret med en stadig Staaen paa Vagt overfor enhver Handling

eller Udtalelse, der syntes ham at gaa hans Rettigheder for nær. Kunde han ikke, som i de akademiske Diskussioner, selv tilkæmpe sig sin formentlige Ret, klagede han til Autoriteterne. Vi ser dette overalt, i Sverige, i København, under Rejsen, klagende og anklagende, undertiden næsten som en Kværlant, og derunder — som i sine Breve — benyttende sig af Udtryk om sine Modstandere, der hyppigt er altfor nedsættende eller endog undertiden rene Skældords. Ligesaa vedholdende han var i sine Klager, ligesaa udholdende var han i sine Krav om Oplydelsen af et en Gang fattet Ønske; illustrerende er saaledes han talrige Henvendelser om at faa Lov til at rejse til Kap. I Forbindelse med hans Bevidsthed om sit eget store Værd og Uvilje til at underkaste sig andre staar de for de Tider meget skrappe Krav, han s. 44 stillede, for at ville deltage i Rejsen; at han sørgede for at faa en god Løn og en betrygget Tilværelse efter Rejsen er jo saa rimeligt, mere interessant er hans Krav om straks at faa Titlen af Professor (Brev 1) ; han vilde ikke risikere at komme hjem og da være distanceret af tidligere Kolleger ved Universitetet; lige saa hans Krav om ikke at behøve at underkaste sig Censur. Endnu kan nævnes hans store videnskabelige Ærgerrighed; han, eller i bedste Fald Linné, vilde ene have Æren for, hvad han udrettede; stadig var han bange for, at uværdige i København skulde berøve ham Æren for de af ham vundne Resultater.

Til denne Halstarrighed og Overlegenhed var knyttet et stort personligt Mod, ikke alene overfor legemlige Farer, men det viste sig ogsaa i andre Situationer, som da han paa Trods af alle Autoriteter udgav sin Disputats i Sverige. Disse Egenskaber som vakte Uvilje og Uvenskab hos mange af dem, han kom sammen med i Europa, var imidlertid under Rejsen Ekspeditionen til stor Nytte. I vanskelige Situationer, som den mindre modige von Haven og den tilbageholdende Niebuhr ikke kunde klare, var Forsskål Manden, der ved en rask Handling eller en snarraadig Opræden viste sig Stillingen voksen.

Ved Siden af de mere uheldige Sider af Forsskåls Karakter fandtes andre, der var af overordentlig Værdi, især paa den Post, han var sat paa. En uudslukkelig Kundskabstørst beherskede ham fra hans tidlige Ungdom, og den var parret med en altid vaagen Kritik. En brændende Energi drev ham til uafbrudt Arbejde; aldrig var han ledig, altid fandt han Emner, der kunde beskæftige ham. Var de ikke af naturvidenskabelig Art tog han sig af historiske, filologiske og andre Opgaver. Hvor karakteristisk er det ikke, at han allerede efter to Dages Ophold i København ikke blot havde gennemgaaet Byens naturhistoriske Seværdigheder, men endog haft Tid til at foretage Ekspeditioner i Omegnens Bøgeskove. Saadan var han overalt, og derfor fik han udrettet meget i de Aar, han var paa Rejsen. Med Rette kan man sige om Forsskål, at han var semper ardens, nunquam otiosus.

Forsskåls Kvalifikationer som Videnskabsmand blev sat meget højt af hans samtidige, hvis Vidnesbyrd om ham alle (undtagen Kratzensteins) omtaler ham som en ualmindelig lovende lærd ung Mand. Michaelis roste ham stærkt for hans videnskabelige Sandhedskærlighed, og v. Gähler skriver i en Indberetning til Bernstorff om ham: »Mr. Forskaal n'a pas moins d'esprit, de savoir et d'étude. Il joint à tout le feu de l'imagination une application sans egale, et les sciences ont tout à attendre de lui, ... je lui supposerois encore une bonne portion du caractere vulgaire s. 45de sa nation« (Brev 20). Videst gaar Niebuhr, der mente, at Forsskål vilde maaske, var han kommen tilbage, ved sin Mangesidighed have indtaget den første Plads imellem sin Tidsalders Lærde¹⁾. Hans Mangesidighed var paa den Tid, hvor Videnskabernes Specialisering ret tog Fart, ikke almindelig. Foruden et grundigt Kendskab til Naturvidenskaberne, ikke blot til Botanik og Zoologi, men ogsaa til Kemi og Geologi, besad han en ikke almindelig Viden i orientalske Sprog og i Filosofiens mest intrikate Problemer, og han var sikkert ikke fremmed for de fleste andre Sider af den Tids Viden.

Min Opgave er ikke her at give en Skildring af Forsskål som Filosof (se herom Lagus²⁾, ej heller som Zoolog (se herom Gosch), jeg vil alene holde mig til, hvad Forsskål har ydet som Botaniker. Botaniken blev den Videnskab, der mere og mere blev hans Hovedfag, den hvori han har udrettet mest, og den i hvis Historie han er indskrevet som et af det 18. Aarhundredes berømteste Navne.

Forsskåls botaniske Viden var, som det synes, helt baseret paa Linnés Undervisning; noget selvstændigt Studium synes han ikke at have drevet i Sverige eller Tyskland. Fra først af nærmest botanisk Amatør kastede han sig, da han havde modtaget Posten som Botaniker under den arabiske Rejse, med stor Iver over Studiet af de naturhistoriske Discipliner under Linnés daglige Vejledning, og Linné giver ham det Vidnesbyrd, at han har »hos mig, både före och efter sin återkomst från Tyskland, gåt igenom alla delar af Natural-Historien mer än snart sagdt någon annan, så at aldrig någon kunde därtill wara mera wuxen; utom dess at han är stark uti Orientaliska Språken och solid i mäst all annan Erudition«³⁾. Det er sikkert, at Linné har været meget interesseret i Forsskåls Uddannelse, men at han følte sig tiltrukket af hans Personlighed er ikke saa sikkert, selv om han gerne omtaler ham i venlige Ord, der dog kun sigter til hans videnskabelige Evner og vistnok aldrig til hans personlige Egenskaber. Ejendommeligt er det saaledes, at Linné i sine »Egenhændiga Anteckningar« ikke omtaler Forsskål med et Ord før 1764, da han har faaet Efterretningen om hans Død, medens han derimod jævnlig omtaler flere andre Elever, der var ham kære, som Hasselquist, Löfving og Solander. Dette forringer jo imidlertid ikke Forsskål som Videnskabsmand, og imellem Linnés Elever var han en af de mest lovende, ja, Ascherson, den eneste moderne Bota-s. 46niker, der i nogen Grad har beskæftiget sig med Forsskål, mente, at han »war wohl der hervorragendste Zögling der Linné'schen Schule« (1884 p. 294).

Det Materiale, man har nu til en Vurdering af Forsskål som Botaniker, bestaar kun af hans Breve til Linné og hans af Niebuhr udgivne Værk, Flora ægyptiaco-arabica. Desværre indeholder dette Værk, der nærmere vil blive omtalt i næste Afsnit, foruden et Par mere sammenhængende Skildringer kun Forsskåls under Rejsen nedskrevne løse Notitser, som Udgiveren uden Kritik har ladet trykke, som han forefandt dem. Mange af disse Notitser er rimeligvis kun tænkt om Hjælp ved en senere Bearbejdelse af Rejsens botaniske Resultater, og man kan derfor ikke udtale sig om, hvad Forsskål vilde have formaaet, om han havde faaet Lov til at gennemarbejde sit Materiale videnskabeligt. Men trods dette ringe Stof som Grundlag for en Bedømmelse af Forsskål som Botaniker i Belysning af Datidens botaniske Viden, kan man dog nogenlunde danne sig et Begreb om hans botaniske Kvalifikationer, og enkelte spredte Bemærkninger i Flora æg. arab. er egnede til ligesom i et Lynglimt at belyse Tanker om mere dybtgaaende botaniske Problemer, der har beskæftiget Forsskål under Rejsen.

Forsskåls første Opgave under Rejsen var at indsamle Herbareksemplarer af de fundne Planter. Som Samler stod han ikke højt. Hans efterladte Herbarium er ret fattigt, naar der ses hen til de talrige Plantearter, han fandt i Lande med meget forskellig Vegetation, og Eksemplarerne er ofte daarlige og daarligt præparerede ; ofte bestaar de kun af et enkelt blomstrende Skud, hyppigt endda kun af en Blomsterstand uden Stængel og Blade, og kun sjældent er Rødder eller Rhizom med; mest af alt ligner det et Drengheherbarium. Dette kan synes underligt, da Forsskål jo var træneret af Linné, men det er ikke usandsynligt, at Forklaringen derpaa staaer i Forbindelse med hans stadige Frygt for, at hans Uvenner i København skulde komme ham i Forkøbet med Planternes Beskrivelse. At talrige af Eksemplarerne er hjemsendt uden Etiketter, især fra den første Del af Rejsen, har samme Aarsag, ved vi fra hans Breve til Linné. For at sikre sig selv Æren for Opdagelsen af de nye Plantearter gik han en Vej, der er forskellig fra den, de fleste Samlere følger. Medens disse nemlig plejer at indsamle saa meget som muligt og dertil kun gør de nødvendigste Notitser om Ting, som tørrede Eksemplarer daarligt kan vise, men lader det egentlige Bestemmelsesarbejde vente til senere, saa samlede Forsskål kun lidt af hver Planteart, medens han derimod søgte at bestemme alle de fundne Planter med det samme, og stemmede de ikke med Beskrivelsen i Linnés s. 47Bøger, beskrev han dem fuldstændigt, ofte efter levende Eksemplarer.

Forsskåls Bestemmelser var vel i mange Tilfælde urigtige, men herover kan man ikke undre sig. Hans Rejselitteratur bestod væsentligst af Linnés systematiske Værker, især Systema Naturæ ed. X., og dennes særdeles korte Beskrivelser er selvfølgelig aldeles utilstrækkelige til en sikker Bestemmelse, naar man staaer midt i en Flora, hvor mere end Halvdelen af de fundne Arter i Virkeligheden er ubeskrevne. Man maa derfor snarere forbavses over, at Forsskål med disse ringe Hjælpemidler bestemte et stort Antal Arter rigtigt. L. Legré (1900), der har gennemgaaet hans Florula Estaciensis, fremhæver stærkt, hvor beundringsværdigt det er lykkedes Forsskål rigtigt at bestemme den største Del af de af ham omkring Marseille samlede Plantearter, der for en meget stor Part var Arter, han ikke før havde set.

Man kan nu ikke paastaa, at Forsskål faldt for den Fristelse, som saa mange af Eftertidens Botanikere er bukket under for, at anse omtrent alt, hvad han fandt, for nyt. Tværtimod søgte han at henføre de fleste af de fundne Planter til Linné'ske Arter, og naar Linnés Beskrivelse ikke passede helt, gav han en supplerende Beskrivelse. Dog blev der en lang Række Former tilbage, som han erkendte som ubeskrevne Arter, og de allerfleste af dem gælder den Dag i Dag som gode Arter. Af nye Slægter beskrev han omtrent 50, hvoraf omtrent Halvdelen anerkendes endnu. Ved Benævnelsen af disse Slægter gik han ad nye Veje, idet han dels latiniserede de arabiske Navne paa Planterne, f. Eks. Catha, Sceura, Aerva, Suæda¹⁾ o. fl., dels anvendte Navnet paa den Lokalitet, hvor Planten blev fundet, f. Eks. Kahiria, Caidbeja, Melhania. Han forsvarer denne sidste Metode med, at han synes, at en Plantes Fædreland med samme Ret fortjener den Ære og det Minde at blive opkaldt som den Botaniker, der har fundet Planten²⁾. Et Slægtsnavn af anden Karakter er Mnemosilla; det har en mnemoteknisk Betydning, mindende ham om det tidligere omtalte røveriske Overfald.

Forsskåls Beskrivelser af nye Slægter og Arter er trykt i Flora æg. arab., og disse Beskrivelser med enkelte vedføjede Noter er omtrent alt, hvad Forsskål har efterladt sig af botanisk Indhold, og de er derfor det egentlige Materiale, hvoraf vi skal forme vor Dom om ham som Botaniker. Beskrivelserne er af s. 48meget ulige Art; nogle af dem giver kun ganske kort Plantens væsentligste Karakterer, andre er fuldt udarbejdede efter de bedste Linné'ske Mønstre, og andre igen er nedskrevne i en mere fri Form, ofte med indskudte Bemærkninger, som den stereotype Linné'ske Beskrivelse ellers ikke medtog. Disse sidste er sikkert kun tænkte som foreløbige Beskrivelser. Ved en Gennemgang af Beskrivelserne faar man Vished for, at Forsskål var fuldstændigt hjemme i den Linné'ske Metode. Han aabenbarer et grundigt Kendskab til Blomsterplanternes Morfologi, især Blomsternes, og han er sikker i den Linné'ske Terminologi; derfor er som Regel hans Beskrivelser saa gode, at det har været muligt at identificere en hel Række af hans Arter, hvoraf der ingen Herbareksemplarer findes.

Alt dette er imidlertid kun, hvad man kunde vente af en af Linnés dygtigste Elever. Mere interessant er det at undersøge, hvad han har formaaet, naar han stod overfor Planter af en for ham fuldstændig fremmed Struktur, hvad der ikke sjældent indtraf. I denne Henseende har han ydet noget saa fremragende, at Ascherson, der i Ægypten undersøgte de fleste af Forsskål beskrevne Arter, udtaler, at han ofte har haft

Lejlighed til at sammenligne Forsskåls Beskrivelser med Planterne, og at han ofte blev hensat i Forbavselse over den Nøjagtighed i lagttagelsen og den Sikkerhed i Tydningen af selv komplicerede og usædvanlige Strukturforhold, som Beskrivelserne bærer Vidnesbyrd om (1884 p. 293). Heri har Ascherson sikkert Ret i det væsentligste og navnlig deri, at Forsskåls Evne til lagttagelse var ualmindelig; talrige af hans Beskrivelser bærer Vidnesbyrd derom. Særlig er hans Beskrivelser af Blomsternes Struktur meget indgaaende og som Regel rigtige, og man kan jævnlig støde paa lagttagelser, som er ganske selvstændige og mærkelige for den Tid.

Megen Omhu har han ofret paa Beskrivelserne af Planter med uanselige Blomster som Chenopodiaceer (Salicornia, Salsola, Suaeda), Græsser, og andre; man lægge saaledes Mærke til den meget indgaaende Beskrivelse af de yderst smaa Blomster hos *Volutella aphylla* (Fl. æg. arab. p. 84) = *Cassytha* L. Han nøjedes ikke med at undersøge en enkelt Blomst, mange Beskrivelser bærer Vidne om, at han undersøgte talrige Eksemplarer af en Art, før han beskrev den. Dette er særligt Tilfældet med monöciske og diöciske Arter, hos hvem Spørgsmaalet om Kønnenes Fordeling har haft hans levende Interesse, hvilket uden Tvivl staar i Forbindelse med den Betydning, den Karakter har i det Linné'ske Seksualsystem. Som et enkelt Eksempel paa Beskrivelser af denne Slags skal jeg anføre den allerførste i Fl. æg. s. 49 arab. (pag. 2), af *Salicornia europæa*. Af denne Art adskiller han to Varieteter: a) *pistillis inclusis*, og ß) *pistillis exsertis*; den første beskrives saaledes:

»Capitula florum ternatorum sæpe floribus duobus lateralibus, stamine uno; medio flore stam. binis. Interdum, sed rarius: medius flos monandrus; laterales diandri. Interdum omnes monandri. In eadem spica sic variabat«. Mange andre Eksempler paa denne Slags Beskrivelser kan man finde i Fl. æg. arab. (f. Eks. *Panicum geminatum*, pag. 18, *Pteranthus*, pag. 36, *Holcus dochna*, pag. 174, *Sehima*, pag. 178, etc).

Eksempler paa andre gode lagttagelser finder man f. Eks. i Beskrivelserne af *Elcaja* pag. 127 (Bægerets og Kronens Knoppe), af den nye Slægt *Binectaria* pag. 82, der karakteriseres ved at have to Nektarier; *Binectaria* er den samme som *Mimusops* L., men Linné havde overset de to Nektarier, hvorfor Forsskål ikke havde kunnet identificere sin Plante med *Mimusops*; af *Sehima* pag. 178 (»Folia vaginis spith. contra solem volutis«), *Moscharia* pag. 158, hvor de kleistogame Blomster hos denne Plante beskrives saaledes: »Corollæ loco membrana hyalina, velut saccus fructificationem totam vestiens; illa ferro aperienda, si aditus pateat disquisitioni botanicæ«; Frøene hos *Sceura* pag. 37, der indgaaende beskrives. Forsskål havde ikke Lejlighed til at se disse Frø spire. Araberne fortalte ham, at de spirede, medens de endnu sad paa Træet: »quod vix credibile mihi videtur«. Araberne havde imidlertid Ret, thi *Sceura* Forsk., er den samme som den velkendte Mangroveart *Avicennia officinalis* L.

Under Opholdet i Ægypten havde Forsskål Lejlighed til at studere Planterne baade i den tørre Foraarstid og under og efter Nilens Oversvømmelse. Han konstaterede derved hos visse Arter en udpræget Sæsondimorfi, f. Eks. hos *Ononis cherleri* (pag. 130 — *O. vaginalis* Vahl), hvad der gav ham Anledning til at bemærke, at den stringente Botaniker (rigidus Botanicus) maa studere de ægyptiske Planter baade om Foraaret og Efteraaret. Til Trods for, at han saaledes var klar over dette Forhold, undgik han dog ikke helt at tage fejl, som naar han pag. 39 beskriver de to Arter *Lithospermum ciliatum* og *L. angustifolium*, der har vist sig at være Sæsonformer af samme Art.

Om Plantesygdomme træffer man af og til Bemærkninger i Fl. æg. arab., saaledes en tydelig Beskrivelse af Meldrøje hos *Holcus durra* (pag. 175). Mærkelig er en Skildring af en Sygdom hos *Arundo* fremkaldt af *Tenebrio arundinaceus* (Descr. Animalium pag. 78). Denne Bille lever som Larve i Rørets Marv og s. 50 omdanner det efterhaanden til et sortbrunt Mel, der meget ligner vore Kornarters Brand. Forsskål udkaster derfor den Tanke, om ikke Brand hos vore Kornsorter skyldes lignende Billelarvers Virksomhed.

Det vilde være let at fremdrage endnu flere Eksempler paa, hvilken betydelig lagttagelsesevne, Forsskål var i Besiddelse af, men de givne maa være nok. I de fleste Tilfælde indeholder Plantebeskrivelserne kun ganske korte Bemærkninger om de gjorte lagttagelser, det er sjældnere, som i det sidst nævnte Eksempel, at Forsskål føjer nogle Bemærkninger til, hvorved han søger at forklare det iagttagne eller at drage Slutninger deraf. Saadant er dog sket i nogle faa Tilfælde, som er af Interesse, fordi de viser, at Forsskål i Virkeligheden har syslet med adskillige vanskelige Problemer. Selv om Forsskåls Ideer var nye for hans Tid, og selv om de senere har vist sig rigtige, har de dog ingen Betydning haft for Videnskabens Fremgang, fordi han ikke fik Lov til at udvikle de Tanker nærmere, som man antydningvis finder fremsat i ganske korte Tilføjelser til Artsbeskrivelserne i Fl. æg. arab., hvor de er saa godt gemte, at de næsten altid har været overset. Da der dog knytter sig en Del historisk Interesse til Forsskåls nye Ideer, skal jeg fremdrage et Par af dem.

Pag. 192. Under *Fucus subrepandus* = *Sargassum subrepandum* siger Forsskål, at den driver om for Vind og Bølger i det røde Hav, men dog vokser den og formerer sig; dens egentlige Hjem er dog Korallrevene, hvor den danner hele Skove. Det synes mig i høj Grad troligt, fortsætter han, at *Sargazo* (= *S. natans* i Atlanterhavet) forholder sig paa samme Maade, d. v. s. oprindelig er fæstet til Bunden, hvorfra den af ydre Kræfter er revet løs og af Vinden drives sammen i store Masser, hvor den kan vedblive at leve. Forsskål kommer, som man ser, her lige ind paa Livet af et botanisk Problem, der i nyeste Tid har fremkaldt en Del Diskussion, og fremsætter en Anskuelse, som endnu mange deler. Naturligvis kan man ikke vente, at

Forsskål ved Udtrykket : formerer sig (se propagat) har ment nogen Slags kønnet Formering, som har været ham ubekendt, men kun ren vegetativ Deling. — Pag. 154. Under den nye Slægt Polycephalos = Sphaeranthus L. giver Forsskål en Tydning af denne Plantes sammensatte Kurve, som i det Hele er rigtig. At han henfører den til Compositæerne er naturligvis ikke saa mærkeligt, men det synes mig værd at anføre, at han har set Forskellen mellem den og de habituelt lignende Echinops'arter, idet han viser, at Hovedet (Blomsterstanden) maa opfattes som en sammensat Kurv, hvis s. 51 Smaakurve hører til Linnés Gruppe Polygamia superfluæ med hunkønnede Randblomster og tvekønnede Skiveblomster.

Dette Eksempel viser blandt andre, at Forsskål har spekuleret over Planternes Metamorfose, og det fremgaar endnu klarere af en anden Observation, der findes i Fl. æg. arab. pag. 101 under Corchorus olitorius. Forsskål fandt ved Rosette en mærkelig Mostrositet af denne Art, hos hvilken alle Blomster i Stedet for normale Kronblade bar grønne, savtakkede Blade, der lignede Stængelbladene. Han opstiller nu det Spørgsmaal, om det ikke er saa, at Blomstens Kronblade er virkelige Stængelblade, og at Bægerbladene er omdannede Akselblade, da de i denne Corchorus ikke var savtakkede. Mere bestemt siger han dernæst: »Flos est compendium tantæ caulis massæ, quantæ foliorum habet«, hvad der kan oversættes ved: Blomsten er en Sammenlægning af en ligesaa stor Stængelmasse, som den har Bladmasse.

Denne Udtalelse er meget interessant, og Ascherson, der (1884) har fremdraget den, tillægger den med Rette stor historisk Betydning, idet den viser, at Forsskål i sin Tydning af Blomsten var langt foran sin Tid og navnlig meget nærmere vor Opfattelse end Linné, som netop paa denne Tid fremsatte sin mærkelige Prolepsis-Lære. Ascherson fortolker, og aabenbart med Rette, den omtalte Sætning saaledes: Blomsten er en Sammentrækning af et Antal Internodier med de dertil hørende Blade. Forsskål har saaledes, upaavirket af andre, dannet sig en i Hovedsagen rigtig Mening om Blomstens morfologiske Værdi; at han tog fejl i sin Tydning af Bægeret som Kronbladens Akselblade har overfor hans Hovedslutning mindre at sige. Af større Betydning er det, at han har frigjort sig for Linnés Ideer om Blomstens Natur. Dog er det lidet sandsynligt, som Ascherson troede, at Forsskål har kendt Linnés Skrift Prolepsis plantarum, der først udkom efter Forsskåls Afrejse, men det er vel muligt, at Linné mundtligt har meddelt Forsskål sine Tanker om Blomsten. I hvert Tilfælde viser denne lille Observation i Fl. æg. arab. os, at Forsskål ikke blot forstod sig paa at beskrive Planter, men at han ogsaa forstod ved selvstændig lagttagelse og Tænkning at trænge ind i dybere botaniske Problemer.

Medens Forsskåls Tanker om de Problemer, jeg ovenfor har fremdraget, og hvortil nogle andre kunde føjes (se f. Eks. Bemærkningen under Medicago polymorpha pag. 141), som nævnt af hans samtidige blev overset eller ikke forstaaet, kan det samme ikke siges om hans Betydning for Plantegeografien. Anmeldere af Fl. æg. arab. fremhæver, at Bogen fremsætter nye s. 52 Tanker om Planternes Udbredelse ¹⁾, og i Encyclopædia Britannica v. IX. 1855 skrives om Fl. æg. arab., at den er »especially remarkable as being one of the first works in which the importance of the relation of vegetation to climate is fully appreciated. By the remarkable assertion that the specimens of plants being given, the latitude, the elevation of the surface, and the zones of vegetation upon the mountains of a country may be found, Forskål laid the foundation of geographical botany, which has proved of such interest and importance in the hands of Humboldt and other recent scientific travellers« (citeret efter Lagus p. 51). Den fremhævede Sætning er en Oversættelse af en Passus i Fortalen til Fl. æg. arab. p. 11 og udtrykker rimeligvis Tanker, Forsskål har meddelt Niebuhr; det er vel dristigt paa dette alene at ville kalde Forsskål Plantegeografiens Grundlægger, men sikkert er det, at han før andre havde Blikket aabent for plantegeografiske Problemer.

Allerede mens han var i Konstantinopel indsaa han, hvor vigtigt det vilde være at have Lister over Artsbestanden paa ensartede Lokalteter. Han skrev saaledes til Linné: »Om i de andra korta Floris, som disputationis wis utkomma i en apart column solum och statio plantæ äfwen utmärktes, wore det för culturen wigtigt, och derefter kunde sedan lätt göras Floræ stationariæ när man wille. Detta behöfde ej mycket rumm, om man med initial bokstäfwar endast wille utsätta solum e. g. a.. argilla,

Arena, N nemorasa &c. ²⁾. Forsskål tænkte hermed i første Række paa Betydningen af at kende de enkelte Arters Vokseplads, fordi Oplysninger herom vil lette Kulturen af dem, men hans Bemærkning om »Floræ stationariæ« sigter videre. Det er vel meget at ville paastaa, at Forsskål med det Udtryk har forstaaet, hvad vi nu kalder Associationer, Formationer eller andre plantegeografiske Enheder, men sammenholdt med Fl. æg. arab. viser den citerede Udtalelse os, at Forsskål ikke fandt sig tilfredsstillet af den paa hans Tid gængse Maade, som Forfatterne omtalte Planternes Voksested paa. Han fandt, at det ikke var nok, at man om en Art sagde: »Crescit in India« eller »Habitat in America«; han stillede større Krav til en Flora; han indsaa, maaske som den første Botaniker, hvor værdifuld det vilde være, om man ved Siden af den tørre Artsliste over et Omraades Flora havde Materiale til at kunne bestemme de enkelte Arters Udbredelse som bestemt af Jordbundens og Klimaets Natur og tillige kunde udarbejde Lister over de Arter, der vokser under ensartede Forhold.

Det er nu interessant at se, at Forsskål i Praksis søgte at gennemføre de Ideer, som han antyder i Brevet til Linné. I Flora æg. arab. finder man en sammenhængende Fremstilling forfattet af Forsskål, nemlig Afsnittet: Floræ ægyptiacæ idea geographicophysica (pag. XXXIX—XLVIII), hvori han først giver en almindelig Skildring

af Nedreægypten fra Middelhavet til Kahira og Sues. Derefter omtaler han udførligt Jordbundsforholdene i Nildalen og Deltaet, medens han kun kort berører Ørkenomraadet. Hvor grundigt han er gaaet til Værks ses deraf, at han paa helt moderne Maade har foretaget en Række kemiske Analyser af Jordprøver fra forskellige Egne og af Nilvandet.

Efter denne geografisk-geologiske Beskrivelse giver Forsskål dernæst (Fl. æg. arab. p. XLVI—XLVIII) en kortfattet Skildring af Nedreægyptens Planteverden. Denne Skildring gengiver jeg her i Oversættelse ¹⁾.

»Ud fra denne Beskrivelse vil Nedreægyptens Floras Beskaffenhed være at undersøge. Hvem der sammenligner den med hvilkensomhelst Flora i Europa vil erklære den for at være saare fattig og give de botaniske Ekskursioners Uvirksomhed eller Jordens Magerhed Skylden. Ufrugtbarhed kan Ægypten nu ikke med Rette anklages for. Men en botanisk Indsamling er heller ikke Hastværksarbejde, men maa foretages med udholdende Flid; ved aarelangt Ophold er den vokset fra Dag til Dag og har givet Lejlighed til at gennemgaa alle Aarstidens Planter. Hvis altsaa denne Samling kun mangler et ringe Antal, passer Fattigdommen paa Planter [Arter] kun daarlig til Egnens store Frugtbarhed og heldige Beliggenhed mellem tre Verdensdele, som giver Planter Adgang til at komme (o: vandre ind) alle Vegne fra.

Ægypten har lidet tilfælles med andre Lande. Alt er her forunderligt, Luften, Jorden, Floden, Menneskenes og Naturens Værker. Alper og høje Bjerge kendes ikke; derfor mangler alle Slags Alpeplanter. Mangelen paa Skovvegetation udelukker en stor Mængde [Arter]; og ægte Flod- og Søplanter vokser her ikke. Nordens Kulde tillader ikke sartere, fremmede Planter at vokse, Ægypten, tværtimod, kvæler dem med sin glødende Hede. De gunstige Forhold ved Klima og Jordbund, som hjælper de indfødte Planter, holder de fremmede ude. Det er ikke enhver Plantearts Sag at kunne leve uden Regn, uden Vanddampe fra s. 54 Kilder, Floder og Moser, uden den Forfriskning, som Bjerges og Skoves Skygge giver, at have nok i Natteduggen til at taale den glødende Dags Tørst. I en gennemtør Jordbund vil fremmede og nye Frø snart gaa til Grunde. Paa den anden Side, Planter fra en tørrere Jordbund taaler daarligt et oversvømmet Land, der en lang Tid er Sump. De ægyptiske Planter lever ved en ejendommelig vegetativ Økonomi. De bestaar nemlig af et meget løst Væv, der er ligesom »plethorisk« (? : blodrigt, fuldt af Safter), saa at de har Forfriskning parat i de altid vandfyldte Aarer. Karrenes Mundinger modtager vidtaabne Duggens Fugtighed, og Bladene er lige saa mange Rødder. Heraf udvikles en meget stærk Transpiration, der er nyttig for Planter, som skal skaffe Erstatning for Træers Skygge. Derfor kan de taale Sommerdagens Sol, da deres Rod er fugtig, og at gaa over fra Sommermaanedernes yderste Tørke til Fugtigheden under tre Maaneders Skylregn. Desuden giver modsatte Klimaforhold Planterne i nordlige Egne Vinterhvile, mens i Ægypten hele Landet grønnes og er fugtigt. Vandløse og øde Sandørkener forbyder det indre Afrikas Planter at indvandre (»at overflytte sine Familier«). Frø, der tilfældigt falder i Jorden, kan ikke let kæmpe sig gennem, hvis de begravnes af alt for meget Floddynd .....

Nordlige Planter altsaa, af hvilke særdeles mange vokser paa Bjerge eller i Søer, mangler her med alle Slægter. De faa, der findes, ligesom Udlændige, er spredte og kendes knapt igen med deres i Reglen forandrede Udseende. Ægypten bevæbner Colutea og Carduus med Torne, Sverige spidser Bladene paa Juniperus og Pinus; hint er rigt paa Sykomor- og Palmekrat, dette paa Pilekrat. Nilen klædes overdaadigt med Rør, Sverige holder paa Carex' store Slægt. Hver Egn har sine stedsegrønne Planter; i Norden udholder de Kuldens Voldsomhed og den frostbundne Jords Haardhed, i Ægypten dør de Solens Ild og en udtørret Jordbund. Betydning er Mangelen paa Svampe i fugtig Jord; meget sjældent og i Reglen som en fremmed findes Mos og Lav.

Ægyptens Planter falder altsaa i to Hovedklasser; Mangelen paa Vand eller Torveprisen [!] har størst Betydning for dem.

a) De overrislede eller dyrkede Planter er alle fremmede og skylder menneskelig Flid deres Indfødsret og Udbredelse. Antallet af Frugttræer svarer ingenlunde til Dyrkningen og Frugtbarheden, men Palmer og Sykomorer er fremragende ved deres Fortræffelighed. Det er troligt, at Træerne sender deres Rødder dybere ned end sædvanligt for at opspore skjulte Vandforraad. Hertil hører spontane eller halvdyrkede Planter, som har søgt s. 55 sig et bekvemt Voksested i Nærheden af Vand, saa at de vokser som Strandplanter, enten i Nærheden af Middelhavet, eller de findes ved Nilens Bredder og paa dens Øer, eller de tager de bestandigt overrislede Markers og Havers Kanter i Besiddelse.

Enhver Egn og næsten enhver Provins har sin særlige Botaniske Have, hvis spontane Planter lever under selve Naturens Omsorg, lokkede til ved en gunstig Jordbund. Alexandrias Halvø Ras-Ettin udmærker sig ved Strandbred, Høje, Marker, Figenlunde, Grøfter, Saliner, skyggefulde og solbeskinnede Steder; derfor har den paa et lille Omraade samlet Planter af de forskelligste Arter, hvoraf enhver har faaet en passende Jordbund og et lille Fædreland. Og hvad der er det bedste af det hele, Stedet selv bevarer Planteverdenen uskadt mod Røveres Rænker og Fortræd. Paa den Ende af Halvøen, der er landfast, ligger Byen, dens øvrige Grænser er Strand; Araberen tør hverken svømme over Vandet eller gaa gennem Byen.

Skadelige og unyttige Planter er der enten ingen af, eller de forbliver udenfor Olietræernes Omraade og skjult. Aarsagen er klar. De ædle Planters fortræffelige Dyrkning gør det ganske af med Ukruddet. Der gives

ingen Hvile til Marker, som har en gunstig Beliggenhed; naar den enestaaende Høst er tilendebragt, pløjes de, og fremmede Planter udryddes indtil det allermindste Straa. De dyrkede, træagtige Planter skygger for og kvæler Slyngplanter og Snylteplanter. Hvis en eller anden Vækst skulde holde sig i Læ paa en Mark, der ikke paa ny er tilsaaet, vil den gaa til Grunde, brændt op af Heden.

b) Sandplanterne eller Ørkenernes Planter udgør en helt forskellig Klasse, og i Sammenligning med de foregaaende er de fattige og uddøende; de fortjener vor Medlidenhed. For at ikke disse Steder skulde være triste, uden Plantevækst, har omtrent 50 Arter slaaet Rod der, saa at de omstrefjende Beduiners Flokke finder Græsgange, hvorved de opholder Livet, men ikke lever overdaadigt. Planterne er dannede og udstyrede til at taale den stedmoderlige Jords Ublidhed, og med deres tørre, ja næsten skorpede Konsistens efterligner de Stedets Beskaffenhed. Med deres kødfulde Blade bevarer de Saften og lever paa egen Bekostning. Man maa indrømme, at Sandsletten ikke helt er uden skjulte Vandforsyninger, men de virkelige Forfriskelser er Nattekulden og Vintermaanedernes Taager og Dug. Ved dem faar Urterne nyt Liv; de lever til Slutningen af Marts; de spreder Frøene i April, Maj og Begyndelsen af Juni. Ved Begyndelsen af Sommersolhverv er de næsten alle visnede.«

Denne Skildring er et virkeligt Forsøg paa at forstaa Nedre-s. 56ægyptens Vegetation som et Produkt af Jordbund, Klima og Menneskers Paavirkning. Man ser, hvorledes Forsskål antyder en hel Række af de Problemer, den moderne Økologi beskæftiger sig med; at han ikke med sit mangelfulde Kendskab til Planternes Fysiologi har kunnet trænge ret dybt ind i de mange Spørgsmaal, som rejste sig for ham, er ikke hans Fejl. Det mærkelige er, at disse Spørgsmaal har rejst sig for ham, og det er hans Fortjeneste, at han maaske før nogen anden har indset og stærkt fremhævet, at et Lands Plantevækst staar i den nøjeste Samklang med de edafiske og klimatiske Forhold, og at disse danner den naturlige Grænse for Planternes Udbredelse. At Forsskål var den første, der forstod dette, tør jeg ikke med Sikkerhed paastaa, men Engler nævner i alt Fald i sin Fremstilling af Plantegeografiens Udvikling (1899) ingen Forfatter ældre end Forsskål, der behandler lignende Emner; mærkeligt er det forøvrigt, at Engler slet ikke omtaler Forsskåls Værk i denne Sammenhæng, hvad der vel hænger sammen med, at de ældre Fremstillere af den fysiologiske Plantegeografi som Humboldt og Schouw ikke har omtalt Forsskål.

Mindre mærkeligt er det, at Forsskål saa den stærke Modsætning, der er mellem Oversvømmelsesomraadet og Ørkenens Vegetation; andre og ældre Forfattere har i andre Egne lagt Mærke til tilsvarende Forskelle i Vegetationen. Men det er her Forsskål for første Gang praktiserer den i Brevet til Linné foreslaaede Metode til paa en nem Maade ved stærke Forkortelser, idet han i sin Fortegnelse over de fundne Plantearter til Lokaliteten tilføjer Bogstavet d (loca deserta) ved Ørkenplanterne, og s (spontaneæ) ved Nildalens og Deltaets Arter.

Denne Metode har han gennemført mere detailleret i sin Liste over Jemens Planter. Ved en Række Forkortelser angiver han her, om Arten findes i leret eller sandet, i tør eller fugtig Bund, om i den nedre, mellemste eller øvre Bjergregion, m. m. (Fl. æg. arab. p. Cl). Han har derved tilvejebragt et Materiale, som imidlertid aldrig er blevet benyttet, og som nu naturligvis kun har historisk Interesse, men som meget vel kunde benyttes til en Beskrivelse af de forskellige Lokaliteters og de forskellige Højdezoners Vegetation i Forbindelse med en Liste over de paa hvert Sted fundne Arter.

Jeg skal her slutte min Skildring af Forsskål som Botaniker. Jeg haaber, det vil fremgaa af den, at han som saadan har ydet meget godt og meget nyt, at han ikke blot var en af Linnés mest fremragende Elever, men en moden Videnskabsmand, der selv under Rejsens Besværligheder forstod Videnskabsmandens van-s. 57skeligste Kunst: at se Spørgsmaal rejse sig paa Omraader, hvor andre før intet har fundet at spørge om, og han forsøgte at besvare disse Spørgsmaal ud fra Datidens mangelfulde Kendskab til fysiske og kemiske Love. Hans Lod blev tragisk. Efter at have samlet et meget stort Materiale sammen blev han revet bort af den lumske Feber; hans efterladte Materiale blev ikke bearbejdet, men kun overleveret Eftertiden i den raaeste Form. Hvad Forsskål selv havde kunnet bringe ud af det, havde han faaet Lov til at leve, kan man naturligvis kun have Formodninger om, men der er Grund til at tro, at hans Bidrag til den botaniske Videnskabs Udvikling paa mange Punkter vilde have sat sig stærke Spor. Nu skulde det ikke ske, og bortset fra det i og for sig ret ligegyldige Resultat, den arabiske Rejse bragte ved at bringe et Antal nye Plantearter til Videnskabens Kendskab, har Forsskål kun sat sig meget svage Spor i Botanikens Historie.

Hvis man stiller sig paa det Standpunkt, at en historisk Skildring af en Person og hans Arbejder kun har Interesse, for saa vidt han har bidraget til Videnskabens Udvikling, ja, da er hele denne Skildring af Forsskål ikke af megen Værdi. Herimod vil jeg mene, at det ikke altid er en Videnskabsmands Arbejder i sig selv, hvor fremragende de end kan være, der er afgørende for deres Betydning som udviklingsbefordrende; meget mere afhænger dette af Samtiden og Eftertiden, om den forstaar det nye, der kommer frem. Forsskål var uden Skyld i, at hans botaniske Virksomhed ikke har sat sig de Spor, som den burde have gjort, om en mere lydhør Samtid havde forstaaet de nye Tanker, han bar frem. Videnskaben har gjort sine Fremskridt, uden at dette skete, men derved forringes ikke Forsskåls Betydning. Der er gjort Uret mod ham, og at gøre saadan Uret god igen har saavel inden for Botanikens Historie, som i enhver anden Art af Historie sin fulde Berettigelse.

s. 58 Andet Afsnit. **Forsskåls efterladte Manuskripter og botaniske Samlinger.** **I. Forsskåls Samlinger indtil 1772.**

De af Forsskål paa Sørejsen med »Grønland« samlede marine Dyr samt de omkring Marseille og Konstantinopel og paa Malta samlede Planter overlod han det danske Gesandtskab i Konstantinopel til Hjemsendelse. Imidlertid synes det at have været længe, inden Samlingerne blev sendt hjem, visnok ikke før 1763, og Forsskål var i Ægypten noget bange for, at de zoologiske Spirituspræparater skulde blive ødelagt ved Spiritusens Fordampning; han skrev et Par Gange derom fra Cairo. Nogle af de afsendte Plantepakker er vistnok aldrig kommet til Køben, havn.

Under Opholdet i Ægypten sendte Forsskål over Livorno med Mellemrum mindst tre Pakker med Planter, der alle ankom til Danmark i god Stand, og før Afrejsen fra Cairo hjemsendte han adskillige Kister med Dyr i Spiritus, Insekter og udstoppede Fugle. Hans Angst for, at andre skulde berøve ham Æren for Beskrivelsen af saa mange nye Arter, var Aarsag til, at han ikke skrev Planternes Navne paa Etiketterne, men kun nummererede dem, »att de ej i Danmark må skingras och plundras«¹⁾. Fra Suez afsendtes senere en Kasse med Naturalier; da den i Sommeren 1765 endnu ikke var ankommet til København²⁾, er den s. 59formentlig gaaet tabt; dog omtaler Brünnich i Jan. 1765, at deler ankommet nogle Naturalier, bl. a. Konkylier, fra Arabien¹⁾. Brünnich fortæller ogsaa, at en Gang er de hjemsendte Kasser plyndrede af Sørøvere. Direkte fra Jemen har Forsskål, foruden nogle Frø fra Djidda og Lohaia, kun sendt Grene og Blomster af Opobalsam-Træet til Linné over København.

Ved Ankomsten til Mokka kom det til Stridigheder med Araberne, som ikke vilde tillade, at de fremmede indførte Spiritus i Landet, og navnlig blev de ophidsede, da de saa, at der opbevaredes hæslige Orme og Slinger i Glassene. De slog nogle af disse i Stykker, og en Del af de indsamlede Dyr gik derved tabt. Fra denne Tid af hvilede en uheldig Skæbne over Forsskåls Samlinger, især de zoologiske. Under Rejsen op til Bjergene, da alle Ekspeditionens Medlemmer blev syge, blev Spiritusen ikke holdt vedlige, og det blev nødvendigt at kassere en Samling Fisk fra det røde Hav²⁾. Niebuhr gjorde, hvad han kunde, for at bevare Forsskåls efterladte Samlinger, og det lykkedes ham at faa dem med til Bombay. Af hans Breve til Moltke fra denne By ser man, at det vilde volde ham en Del Besvær at faa sendt Kasserne af Sted, især fordi intet dansk Skib anløb den By. Til sidst valgte han at sende sine afdøde Rejsefællers Efterladenskaber med et Skib til Calicut, hvor der altid var en dansk Købmand; denne, der paa den Tid hed Scheel, vilde sikkert sørge for, at Kasserne kom sikkert med Skib til Trankebar, hvorfra de hurtigst kunde komme hjem med et af det asiatiske Kompagnis Skibe. Forsskåls Manuskripter turde Niebuhr imidlertid ikke betro til denne usikre Rejse, men han vilde selv tage dem med paa sin Hjemrejse over Land²⁾; samme Hensigt har han sikkert haft med Forsskåls Herbarium, idet det ikke fandtes i de til Calicut afsendte Kasser, men senere ombestemte han sig, thi i Juli 1764 sendte han direkte til Trankebar paa et engelsk Skib ydermere to Kasser med Naturalier, Forsskåls Herbarium og de fra de kgl. Bibliotek til Forsskål og Kramer udlaante Bøger³⁾. De afdødes Manuskripter vilde han ved sin Afrejse sende i en lille Kasse, nemlig 2 Bind fra von Haven, 7 Pakker fra Forsskål og 2 Pakker fra Kramer³⁾, men om han har faaet dette gjort, er ikke oplyst; muligvis har han sluttelig besluttet sig til at tage Papirerne med selv.

Medens de to sidst afsendte Kasser ankom til Trankebar i god Stand, led de over Calicut sendte 12 Kasser særdeles meget. s. 60Ved Ankomsten til Trankebar var flere af Kasserne gaaet mere eller mindre itu, Spiritusen var delvis fordampet eller løbet ud, og de deri opbevarede Dyr mere eller mindre ødelagte. Denne Samlingernes sørgelige Tilstand bevægede de i Trankebar boende Missionærer til at tage Affære. Med Guvernørens Tilladelse pakkede de flere Kasser ud og anskaffede nye, stærkere Kasser og ny Spiritus, alt paa det asiatiske Kompagnis Bekostning; men en Del maatte helt kasseres (Brev 40). Sluttelig ankom Samlingerne, efter først at have været i Kina, til København i Sommeren 1766, hele tre Aar efter Forsskåls Død.

Som rimeligt var blev Forsskåls Samlinger, efterhaanden som de ankom, overgivet til Direktøren for Naturaliekabinetet, Prof. Ascanius, til Opbevaring, og man udsatte at aabne Kasserne, til Niebuhr kom hjem. Ascanius' Omsorg for de betroede Sager har imidlertid vistnok været mindre betryggende, thi Linné, der var stærkt interesseret i, hvad der var blevet af Forsskåls Samlinger og Manuskripter, og som ved Juletid 1764 skrev til Spengler¹⁾ og Brünnich²⁾ derom, fik fra den sidste det Svar, at Samlingerne var hos Ascanius, og at det var ønskeligt, at det ikke var saadan, at en stor Del af Fiskene især er ødelagt af Raaddenskab ved at staa for længe³⁾. Foranlediget herved gik Linné en mærkelig Omvej for at faa at vide, om Brünnichs Frygt var begrundet, og for om muligt at faa videre Ødelæggelse standset. Han skrev til sin tidligere Elev M u r r a y i Göttingen⁴⁾, rimeligvis i 1765, og anmodede ham om at bede Michaelis, der kender de Danske, at skaffe Underretning om, hvorvidt de Forsskålske Sager misrøgtet. Michaelis sendte Linnés Forespørgsel til

Bernstorff, der svarede ⁵⁾, at han egentlig ikke var underrettet om, hvordan de Forsskålske Naturaliers Tilstand er, men han tror dog, at det af Linné hørte Rygte er forkert, da han ikke kan antage, at den [d. v. s. Ascanius], hvem Samlingerne er betroede, vil lade dem lide »væsentlig Skade«.

Indtil Niebuhrs Hjemkomst var der ingen i København, der tog sig af de arabiske Samlinger; Spiritusen fordampede fra Dyrene, og Herbariet blev angrebet af Fugtighed. Linné, der var s. 61 utrættelig til at spørge efter dem, fik det Svar fra Zoëga, at ingen taler om Forsskåls Samlinger, og heller ikke ved jeg, hvor de er eller i hvad Tilstand ¹⁾. Først da Niebuhr i 1767 var kommen hjem, blev Samlingerne taget frem, men endnu gik der lang Tid, inden der blev taget nogen Bestemmelse om dem. Endnu i 1768 ved Zoëga ikke, hvad der skal gøres med dem¹⁾, og først i Januar 1770 kan han meddele Linné, at han nu har gennemset saavel Forsskåls Planter som hans smukke og akkurate Beskrivelser¹⁾.

Grundene til dette Smøleri var flere. Niebuhr var travlt beskæftiget med at udarbejde sin Rejseberetning, og han var desuden ikke Naturhistoriker, saa at han selv kunde bidrage til Bearbejdelsen af sin afdøde Vens Samlinger; forøvrigt ses det ikke, at han har interesseret sig meget derfor. Vigtigere er det dog, at Bernstorff i September 1770 blev styrtet af Struensee og derved ikke mere kunde gøre sin Indflydelse gældende i en Sag, der laa ham paa Hjerte. Den arabiske Rejse, som han havde faaet sat i Værk, var for Offentligheden bleven en stor Fiasko; at dette imidlertid var forkert, vilde en Offentliggørelse af Rejsens store Resultater have bevist; men Bernstorff fik altsaa ikke den Glæde at være med til det sidste Arbejde. Af størst Betydning var det dog, at Struensee snart skred til en Omordning af Universitetets Forhold. Han hidkaldte den bekendte Biskop og Botaniker Gunnerus fra Trondhjem for at han skulde udkaste en Plan til Universitetets Nyordning. Af de Bestemmelser, der blev truffet, har særligt de haft Betydning for Naturhistorien, der gik ud paa, at saavel den botaniske Have som Institutet paa Charlottenborg skulde overdrages til Universitetet. Dette medførte betydelige Personskifter, idet saavel Ascanius som Oeder gik af og afløstes af Brünnich og Rottbøll, og Zoëga gik over til anden Virksomhed ²⁾.

At de ledende Naturhistorikere under de usikre Forhold 1770—1772 ikke havde Lyst til at beskæftige sig med de ægyptisk-arabiske Samlinger, er naturligt. Gunnerus tog sig under sit Ophold 1771—72 i København ogsaa af disse Samlinger, vistnok efter Opfordring fra Linné, og han talte med Entomologen Prof. Fabricius om at faa dem taget frem og ordnede ³⁾. Linné blev glad ved at høre dette; han havde været meget bange for, at de Herrer Danskere skulde lade Forsskåls og Königs Sam-s. 62 linge ligge hen, uden at Offentligheden fik det mindste at vide om dem. Han kendte ret vel Ascanius' Søvnighed, »utan all drift« ¹⁾. Endelig kunde Gunnerus i April 1772 meddele Linné, at Forsskåls og Königs Dyr og Mineraler nu var anbragt hos Brünnich i Universitetets Museum, og at Forsskåls Planter var overgivet til det Kjøb. Societet, d. e. Videnskabernes Selskab ²⁾. Herimod strider en Notits hos Brünnich (1782 p. XXXI, nota), at da de zool. Saml. i Marts Maaned 1772 overflyttedes til Universitetets Naturteater, havde Rottbøll allerede forud overtaget den arabiske Urtesamling, og den findes nu hos ham (altsaa 1782), og Niebuhr meddelte Linné 1776, at Forsskåls Manuskripter og Herbarium blev overgivet til Oeder, som ved sin Afgang som Professor overgav dem til Rottbøll ³⁾.

Endelig var Forsskåls Samlinger kommet under betryggende Forhold efter flere Aars Vanrøgt, og Bearbejdelsen af dem kunde begynde. Det ligger uden for min Opgave her at følge de zoologiske Samlingers senere Skæbne; efter Oplysning af afdøde Prof. H. Jungersen findes de endnu eksisterende Eksemplarer fordelt i de forskellige Afdelinger i Universitetets zoologiske Museum, og endnu findes noget af Forsskåls »Fiskeherbarium«. Forsskål tørrede sine Fisk imellem Papir, som man tørrer Planter. Insekterne blev allerede tidligt bestemte af Fabricius og publicerede i hans Systema entomologiæ 1775. Forsskåls zoologiske Manuskripter blev udgivet af Niebuhr 1775: Descriptiones animalium. etc; om dette Værk se Gosch p. 442—447. Herbariets videre Skæbne er skildret i et følgende Kapitel.

Endnu i dette Kapitel nogle Ord om de Frø, Forsskål sendte fra Konstantinopel, Ægypten og Lohaia til Oeder, Linné, Miller (London), Jussieu (Paris), Burmann (Leyden) og Sauvages (Montpellier). I Botanisk Museums Arkiv findes en gammel haandskreven Plantekatalog, der er kaldt Aegyptiaca Forsskålii. Dette langt senere paaklæbede Navn dækker imidlertid ikke Bogens Indhold, der bestaar af flere Serier af Numre, ud for nogle af hvilke der er skrevet Plantenavne, aabenbart til forskellig Tid. s. 63 Der er ingen nærmere Forklaring til disse Navne, hvoraf mange er streget over og erstattede af andre, heller ikke ses det, hvem der har skrevet Katalogen. Paa Bogens til første Blade, som fra først af har været ubeskrevne, samt paa det sidste findes dernæst en Planteliste paa 230 Numre, med Overskriften: Aegyptiaca Forsskålii. Det var min første Tanke, at denne Liste var en Fortegnelse over de tørrede Planter, Forsskål havde sendt hjem fra Ægypten, men dette kan imidlertid ikke være Tilfældet, thi i intet Tilfælde svarer Numrene i Listen til dem, der endnu er bevaret i Forsskåls Herbarium. Efter en grundig Gennemgang af den hele Katalog, er jeg kommen til det utvivlsomme Resultat, at Katalogen er en Fortegnelse over de Plantearter, der er saaede i den botaniske Have ved Amalienborg, og at den saaledes stammer fra Oeders Tid, rimeligvis delvis skrevet af ham. Den som Aegyptiaca Forsskålii betegnede Liste er da uden Tvivl en Afskrift af den Fortegnelse over afsendte Frø, som Forsskål har indsendt. Et Par Eksempler viser Listens Indhold:

48. Fabae ex Graecia. Arab. Féhr. Semina Cairi venatia. Phalaris canariensis?

55. Suaeda baccata novi generis ut capsulae. Alexandr. in siccis. Succulenta.

95. Holcus saccharatus? In Aegypto vocatur Dúrra Bárali. Seritur in agris circa Cairem. Cibus gallinarum et pauperum.

Jeg slutter nu af Katalogens øvrige Indhold, at disse Forsskålske Frø er dels udsaaede i nye Bed i den botaniske Have, dels udsaaede paa Steder, hvor andre Planter var gaaet ud eller taget op. Man vil maaske deraf kunne se, hvor mange Arter, det er lykkedes at faa til at gro, og det synes ikke at være mange. Dette bekræftes af Oeder, der meddelte Burmann ¹⁾, at de fleste af de modtagne Frø ikke har spiret, men imellem de spirede er der nogle nye Arter. Han har faaet Befaling til at lade afbilde de nye Arter ²⁾; om dette blev gjort, vides ikke.

At min Tydning af den omtalte Navneliste er rigtig, fremgaar ogsaa deraf, at ganske de samme Navne genfindes i de Lister paa Frø, som Forsskål sendte Linné til forskellige Tider. Da det ses af Notitser i Fries' Udgave af Linnés Brevveksling (VI p. 148, 156, 161), at disse Lister findes endnu, henvendte jeg mig til Dr. Hult i Upsala, som med stor Elskværdighed sendte mig en Afskrift af dem. Man ser af dem, at Forsskål fra Konstantinopel har sendt Frø af 74 Arter, fra Cairo af 128. Disse sidste (nr. 75— s. 64201 i Forsskåls Liste) findes alle i Aegyptiaca Forskålii, men medens denne indeholder Lokaliteter og Voksested, bestaar Listen til Linné kun af blotte Navne, hvoraf mange med Spørgsmaalstegn, hvad der viser, at Forsskål i mange Tilfælde har været i Tvivl om sin Bestemmelse og har spurgt om Linnés Mening. Aegyptiaca Forskålii har 230 Numre paa Frø sendt fra Ægypten, hvilket er omtrent 100 flere end i Listen til Linné; Forsskål har dog sikkert ogsaa sendt disse Frøpakker til Linné, men enten har denne ikke modtaget dem, eller Listen over dem eksisterer ikke mere, thi den næste Liste sendt til Linné fra Lohaja indeholder Numrene fra 317 til 347; Navnene paa de herunder opførte Planter findes til Gengæld ikke i Aegyptiaca Forskålii.

De sidst samlede Frø fulgte med de øvrige Samlinger paa den lange Rejse hjem, men paa Grund af Ascanius' Smøleri blev de ikke taget frem, før Brünnich i 1772 fandt dem og overgav dem til Rottbøll ¹⁾; de var da rimeligvis alle ødelagte.

Hvad Fornøjelse de andre Modtagere af Frø har haft af dem, meddeles der kun meget lidt om (et Par Linier i Breve fra Burmann til Linné), og naar Linné undtages synes ingen af dem at have publiceret noget om dem. Linné synes at have været heldigst; adskillige af de modtagne Frø spirede, og han beskrev i 1767 omtrent 20 nye Arter, der havde blomstret i Upsala botaniske Have.

s. 64II Forsskåls efterladte Manuskripter og deres Udgivelse.

De af Forsskål efterladte Papirer og Manuskripter, som Niebuhr førte med sig hjem, fyldte 7 Pakker og bestod af en Dagbog og over 1800 større og mindre løse Blade (Descr. animal. Fortalen). Foruden disse efterladte Papirer havde Forsskål sammenarbejdet sine botaniske og zoologiske lagttagelser i Ægypten, og inden Afrejsen fra dette Land sendte han Manuskriptet til Grev Moltke med Anmodning om, at det snart maatte blive trykt, og i to Breve til Linné anmoder han denne om at skynde paa Trykningen ²⁾. Han var nemlig bange for, at hans Fjender i København skulde forhindre Offentliggørelsen af hans Arbejde, der indeholdt Beskrivelser af alle nye Dyr og Planter (17 nye Planteslægter og s. 65ca. 170 nye Arter) samt en »Flora Alexandrina et Cairinu«. Dette Manuskript ankom imidlertid aldrig til København ¹⁾, maaske paa Grund af Skødesløshed hos de Købmænd og Skibskaptajner, der skulde sørge for dets Hjemsendelse ²⁾, saa man var jo ude af Stand til at efterkomme Forsskåls Ønske om snarlig Trykning.

De efterladte Papirer forblev i Niebuhrs Varetægt (og Eje?), og da man intet hørte om dem, blev den lærde Verden utaalmodig, og navnlig var Linné utrættelig med sine Spørgsmaal, og han tilbød Hjælp til at tyde det Talsystem, hvorunder Forsskål muligt havde skjult nogle af sine Opdagelser ³⁾ (se foran S. 28). Han henvendte sig endog direkte til Bernstorff om denne Sag, og Ministeren svarede ham 1770 ⁴⁾, at Sagen ligger ham paa Hjerte, og at, saavidt det staar til ham, skal Udgivelsen af Rejsens Resultater fremskyndes saa meget som muligt, men Stikningen af Kobberværkerne tager længere Tid, end ønskeligt er.

Niebuhr var dog saa meget optaget af Udarbejdelsen af sine egne Rejseværker, at der endnu hengik nogle Aar, inden han kunde faa Tid til at beskæftige sig med Forsskåls efterladte Papirer. Indholdet af disse har været af meget forskellig Art. Forsskål interesserede sig jo ikke blot for sit egentlige Fag, Naturhistorien, men han noterede op om Sprog, Historie, Folkeskikke, Sygdomme, osv., ja, kort sagt, alt, hvad der var ham nyt og interessant. En Del af dette ikke naturhistoriske Stof an-vendte Niebuhr i sine Rejseværker og altid med Angivelse af sin Kilde. For at give en Ide om, hvilke Emner Forsskål har gjort Optegnelser om, skal jeg nævne nogle af dem efter Niebuhrs Værker.

I »Beschreibung von Arabien« 1772: pag. XLIII—XLVII. Besvarelser paa en Række af de af Michaelis stillede

Spørgsmaal om den rette Forstaaelse af flere i Biblen omtalte Ting.

» 36 og 40. Om mohammedanske Skikke.

» 84—88. Liste over Udtalen af arabiske Ord i Jemen og Kairo.

» 88—89. Om Kopternes Religion, deres Biskopper, m. m.

» 137—138. Om Spedalskhed.

» 187—189. Uddrag af to arabiske Bøger, som han havde gennemladet i Mokka, og som handler om Jemens ældre Historie.

» 220. Priser paa en Række Varer i Mokka.

s. 66l »Reisebeschreibung« I. 1774: pag. 91—94. Liste over Navne paa Byer og Landsbyer mellem Cairo og Alexandria og flere Steder.

Forsskåls Dagbog er desværre ikke kendt. Skønt det var paalagt de rejsende at hjemsende Afskrifter af deres Dagbøger, forsømte de dette; alene Forsskål havde sendt sin indtil 6. April 1761, og den var meget lovende (Brev 37 og 38), men jeg har desværre ikke kunnet finde den imellem de fra Ekspeditionen hjemsendte Papirer. Det siges, at den yngre Bernstorff i 1774 traf Anstalter til at faa Dagbogen trykt ¹⁾, og Niebuhr har selv meddelt, at det var hans Hensigt at udgive Dagbogen, naar han havde afsluttet sin Rejseberetning ²⁾; den vilde have fyldt 12—14 trykte Ark, endda med Udeladelse af det naturhistoriske Stof. Dagbogen blev imidlertid ikke udgivet, og hvor den findes nu, om den eksisterer, ved jeg ikke. Lüdtke (1910) nævner den ikke imellem Niebuhrs efterladte Papirer, der findes i Kiels Universitetsbibliotek.

De naturhistoriske Optegnelser har været af meget forskellig Art. En Hovedbestanddel var sikkert Beskrivelser af Dyr og Planter, ofte udførlige og ofte nedskrevne paa Stedet, hvor Fundet blev gjort, eller snart efter; desuden var der en Række Noter af geografisk, geologisk, biologisk og agronomisk Indhold. Sine Optegnelser af denne Art fra Ægypten sammenarbejdede Forsskål til en sammenhængende Skildring, og en noget lignende om end meget kortere om Arabien fik han færdig før sin Død. Da Niebuhr derfor begyndte Forberedelsen til Udgivelsen af sin afdøde Vens Manuskripter, fandt han kun de nævnte Skildringer i trykfærdig Stand, medens Resten var løse, uordnede Beskrivelser af Dyr og Planter. Da han hverken selv var Naturhistoriker eller særlig stiv i Latinen, fandt han sig ikke kyndig nok til selv at kompilere Forsskåls spredte Optegnelser, men maatte søge Hjælp dertil.

I Aarene 1775—1776 udkom da ved Niebuhrs Foranstaltning de tre store Værker, der gaar under Forsskåls Navn:

1. Descriptionens animalium etc. 1775.

2. Flora aegyptiaco-arabica. 1775.

3. Icones rerum naturalium. 1776.

Niebuhr udgav disse Værker paa egen Bekostning; Udgivelsen har været ham kostbar, og han følte sig utilfreds med Resul-s. 67tatet ¹⁾. Grunden hertil var, at han overfor Offentligheden stod som den ansvarlige Udgiver, og da der inden længe rejstes berettigede og væsentlige Anker mod Bøgerne, især Floraen, saaledes navnlig af Martin Vahl (1790) og af Filologer, at de gengivne arabiske Navne paa Dyr og Planter ikke altid er rigtige (Lagus p. 48), følte han Bebrejdelserne rettede mod sig, medens de rettelig skulde ramme hans Medhjælper, den egentlige Bearbejder.

Hvem var nu denne Bearbejder? Herom giver Bøgerne ingensomhelst Oplysning. Man finder hist og her i dem Fodnoter med Angivelse af, at de stammer fra Editor, og efter deres Indhold hidrører de sikkert nok fra Niebuhr, om end vel oversatte til Latin af Bearbejderen. Fortalerne er uden Underskrift. Efter det i Notene citerede Stykke er de ikke skrevet af Niebuhr, hvad der imidlertid næppe er helt rigtigt, han har dog rimeligvis i alt Fald givet Udkastet til dem. I Floraen har Niebuhr selv foretaget den Ændring, at den Slægt, som Forsskål havde tænkt skulde bære hans Navn, er udeladt, det eneste Punkt, siger han, hvor han har vist sig utro overfor sin afdøde Ven ²⁾. Denne Niebuhrs Beskedenhed kunde han godt have sparet sig, thi hans Navn er ikke mindre end tre Gange anvendt til Planteslægter (Niebuhria Scopoli 1777, Necker 1790 og De Candolle 1824).

Man ved med Sikkerhed, at Tekstforklaringen til Icones er forfattet af Botanikeren Johan Zoëg a ³⁾, og det er en udbredt Antagelse, at han ogsaa har været Bearbejderen af Flora aegyptiaco-arabica. Saaledes siger Warming i sin Litteraturforteg-s. 68nelse om ham: »Skrev Texten til Forsskåls Flora aegyptiacoarabica, som Niebuhr udgav 1776«; Chr. V. Bruun siger det samme i Bibliotheca Danica (2. Bd. p. 194). Ascherson nævner

et Par Steder (f. Eks. 1884 pag. 293), Zoëga som Bearbejderen, men han har rimeligvis haft sin Viden fra Warming. Det af Warming nævnte Aarstal 1776 kunde tyde paa, at han har forvekslet Flora æg. arab. med Icones. Efter mine Undersøgelser er jeg imidlertid kommet til det Resultat, at Zoëga ikke har kompileret Flora æg. arab., og mine Grunde herfor er følgende:

Niebuhrs Søn fortæller ¹⁾, at hans Fader overdrog Redaktionen af de Forsskålske Værker til en Svensker, hvem han derfor betalte et meget betydeligt Honorar. Denne Svensker var et mærkeligt Menneske, der bl. a. nødte Niebuhr til at lade Fortalen udkomme i sit eget [d. v. s. Niebuhrs] Navn, en Eftergivenhed, som Niebuhr senere har ærgret sig over. Hvem denne Svensker har været, der ikke vilde lægge Navn til, har jeg ikke faaet oplyst. Der er nogen Sandsynlighed for, at den yngre Niebuhr har blandet forskellige Ting sammen; det var Zoëga, der ikke vilde have sit Navn i Icones ²⁾, og det er muligt, at den yngre Niebuhr har troet, at Zoëga var en Svensker, fordi han havde været Linnés Elev. Alt i alt givør hele denne Fremstilling os intet Holdepunkt for, hvem Bearbejderen har været, men i ethvert Tilfælde leder den ikke Tanken hen paa Zoëga.

Det synes, at Zoëga har begyndt paa Bearbejdelsen af Forsskåls Planter. At han har set baade dem og Beskrivelserne fremgaar af hans Brev til Linné 8. Januar 1770 ³⁾, men at han ikke har gjort meget ved dem, er sikkert. Kort efter mistede han sin Plads ved den botaniske Have, da denne overdroges til Universitetet, og Rottbøll blev Professor trods de Anstrengelser, der blev gjort for at knytte Zoëga varigt til den Videnskab, han som Linnés dygtige Elev ventedes at kunne udrette betydeligt for. Alle Forhaabninger, man nærrede til ham som Botaniker, blev imidlertid skuffede; hans Ansættelse som ministeriel Embedsmand 1771 havde til Følge, at han fremtidig lagde Botaniken til Side. Han fulgte ikke med i Faget, hvorfor han ikke vilde have sit Navn i Icones i 17762). At han havde begyndt Bestemmelsen af Forsskåls (og Königs) Planter, ser man deraf, at han omkring 1770 sendte Linné Beskrivelser af et Par nye Arter af Slægten Justicia, men han er formentlig ikke kommet ret langt med dette Bestemmelsesarbejde; Slægten Justicia er en af de allerførste i det Linné'iske System. Den ene af disse Arter kaldte han J. Forskålei, s. 690g den var samlet af Forsskål i Arabien. Beskrivelsen optoges af Linné i Mantissa plantarum II p. 173—174, 1771 (J. Forskoklei!). Den samme Art er beskrevet i Flora æg. arab. p. 4 som J. paniculata. Ved ingen af de to Beskrivelser anføres det andet Navn. Hvis Zoëga nu senere har bearbejdet Teksten i Flora æg. arab., maatte han have vidst, at J. paniculata Forsk. var identisk med hans egen tidligere J. Forskålei, men ingen Antydning af en saadan Viden findes i Flora æg. arab. Det er desuden ikke rimeligt, at en uddannet Botaniker som Zoëga vilde have forsyndet sig i den Grad mod de simpleste Prioritetslove, som sket er i Flora æg. arab. Det er paafaldende, at i Tekstforklaringen til Icones, der, som omtalt, skyldes Zoëga, nævnes altid det rigtige Navn paa Planten ved Siden af det Forsskålske, og der optælles endvidere 17 Forsskålske Arter, der rettelig bør bære andre Navne. Zoëga har altsaa været klar over, at ikke alle Forsskåls Arter var nye, og denne Viden maatte dog formentlig være at spore et eller andet Sted i Flora æg. arab., hvad der ikke er Tilfældet. Det eneste nyere Linné'iske Navn, der nævnes, er Forskålea, og at netop dette er nævnt, skyldes de særlige Omstændigheder, der knytter sig til dette Navn, og som omtales i et følgende Kapitel.

Endvidere kan anføres, at Zoëgas Biograf i 1789 ikke med et Ord antyder, at Zoëga har hjulpet Niebuhr med andet end med Tekstforklaringen til Icones. Samme Biograf fremhæver (p. 180) Zoëgas uegennyttige Tænkemaade i Pengesager; det er imidlertid aabenbart, at Niebuhr var fortrydelig over, at hans Medhjælper ved Udgivelsen forlangte et betydeligt Beløb for sit Arbejde ¹⁾. — Selv om de her anførte Grunde ikke giver det sikre Bevis for, at Zoëga ikke har været Niebuhrs Medarbejder, synes de mig dog at tale meget stærkt derfor.

Saavidt det kan ses nu, er hele Stoffet i Fl. æg. arab., bortset fra Fortalen og nogle Fodnoter, trykt uforandret som det fandtes i Forsskåls Manuskripter; kun Ordningen af Stoffet skyldes Bearbejderen.

Det andet af Forsskåls Værker, der har botanisk Indhold, leones rerum naturalium, bestaar af 43 Tavler, stukne i Kobber og (i nogle Eksemplarer) kolorerede efter Baurenfeinds originale Tegninger. Nogle af disse var udført med stor Omhu, andre ikke helt udført, men selv disse har Niebuhr ladet stikke akkurat, som de forelaa, da han som Ikke-Naturhistoriker ikke vovede at fuldføre dem, fordi det ved Illustrationer af denne Art kommer saa s. 70meget an paa Detailler ¹⁾. Tekstforklaringen, der, foruden en kort Fortale, er Bogens eneste Tekst, er som omtalt forfattet af J. Zoëga efter Forsskåls Notitser. De første 20 Tavler illustrerer Planter, ialt 27 Arter, for en stor Del sukkulente Arter (Chenopo-diaceer og andre). Tavlerne giver ret gode Habitusbilleder, men næsten ingen Analyser.

Modtagelsen af Flora ægyptiaco-arabica var i Begyndelsen meget velvillig, som de forskellige Anmeldelser udviser. Overfor det meget nye, der bragtes Videnskaben, oversaa eller undskyldte man de øjensynlige Fejl, som snart maatte blive aabenbare. Men senere blev Omtalen mindre rosende, og navnlig rettede Martin Vahl i Fortalen til sine Symbolae (1790) en skarp Kritik imod den Maade, hvorpaa Værket var blevet udgivet. Nogle Hovedpunkter i denne Kritik er følgende : Man kunde have ventet meget af Forsskåls næsten utrolige Flid, hvis han havde faaet Lov til at udgive sine lagttagelser og Opdagelser selv. Hans Værker, udgivne af Niebuhr, er behæftede med adskillige Fejl (paa et andet Sted: vrimler af Fejl), fordi de kun indeholder Forsskåls Marknoter, som uundgaeligt maa være meget mangelfulde med Hensyn til Planternes Bestemmelse. En meget væsentlig Fejl blev begaaet, da Forsskåls efterladte Beskrivelser blev udgivet, uden

at de forud var sammenlignet med selve Naturgenstandene. Fejl, begaaede under Rejsen, hvor de næppe er til at undgaa, samles sammen i Bøger uden at blive rettede. En Sammenligning af Optegnelser med Naturalier havde saa meget lettere kunde gøres, som baade Dyre- og Plantesamlingerne findes i vor By. Var dette sket, vilde baade de Fejl være und-gaaede, som skyldes den, der fik den Opgave at bringe Forsskåls chartulæ i Orden, og de, som Forsskål selv under Rejsens Vanskeligheder ikke har kunnet undgaa, samt ogsaa de, som selve Bogens Fremkomst allerede har fremkaldt og maaske i Fremtiden vil fremkalde.

Som det fremgaar heraf, bebrejder Vahl ikke Forsskål noget; de mange Fejlbestemmelser fra Forsskåls Side er undskyldelige, bl. a. fordi den rejsende umuligt kan medtage al den Litteratur, som er nødvendig, naar man vil bestemme Planter med Sikkerhed. I sin Fortale roser Vahl tværtimod Forsskål flere Gange, og det er klart, at han lægger Skylden for alle Værkets Mangler over paa dets Bearbejder.

Vahl har fuldstændig Ret i sin Kritik. Navnlig hans Hovedanke, at der ikke skete den mindste Sammenligning mellem Op-s. 71tegneiser og Samlinger, kan fuldt ud underskrives. At dette ikke skete, har medført, at Flora æg. arab. indeholder Beskrivelser af en lang Række nye Slægter og Arter, som ikke var nye, da Værket udkom. Det er dels saadanne, som Forsskål ikke har kunnet identificere med ældre Linné'iske Arter, paa Grund af disse Beskrivelser Mangelfuldhed, men navnlig er det saadanne, som er beskrevet i Tidsrummet fra Forsskåls Død til 1775. Det vilde have været let for en dygtig Bearbejder at undgaa at bebyrde Botaniken med en Række unyttige Synonymer, saadan som det skete.

Trods alle de Fejl, som Flora æg. arab. saaledes er altfor fyldt med, er den alligevel et af vor. botaniske Litteraturs klassiske Hovedværker. Fejlene er senere rettede, om end paa meget spredte Steder, og det gode og lødige er tilbage. Igennem næsten et helt Aarhundrede var Forsskåls Værker dem, der gav os den bedste og mest udtømmende Skildring af det sydlige Arabiens, og delvis ogsaa af Ægyptens Dyre- og Planteverden. Hans Flora fortjener derfor fuldt vel at gennemgaaes i et særligt Kapitel.

s. 71III. Flora aegyptiaco-arabica.

I Flora aegyptiaco-arabica er nedlagt de botaniske Resultater, som den arabiske Rejse bragte Videnskaben, og paa den baseres Forsskåls Betydning for Eftertiden som Botaniker, skønt han, som omtalt i forrige Kapitel, er uden Skyld i dens Form og Fejl. Ved Sproget, som helt igennem er Latin, og ved Stoffets Ordning er den en ret uoversigtlig Bog, hvis Indhold kun ved et indgaaende Studium kan overses og vurderes. Jeg finder det derfor her paa sin Plads at give en Oversigt over Bogens Indhold, idet jeg dog her udelader nogle interessante Punkter, der allerede er nævnte under Kapitlet om Forsskål som Botaniker.

Bogens fulde Titel er:

Flora ægyptiaco-arabica. Sive descriptiones plantarum, quas per Ægyptum Inferiorem et Arabiam Felicem detexit, illustravit Petrus Forskål. Prof. Haun. Post mortem auctoris edidit Carsten Niebuhr. Accedit tabula Arabiæ Felicis geographico-botanica. Hauniæ 1775. Ex ofHeina Mölleri, aulæ Typographi.

s. 72Den er i Kvartformat, indeholder ialt 378 Sider og er tilegnet Kronprins Frederik (VI). Titlen dækker ikke ganske Indholdet, som følgende Oversigt over dens enkelte Afsnit viser.

[I] Præfatio. pag. 8—32.

[II] Florula Littoris Galliæ ad Estac prope Massiliam. Accedit Florula Insulæ Maltæ. pag. I—XIV.

[a] Florula Estaciensis. — pag. III—XII.

[b] Florula Melitensis. — pag. XIII—XIV.

[III] Flora Constantinopolitana, littoris ad Dardanellos et insularum Tenedos, Imros, Rhodt — pag. XV—XXXVI.

[IV] Flora Ægyptiaca: sive Catalogus plantarum systematicus Ægypti Inferioris, Alexandriæ, Rosettæ, Kahiræ, Sues. pag. XXXVII—LXXVIII.

[a] Nova Genera. — pag. XXXVIII.

[b] Floræ ægyptiacæ idea geographico-physica. — pag. XXXIX—L.

[c] Plantarum distributio practica. — pag. LI—LVIII.

[d] Flora ægyptiaca. — pag. LIX—LXXVIII.

[V] Flora Arabie o-Yemen. Sive Catalogus plantarum Arabiæ Felicis systematicus. — pag. LXXIX—CXXVI.

[a] Nova Genera. — pag. LXXX.

[b] Floræ Arabiæ Felicis idea geographico-physica. — pag. LXXXI—XC.

[c] Plantarum distributio practica. — pag. XCI—C.

[d] Flora Arabiæ Felicis. — pag. CII—CXXVI.

[VI] Descriptiones plantarum floræ ægyptiaco-arabicæ. — pag. 1—220.

Foran Titelbladet er et af Niebuhr tegnet Kort over Jemen med Angivelse af Forsskåls Rejseruter og de besøgte Lokalteter.

Bogen blev sammenarbejdet af Udgiveren efter de Optegnelser, der fandtes paa talrige løse Papirer imellem Forsskåls Efterladenskaber, og det er nu vanskeligt at sige, om noget af Bogens Afsnit i sin Helhed er trykt, som det forelaa fra Forsskåls Haand. Jeg skulde dog tro, at Afsnittene II, IV b—c og V b—c, samt muligvis III er udarbejdede af Forsskål, medens derimod IV d, V d og VI er kompilerede af Bearbejderen.

Afsnittene II—V indeholder først og fremmest de fem Floralister fra Estac ved Marseille (II a), Malta (II b), Konstantinopel og omliggende Kyster og Øer (III), Nedre Ægypten med Suez (IV d) og Jemen (V d).

I disse Lister optælles de af Forsskål fundne Arter, som han havde bestemt. Det fremgaar af hans efterladte Herbarium, at han havde fundet nogle flere, men da han ikke har givet dem s. 73 Navn, har Udgiveren ikke kunnet faa dem med i Listerne. Foruden de latinske Navne indeholder Listerne de græske eller arabiske Navne paa Planterne og hyppigt korte Karakterer og Bemærkninger om deres Anvendelse. Endvidere er Lokalteterne angivet ved stærke Forkortelser, som for de ægyptiske og arabiske Lister tillige henfører Arten til Lokaltetens Art, f. Eks. betyder Cd ved en Art, at det er en Ørkenplante fra Cairos Omegn. Mest udviklet er dette System med Forkortelser i den arabiske Liste, hvor Bogstaver angiver Jordbundens Karakter og Bjerghøjden.

Antallet af fundne Arter og af nye Slægter og Arter i de fem Lister er følgende:

Antal Arter Nye Slægter Nye Arter Heraf beskrevet i Descriptiones

II a. Fl. Estac 265 13 2

II b. Fl. Melit 87 3 2

III. Fl. Const 481 1 73 27

IV. Fl. Ægypt 576 20 206 187

V. Fl Arab 693 33 361 323

Af de 54 nye Slægter gælder de 24 endnu, af de 656 nye Arter gælder ca. 300 endnu under Forsskåls Navn.

Som man ser, er Antallet af Arter fra Ægypten og Arabien ikke stort. Naar man tager i Betragtning, at en ikke ringe Del af de optalte Arter er dyrkede paa Marker eller i Haver, ser vi, at selv i Ægypten har Forsskål kun fundet omtrent en Tredjedel af de der voksende vilde Plantearter, saa Niebuhr har langt fra Ret, naar han i Fortalen (pag. 16) vover at tro, at Forsskål har »exhausted« Cairos og Alexandrias Floraer. De 693 Arter fra Jemen er ogsaa et ringe Antal; i 1890 samlede Schweinfurth i 80 Dage i de samme Egne 930 Arter. Men, som sagt, Floralisterne indeholder heller ikke alle de Arter, Forsskål fandt.

De nye Slægter og de allerfleste Arter er beskrevne i [VI] Descriptiones etc., der er delt i 8 Centurier; desuden findes heri supplerende Beskrivelser af en Del Arter, som Forsskål troede var kendt af Linné. I Centurierne I—VI findes kun Beskrivelser af Planter fra Ægypten og Arabien, i VII er nye Kryptogamer fra alle de besøgte Egne beskrevne, saaledes ogsaa nogle Alger fra Øresund; Cent. VIII er et Supplement til I—VI, samt indehol-s. 74der desuden Beskrivelserne af de nye Arter fra Konstantinopel og Malta.

Mangelen af et Register gør Brugen af Flora æg. arab. besværlig, men værre er det, at denne Splittelse af Stoffet i Floralister for sig og Beskrivelser for sig har medført en Række Inkonsekvenser fra Kompilatorens Side. Derved er en rigtig Citering af Bogen bleven vanskeliggjort, og jeg tror næppe, at der findes noget systematisk botanisk Værk, der saa ofte er blevet forkert citeret.

Det er muligt, at Ordningen af Beskrivelserne i Centurier har været Aarsag til, at det synes ganske tilfældigt, hvilke nye Arter, der er medtaget i Descriptiones, idet Bearbejderen har bestræbt sig for at faa en Centurie fyldt samtidig med Afslutningen af en af de Linné'ske Klasser. Dette er ikke lykkedes i VII. Cent., der kun indeholder 61 Arter; den er saa fyldt ud med korte Beskrivelser af en Del ubestemte og unavngivne Planter. Hyppigere er det dog hændt, at der er blevet for mange nye Arter for en Centurie, og det overskydende Antal fra hver Centurie er samlet sammen i et Supplement, Cent. VIII. Men derved er der ikke blevet Plads til alle de nye Arter. Beskrivelserne af Resten har Bearbejderen saa faaet med ved at indføje dem efter

Artsnavnet i Floralisterne. Denne Metode har været til stor Skade, idet flere af disse godt gemte Artsbeskrivelser har været overset af saa godt som alle Botanikere efter Vahl og før Ascher-son.

Værre end denne inkonsekvente Ordning af Stoffet er et Sjuskeri, som Bearbejderen har gjort sig skyldig i, og som har været Aarsag til megen noménklatorisk Forvirring. Det er det almindelige, at i Descriptiones intet Arts navn anføres ved Beskrivelsen af de nye Slægter, hvilke Beskrivelser er Artsbeskrivelser og ikke Slægtsdiagnoser. Artsnavnet findes derimod som Regel i Floralisterne, f. Eks. pag. 63 Navnet Catha alene, men p. CVII Catha edulis, pag. 66 Mæsa alene, pag. CVI Mæsa lanceo-lata. Disse Artsnavne har været oversete af omtrent alle Botanikere før Ascherson., og Udgiverne af de senere Udgaver af Linnés systematiske Værker, særlig Gmelin og Roemer et Schultes har givet saadanne Arter nye Navne. Et særlig ondartet Tilfælde paa Sjuskeri er sket under Slægten Arnebia (pag. 62) ; den beskrevne Art hedder tetrastigma ligesom paa pag. LXII, men pag. 63 kaldes den tinctoria. Jeg skulde tro, at tinctoria er Forsskåls Artsnavn, medens tetrastigma er en Karakter, der hører til Diagnosen.

s. 75 Foruden Beskrivelserne vrimler Descriptiones med Bemærkninger om Arternes praktiske Anvendelse, deres medicinske Brug og meget andet, som jeg ikke her skal komme ind paa. Enkelte af disse Noter af mere botanisk Indhold er tidligere omtalt.

Forsskål interesserede sig meget for den praktiske Botanik, og han udarbejdede Lister over de Arter, der fandt Anvendelse i Landbrug, Havebrug m. m. I Afsnittene IV c og V c findes saadanne Lister med adskillige Oplysninger over Kornsorter, Frugttræer, Skyggetræer, Prydplanter, Foderplanter, medicinske Planter, Træ til Brændsel (Ligna fabrilia), Farveplanter, spiselige Planter, m. m.

Endelig er der endnu i Bogen de mere sammenhængende Afsnit IV b og V b, der giver en aabenbart fra Forsskåls egen Haand stammende Skildring af Nedre Ægyptens og Jemens Naturforhold. Disse Skildringer har jeg omtalt i forrige Afsnit Kap. V; her skal jeg kun tilføje, at i V b findes korte Beskrivelser af de Lokalteter ved det røde Hav og i Jemen, som Forsskål besøgte og botaniserede paa.

Jeg skal hermed slutte denne Oversigt over Indholdet af Flora æg. arabica. I en særskilt Afhandling vil jeg give en Fortegnelse over alle af Forsskål beskrevne Plantearter med de nugældende Navne. Man vil se deraf, at det var et meget betydeligt Antal nye Arter, Forsskål har gjort Videnskaben bekendt med, og det er netop paa Grund af dette store Antal af nybe-skrevne Arter, at Flora æg. arab. trods sine mange Fejl, altid vil hævde sig en fremtrædende Plads blandt den beskrivende botaniske Litteraturs Hovedværker. Bogens øvrige Indhold har kun historisk Interesse. Floralisterne er forældede, og Forsskåls plantegeografiske og morfologiske Strøbemærkninger har været saa lidt paaagtede, at de ingen Rolle har spillet for den botaniske Videnskabs Udvikling. Men hans Plantebeskrivelser vil altid være den originale Kilde, hvortil man maa søge, naar man beskæftiger sig med de af ham først beskrevne Arter.

s. 76 IV. Forskålea Linné.

Den Hædersbevisning, Linné viste Naturforskere eller Velyndere af Naturvidenskaben ved at opkalde Planteslægter efter dem og derved rejse dem et »monumentum aere perennius«, blev hurtigt meget eftertragtet af Datidens Botanikere. Man har bebrejdet Linné, at han ved denne Navngivning af nye Slægter undertiden lod sig lede af mindre ædle, ja undertiden af ret smaa-lige Motiver. Th. Fries har i sin Biografi af Linné vist, at i adskillige Tilfælde er saadanne Bebrejdelser imod Linné uberettigede. Han gaar imidlertid ikke nærmere end Lagus ind paa Tilfældet Forsskål—Forskålea, og da jeg tror, at man ogsaa i dette Tilfælde har gjort Linné Uret, skal jeg her fremstille, hvorledes denne Sag, der i sin Tid vakte Opsigt, egentlig forholder sig.

At Forsskål vilde føle sig meget hædret, om Linné vilde knytte hans Navn til en ny Planteslægt, er rimeligt, men som den selvbevidste Mand, han var, har han helst selv villet vælge den Plante, der skulde bære hans Navn, f. Eks. en letdyrkelig Løgplante ¹⁾. Paa den mindeværdige Ekskursion landværts fra Cairo til Alexandria den 1. April 1762, hvor han blev overfalden af Røvere, fandt han »en tetradynamist ... hwilken är i classen det största anomalon som kan gifwas. Calyx har endast 2 foliola, de andra 2 ha blifwit corolla. Corollæ cruciatæ petala 2 och 2 ihop vuxna, med stamen brevius adnatum och supra longiora elevatum, äntel. med antheris connatis som i den starkaste Synge-nesia i de 4 stamina longiora inferiora. Om Herr Archiatern behagar, må den bära namn af mig, som köpt dess kundskap med det äfwentyr att lefwa af röfwares nåde« ²⁾.

Den her omtalte lille, smukke Plante er en Fumariacé, af hvilken Forsskål senere sendte Frø til de botaniske Haver under Navnet *Thaumasta prostrata* n. gen., hvad der fremgaar af den tidligere omtalte, i Botanisk Biblioteks Arkiv opbevarede Frøliste. Frøene spirede i den botaniske Have, og Oeder identificerede Planten med den ældre Linné'ske Slægt og Art *Hypecoum pendalum*, hvad han meddelte Linné i et Brev ³⁾. Der kan derfor ikke være Tvivl om, at Linné har vidst, at Forsskåls formodede nye Slægt ikke var ny, og han kunde derfor ikke opfylde Forsskåls Ønske. Det er usandsynligt, at han har meddelt Forsskål dette, thi denne havde i sine efterladte Papirer beskrevet Planten under s. 77 det nye Navn *Mnemosilla aegyptiaca*, under hvilket

Navn den er publiceret i Flora æg. arab. p. 122. Mærkeligt er det dog, at man hverken i Linnés senere systematiske Værker som i de senere Udgaver af Species plantarum og Systema Naturæ finder en ægyptisk Hypecoum omtalt, ej heller finder Mnemosilla opført som Synonym; først i Systema Vegetabilium cur. Roemer & Schultes v. 3 p. 32, 1818 nævnes Mnemosilla som Synonym til Hypecoum. Jeg har derfor været fristet til at tro, at Linné slet ikke har kendt den ægyptiske Art og derfor været i sin gode Ret til ikke at opfylde Forsskåls Ønske. Men selv om det har været Tilfældet, har Linné dog af Forsskåls Beskrivelse og af Oeders Brev sikkert vidst, at Planten var en Hypecoum, og derfor er den ene Bebrejdelse, Niebuhr rettede mod Linné, ganske ubeføjet. Niebuhr kendte Forsskåls Ønske om at faa sit Navn knyttet til den omtalte Plante, og efter sin Hjemkomst skrev han derom til Linné. Denne Henvendelse kom imidlertid for sent, fordi Linné allerede da havde knyttet Forsskåls Navn til en anden Plante, men Niebuhr saa i Linnés Handlemaade et Udslag af Fjendskab mod den afdøde Forsskål. Hvad Niebuhrs Søn har skrevet herom ¹⁾, er ganske urigtigt, idet han siger, at Linné, i Stedet for at opfylde et af en afdød, stor Mand (gennem Niebuhr) udtalt Ønske, gav Forsskåls Navn til en anden Plante; dette sidste skete i 1764, og Niebuhrs Brev maa være skrevet efter 1767 ²⁾.

I den Frøsending, Forsskål hjemsendte fra Cairo, var Frø af en Plante fra Cairos nærmeste Omegn; han kaldte den foreløbig i sin Frøliste (nr. 212) Laniflora adhærens, men ændrede senere Navnet til Caidbeja adhærens (Flora æg. arab. p. 82). Frøene spirede hos Linné, og da han fandt, at Planten hørte til en ny Slægt, og da han snart efter hørte om Forsskåls Død, kaldte han Slægten Forskolea og Arten tenacissima og publicerede den i et »Corollarium« som Tillæg til sin Afhandling Opopobalsamum declaratum 1764. Naar man erindrer, at Linné kun kunde kende meget faa af de talrige af Forsskål opdagede nye Slægter og Arter, nemlig kun dem, hvoraf han havde faaet spiredygtige Frø, og s. 78 naar der af dem kun fremkom een god ny Slægt, viser det, at Linné nærede Agtelse og Venskab for sin afdøde Elev, naar han saa hurtigt efter hans Død og vel at mærke i et Skrift udenfor hans mere systematiske Værker viede den afdødes Navn til den Slægt. Han tög da ikke Hensyn til, at denne Slægt er en Urti-cacé, en Slags Brændenælde, der vel er uanselig for »profanum vulgus« men i botanisk Henseende en interessant og udmærket Slægt.

I en Anmeldelse af Opopobalsamum declaratum af Johann Beckmann ¹⁾ skriver denne, at Linné har døbt denne Planteslægt Forskolea, dels fordi den er vokset op af Frø sendt af Forsskål, »theils auch, wiewohl diese Ursache verschwiegen ist, weil sie ein Bild der Denckungsart des sel. Forskols seyn kan, da diese Pflanze wegen ihres rauhen Wesens (folia hispida, uncinata) das ; was ihr einmal zu nahe gekommen, eben so schwerlich fahren läst, als F. einer einmal angekommenen Meynung entsagen konte, welches die Streitigkeiten, die er ihm Vaterlande gehabt hat, beweisen. Dergleichen subsidia mnemonica liegen bey mehrern Linnéischen Benennungen der Pflanzen zum Grunde«. Dette viser, hvor almindelig den Forestilling var — den være rigtig eller urigtig — blandt Linnés samtidige, at Linné, naar han opkaldte en Plante efter en Mand, i sin Beskrivelse eller ved selve Plantens Natur yndede at alludere til vedkommende Mands Karakter; han kunde derved smigre og rose sine Venner, haane eller snerte til sine Uvenner paa en for de forstaaende meget følelig Maade. Naar denne Forestilling var saa almindelig mellem Datidens Botanikere, er det forstaaeligt, at man nøje analyserede enhver ny Linné'isk Slægtsbeskrivelse for om muligt at finde saadanne Allusioner, hvad der med god Vilje meget ofte kunde lade sig gøre, selv om Linné aldrig havde tænkt paa saadanne Allusioner.

Man vil da kunne begribe, at der blandt Forsskåls Venner var megen Harme over, at Linné knyttede hans Navn til en Brændenælde, som han tilmed kaldte tenacissima, den meget hal-starrige, den egensindige, ja endog tillod sig at bruge Udtrykkene hispida, adhaerens, uncinata i sin Artsbeskrivelse, som alle paa en tydelig Maade alluderer til de uheldige Sider ved Forsskåls Karakter. Navnlig følte Niebuhr sig fornærmet. Hans Søn fortæller, at Niebuhr aldrig kunde tilgive Linné denne Streg ²⁾; Linné viste mod sin tidligere Elev et hadefuldt Fjendskab, og ved Benævnelsen af Forskålea-Avten havde han tilladt sig en hadefuldt Hentydning til den afdøde. Niebuhr selv har i sine Værker kun s. 79 udtalt sig lidt om denne Sag. I Fortalen til Flora æg. arab. p. 21 siger han: »Botanicorum arbitria dirimant quænam ex his plantis [Mnemosilla Forsk. og Forskålea L.] Candidatis inventori suo celebrando serviat«, hvilken Sætning efter sin Karakter er ganske uden Sidestykke i Flora æg. arab., hvad der viser, at der ligger noget ikke udtalt bag disse stilfærdige Ord.

Lagus (pag. 49) omtaler kort denne Sag, og han har spurgt Botanikeren S. O. Lindberg om, hvorledes det egentlig forholder sig hermed. Lindberg søger i et Brev at rense Linné for Beskyldningen for perfid Handlemaade (se Lagus p. 75). Han forklarer først med faa Ord, at Linné ikke kunde knytte Forsskåls Navn til den senere Mnemosilla, der er en Hypecoum. »Mnemosilla ægyptiaca är således Hypecoum ægyptiacum« ¹⁾. Linné har derimod vist Forsskål en meget større Hæder ved at knytte hans Navn til den stadig anerkendte Urticacé-Slægt. »Artnamnet tenacissima fick den af Linné troligen för sina sega fibrer, i likhet med våra egna Nässlor, som och användas til ytterst seg spånad lika silke, sannolikt äfven med dubbelmening för Forskåls så ofta ådagalagda envishet mot Linné, hans gamle lärare, ty Forskål skall varit en arg dialecticus, som enligt andras vitsord ej altid visade mot L. den aktning, som en så ryktbar man ansåg sig böra fordra, i synnerhet af en sin egen discipel«.

Saa vidt Lindberg; de sidst citerede Sætninger indeholder en Formodning, hvis Rigtighed jeg ikke har kunnet paavise. Den synes nærmest at svæve ganske i Luften. Lagus afviser heller ikke den Mulighed, at Artsnavnet

tenacissima alluderer til Forsskåls Karakter, men han mener, at tenax hellere bør oversættes ved »den ihærdige« end ved »den halstarrige« ; Ordet kan betyde begge Dele.

For mig er der ingen Tvivl om, at ikke blot er Niebuhrs Bebrejdelser mod Linné ganske uberettigede, men at ogsaa Lindbergs og Lagus' mildere Fortolkninger intet har paa sig. Jeg begrundet dette ved en Sammenligning af Beskrivelserne af Linnés Forskålea tenacissima og Forsskåls Caidbeja adhærens. Under den sidste bemærker Niebuhr i en Note, at denne Plante er Linnés Forskålea, og at Forsskåls Beskrivelse nærmer sig stærkt til Linnés, hvad der saa meget mere maa roses, som Arten hører til de allervanskeligste Planter, hvilket er indrømmet af selve den skarpsindigste af Botanikere (»fessus est ipse Botanicorum perspicacissimus«). En Sammenligning mellem de to Beskrivelser viser, at denne Ros er noget overdrevet, da der er flere betydelige Uoverensstemmelser; derimod er der en iøjnefaldende Lighed i Ordvalg. Saaledes bruger Forsskål i sin Diagnose Ordene: hispida, adhærens og tenacissima, hvilke jo netop er de Ord, man har bebrejdet Linné, at han anvendte. Jeg tænker mig, at denne Lighed i Ordvalg ganske simpelt skyldes, at Ordene netop dækker Plantens væsentligste Karakterer, og man var jo i de Tider meget stereotyp i Plantebeskrivelser. Der er derfor ingensomhelst Grund til at antage, at Linné har haft nogen Bagtanke, hverken uvenlig eller venlig mod Forsskål, da han udkastede sin Beskrivelse. Lindbergs og Lagus' Fortolkning, der i Linnés Ordvalg vil se venlige og rosende Hentydninger til Forsskåls Karakter, skyldes en særdeles god Vilje til at rense Linné, for man vil vel indrømme, at hvis Linné havde villet karakterisere Forsskål paa venskabelig Maade i sin Beskrivelse, da vilde han ikke have anvendt Udtryk, som efter deres almindelige Betydning ikke af nogen vilde forstaas som hædrende. At paa den anden Side Niebuhrs Opfattelse er ganske urigtig fremgaar ogsaa deraf, at Linné altid i sine senere Breve og Skrifter omtaler Forsskål med den største Agtelse og Venskab. Han har simpelthen villet hædre Forsskål ved at knytte hans Navn til en Planteslægt, og saa uden Bagtanke af nogen Art beskrevet Planten med de til den passende Udtryk.

Som Slutning paa dette Kapitel kan jeg anføre, at ogsaa Zoologerne har værddiget Forsskål den Ære at benytte hans Navn til en Slægt, idet Köllikeri Aaret 1853 kaldte en Slægt af Blæregopler Forskalia. I senere Tider er Forsskåls Navn, i mere eller mindre forvrænget Form knyttet til omtrent 50 Plantearter.

s. 80V. Forsskåls Herbarium, dets Bearbejdelse og senere Skæbne.

Som tidligere omtalt blev Forsskåls efterladte Herbarium i Foraaret 1772 overgivet til Rottbøll. Efter Hornemann (1821) var det i en maadelig Forfatning og indeholdt maaske knap Trediedelen af, hvad Forsskål havde fundet; Forsskål havde indlagt altfor smaa Eksemplarer og tørret dem slet; de havde lidt meget paa Rejsen hertil og blev slet behandlede efter Hjemkomsten. I Stedet for at tørre dem paa ny havde man lagt dem s. 81urørte hen paa et fugtigt Sted, og først da M. Vahl fik dem overdraget, blev de taget frem. Hvorfra Hornemann har disse Oplysninger, ved jeg ikke, men de er ikke helt rigtige. Saaledes har Herbariet ikke ligget ganske urørt før Vahls Tid, thi ikke blot har Zoëga, som alt er omtalt, men ogsaa Rottbøll benyttet Dele deraf. Muligvis er der gaaet Svind i Samlingen i de forvirrede Aar 1766—1772. Ret mystisk lyder følgende Sætning i et Brev fra Linné: »Jag undrar hvar min goda Arduini fått uti en hop af sal. Forskåhls örter« (Fries v. 2 nr. 366). Arduini var Professor i Botanik i Padova; han har, saa vidt jeg ved, ikke publiceret noget om saadanne Planter.

Inden Vahl overtog Samlingen, var et Antal Planter, der hidrørte fra Forsskål, beskrevet af følgende:

1. Linné: *Opobalsamum declaratum* 1764. I denne Dissertation beskriver Linné den af Datidens Botanikere meget eftersøgte Myrrhaplante, som Forsskål havde været saa heldig at finde i Arabien. Dette Fund blev regnet for hele Rejsens vigtigste botaniske Resultat. Linné havde givet Forsskål særligt Paalæg om at efterspore den mystiske Plante, der leverer det berømte Opobalsam, og Forsskål, der fandt et blomstrende Træ af denne Plante nær Oude i Jemen, blev saa begejstret over sit Fund, at han straks satte sig i Træets Skygge og beskrev det indgaaende. Han fandt, at det hørte til den hidtil kun fra Amerika kendte Slægt *Amyris*. Ved første Lejlighed sendte han fra Mokka 9. Juni 1763 Grene og Blomster i et Brev til Linné. Da dette Brev indeholdt en videnskabelig Opdagelse, blev det sendt til København, hvorfra det med en højtidelig Følgeskrivelse fra Bernstorff gik videre til Linné¹⁾. Ogsaa Linné blev meget begejstret og skrev straks den nævnte Dissertation, hvori han erkender Rigtigheden af Forsskåls Bestemmelse. Han kaldte Arten *Amyris giliadensis*. Den hører til *Bursaceernes* Familie og henføres nu til Slægten *Commiphora* som *C. opobalsamum*; det rette Navn er dog for mig *C. giliadensis* (L.).

Til denne Afhandling føjer Linné et *Corollarium*, hvori han opstiller den tidligere omtalte nye Slægt *Forskålea*. Han var selv af den Anskuelse, at han ved Udgivelsen af dette Skrift havde sat Forsskål det eneste Mindesmærke²⁾.

2. Linné: *Mantissa plantarum* I. 1767. Heri beskrives en Snes Arter efter Planter, dyrkede i *Hortus Upsaliensis* (H. U.) og s. 82stammende fra Frø sendt af Forsskål. De fleste af disse er beskrevne i *Flora æg. arab.* under

andre Navne.

3. Linné: Mantissa plantarum altera 1771. Heri har Zoëga beskrevet Justicia Forskålei.

4. Rottbøll : Descriptiones Plantarum etc. 1772, og udførligere i Descriptionum et Leonum ... Uber primus 1773, hvori beskrives nogle Arter af Forsskåls Cyperaceer.

Den videnskabelige Bearbejdelse af Forsskåls Herbarium foretoges dog af Martin Vahl, der i Aarene 1779—1783 bestemte de fleste af de bevarede Planter. Da imidlertid mange Former var ham tvivlsomme, udsatte han Offentliggørelsen af sine Resultater, indtil han var vendt tilbage fra sin store Rejse, paa hvilken han særlig studerede det nordlige Afrikas Planter, for derigennem at vinde en bedre Forstaaelse af de Forsskålske Arter. Resultatet af hans Arbejde er nedlagt i det tre Bind store Folioværk: Symbolæ botanicæ 1790—1793, hvori han beskriver omtrent 250 Arter, samlede af Forsskål. 188 af disse beskriver han som nye Arter; de fleste af disse var vel allerede publicerede i Flora æg. arab., men Vahl giver som oftest en ny Beskrivelse, andre har han ikke fundet beskrevet af Forsskål. I sit Hovedværk, det desværre ufuldendte Enumeratio plantarum 1804, beskrev Vahl endvidere nogle Forsskålske Commelinaceer.

Vahls Bestemmelser er foretaget efter den grundigste Undersøgelse og er saa paalidelige, at man kun i meget faa Tilfælde har fundet det nødvendigt at korrigere dem. Derimod kan man bebrejde ham, at han var mærkelig lidt hensynsfuld overfor Forsskål i sin Nomenklatur, idet han som Regel kasserede Forsskåls Artsnavn, hvis Arten var blevet beskrevet senere af saadanne Berømtheder som Linné (Spec. plant. Suppl. 1781), Retzius og Jacquin, ja, i nogle Tilfælde omdøber han ganske vilkaarlig Arten, i et Tilfælde endog en Slægt, Cadaba, som han omdøber til Strømia.

Naar man, som jeg, grundig har undersøgt Forsskåls Herbarium, indser man først ret, hvilket brydsomt og tidsrøvende Arbejde Vahl har præsteret. Det var jo ikke nok at bestemme Planterne efter de almindelig anvendte Bestemmelsesværker, de skulde helst ogsaa identificeres med Navne og Beskrivelser i Flora æg. arab., og dette har ofte været meget svært. Sagen er den, at en meget stor Del af Planterne var uden Etiketter. Saadanne findes navnlig ved Eksemplarerne fra Arabien og bestaar mest af en lille afrevet Stump Papir, hvorpaa Forsskål har skrevet Artens Navn, hvis han kendte det, eller havde givet det et nyt Navn, dens arabiske Navn og Lokaliteten. Naar disse An-s. 83givelser stemmer med Flora æg. arab., og Beskrivelsen heri passer til den opbevarede Plante, har Identificeringen været let nok; desværre var der imidlertid ingen saadan Etiket bevaret ved et ret stort Antal arabiske Eksemplarer. Sine ægyptiske Samlinger hjemsendte Forsskål uden Etiketter af forhen omtalte Grunde, og ved de Eksemplarer, han havde beholdt for sig selv, havde han lagt en diminutiv Lap Papir med et Bogstav og et Nummer. Bogstavet betyder sikkert Lokaliteten (A = Alexandria, Ca = Cairo, o. s. v.), og Numrene er Løbenumre for hver Lokalitet. Derimod fandtes der næppe — findes i alt Fald ikke nu — noget Nummersystem, der kan tydes som det foran omtalte hemmelige Ciffersystem, hvis Nøgle kun Linné kendte. For alle disse Planters Vedkommende har Vahl kun haft en Sammenligning af Beskrivelserne i Flora æg. arab. med de bevarede Eksemplarer som Middel til deres Identificering.

Vahl ordnede Forsskåls Planter paa samme Maade som sine andre Samlinger, d. v. s. han klæbede dem op paa Papir af ret lille Format, paa hvis Bagside han dels klæbede de forefundne Etiketter eller Nummersedler, dels skrev, hvad Arten kaldtes i Flora æg. arab. og sin egen Bestemmelse, hvis den afveg fra Forsskåls. Vahl har dog sikkert nok ikke behandlet alle Eksemplarerne saadan; en Del af dem bortbyttede han som Dubletter. Hvem og hvor mange, der har modtaget saadanne Dubletter, er vanskeligt at oplyse, hvad der kunde være af nogen Interesse at vide. Af Vahls danske Kolleger har især H. C. F. Schumacher, men ogsaa N. Hofman (Bang) og J. W. Hornemann faaet et Antal Dubletter, der alle senere er havnede i Botanisk Museum. Det synes, at Hofman (Bang) særlig har faaet overladt Forsskåls Græsser, og da de fra hans Herbarium stammende Eksemplarer er de mest fuldstændige og oftere forsynet med Forsskåls originale Etiketter, er der nogen Mulighed for, at Vahl har overladt ham Bestemmelsen af Græsserne. Gennem Citater i Litteraturen har jeg faaet oplyst, at af Udlændinge har Joseph Banks i London og Jussieu i Paris faaet en Del Dubletter fra Forsskåls Samling, og muligvis er der andre, med hvem Vahl har byttet.

Efter Vahls Død 1804 købtes hans Herbarium, et af Datidens største og værdifuldste, af Regeringen og overgaves til Botanisk Museum. De Forsskålske Planter, der ejedes af Vahl, blev i en Aarrække delvis opbevaret særskilt, dels interkaleret i Vahls øvrige Samling. I de første Tiaar blev de ikke sjældent Genstand for sagkyndig Undersøgelse; saaledes har Mertens og Agardh bestemt Algerne, G. Bentham har under et Ophold s. 84i København 1830 undersøgt Labiaterne og vel andre Familier, og der er Vidnesbyrd om, at Herbariet har været benyttet ved den monografiske Behandling af de første Familier i De Candolles Prodomus. Under Prof. Hornemanns Direktion blev nogle Eksemplarer udlaant, og derved er desværre en Del af dem forsvundet. I 1818 laante saaledes Professor Kaulfuss i Halle Pteridofyterne fra Vahls Herbarium, derimellem de Forsskålske Eksemplarer. Af Breve fra Kaulfuss til Hornemann ¹⁾ ser man, at Kaulfuss endnu ikke har faaet sendt Planterne tilbage, men han vilde straks sende dem. Dette har han enten ikke gjort, eller ogsaa er de gaaet tabt paa Vejen, thi de findes ikke nu i Botanisk Museum. Kaulfuss har omtalt og nybeskrevet en Del af de af Forsskål og Vahl beskrevne Bregner i sin Enumeratio filicum 1824.

I 1843 begyndte J. F. Schouw en Nyordning af Botanisk Museums Herbarier, som indtil da havde været fordelt i en Række Specialherbarier (Joh. Lange p. 51 ff.), idet største Delen af disse forenedes i et Generalherbarium, og den da planlagte Ordning er i Hovedsagen bibeholdt til vore Dage. Medens Rottbølls, Vahls, Schumachers og fleres Herbarier blev indlemmede i Generalherbariet, skete dette mærkelig nok ikke med det særskilte Forsskålske Herbarium, hvorfor har jeg ikke kunnet faa oplyst. Det synes næsten, at det skyldtes en Forglemmelse, og at Eksistensen af den lille Samling har været gaaet Museets Embedsmænd helt af Glemme. Efter Joh. Langes Fremstilling (p. 52—54) skulde man slutte, at ogsaa Forsskåls Herbarium blev indlemmet i Generalherbariet, thi intet Steds omtaler han, at et saadant eksisterer, men derimod (p. 53), at der i det interkalerede Vahlske Herbarium fandtes Originalerne til de talrige af Vahl beskrevne Arter (deriblandt de Forsskålske), medens i Virkeligheden de fleste af disse sidste fandtes i det separate Herbarium Forsskålii. En anden Grund til at tro, at dette har været forlagt og glemt, er den, at jeg intet Steds i Litteraturen fra Aarene 1840—1880 har fundet Vidnesbyrd om, at Systematikere nogensinde har set de deri bevarede Originalleksemplarer.

Omkring 1880 genfandt Prof. Warming dette lille Herbarium Forsskålii i Botanisk Museum, og da han straks var klar over dets store Værdi, udvirkede han, at det blev sendt til Berlin, hvor P. Ascherson, den mest betydende Kender af Ægyptens Flora, sammen med andre Berliner-Botanikere paatog sig en Revision af de bevarede Eksemplarer. Om sit Arbejde hermed og s. 85 om de Forsskålske Arter har Ascherson skrevet et Par mindre Artikler (1884 og 1889), og i sit sammen med G. Schweinfurth udarbejdede større Værk *Illustration de la flore d'Égypte* (1887—1889) har han offentliggjort en Del af de ved Revisionen vundne Resultater. Det er dog hovedsagelig kun de ægyptiske Arter, Ascherson har genbestemt; kun et ringe Antal af de arabiske har han forsøgt paa at identificere.

Siden da har dette lille Herbarium Forsskålii været opbevaret særskilt. Det bestod af c. 900 Blade, der var nummererede og ordnede efter det naturlige System. Det har i nyere Tid været ret hyppigt benyttet af forskellige Botanikere.

Da jeg i 1915 af tilfældige Aarsager fik Anledning til at gennemse dette Herbarium, blev min Interesse for det vakt i høj Grad, og med Hr. Museumsinspektør Ostenfelds Tilladelse begyndte jeg da en Omordning og en Revision af det hele Herbarium. Under dette Arbejde fandt jeg, dels at Herbariet ikke indeholdt alle Forsskåls Planter, dels at der deri fandtes en Del Eksemplarer, som ikke er samlet af Forsskål. Jeg fandt saaledes, at der ikke fandtes et eneste Eksempel af de store Familier Compositæ og Leguminosæ. Det viste sig nu, at talrige Forsskålske Eksemplarer af disse og andre Familier fandtes i Generalherbariet, og derfra har jeg søgt dem frem, alle jeg har kunnet finde, og paa den Maade er der nu dannet et nyt Herbarium Forsskålii, der for Øjeblikket indeholder c. 1300 Eksemplarer. Disse er nu anbragte paa en til deres Værdi svarende betryggende Maade, idet Eksemplarerne af hver Forsskålsk Art er lagte i tætsluttende Kapsler af stivt Karduspapir, der er opklæbet paa Museets almindelige Kartoner. Arterne er ordnede efter Flora æg. arab.

Hvilke Arter, der nu findes i Herbarium Forsskålii, vil fremgaa af en særlig Afhandling. Det kan ikke undre, at Planterne under den ublide Behandling, de til Tider har været underkastet, har lidt en Del. Dog er vel nok Flertallet af de bevarede Eksemplarer taaleligt gode, nogle endog fortrinlige, men der er jo ogsaa adskillige, som er insektædte eller paa anden Maade mere eller mindre ødelagte. Men trods disse Mangler er det dog min Mening, at kun meget faa ældre Herbarier har større Værdi for den systematiske Botanik end Herbarium Forsskålii, og det er min Tro, at det nu, paa den Maade det er anbragt, ved omsorgsfuld Bevarelse og forsigtig Benyttelse maa kunne bevares langt ud i Fremtiden som et haandgribeligt Vidnesbyrd om Forsskåls Virksomhed.

Medens man nu med Sikkerhed ved, hvorledes omtrent alle s. 86 Forsskåls ægyptiske Arter skal forstaas, mangler vi endnu meget i vort Kendskab til de af ham beskrevne arabiske Arter, om det er gode Arter alle, eller om senere beskrevne Arter kan identificeres med dem. Forsskål var den første, der samlede Planter i Jemen, og der gik omtrent 80 Aar, før nogen Europæer foretog nye Indsamlinger der. Dette vidunderlige Land med den glohede Tehâma og de febersvangre Bjerge har lige til den nyeste Tid hørt til de Dele af Jordkloden, der har været daarligst botanisk undersøgt, ja, er det vel endog den Dag i Dag, til Trods for at det ligger saa nær det stærkt befærdede Røde Hav og ikke langt fra den-engliske Koloni Aden. I 1836 rejste den franske Orientalist P. E. Botta i Jemen og samlede en Del Planter, hvoraf Algerne og Pteridofyterne er bestemte af Decaisne (1841), medens ingen samlet Bestemmelse af hans Phanerogamer er publiceret.

I 1887 berejste Franskmanden Deflers omtrent de samme Egne som Forsskål. Hans Rejseberetning, *Voyage de Yemen* (1889), indeholder en Bearbejdelse af de fundne Planter. Han forsøgte paa at identificere flere af disse med Forsskålske Arter, men da han kun kendte disse af Beskrivelserne i Flora æg. arab., er mange af hans Identifikationer meget problematiske, ja ikke sjældent ganske forkerte.

G. Schweinfurth, der sammen med Ascherson havde udgivet en Liste over Ægyptens Plantearter og under dette Arbejde havde lært Forsskåls Herbarium at kende, satte sig i 1889 det Formaal ved en Rejse til Jemen at undersøge, hvad de Forsskålske arabiske Arter egentlig er, og da navnlig at forsøge paa at komme til Klarhed over de Arter, hvoraf der intet Originalleksempel findes. Schweinfurth havde paa sine egne Rejser i de øvre Nil egne, i Abessinien og Eritrea genfundet flere af Forsskåls Arter, og det forekom ham rimeligt, at

en Del af de i disse afrikanske Egne fundne og som ny beskrevne Arter vilde vise sig at være identiske med Arter, beskrevne af Forsskål (Schweinfurth 1889, 1891). Han rejste derfor ved Nytaarstid 1889 til Jemen og botaniserede i 80 Dage i de samme Egne som Forsskål 127 Aar før, og samlede i den Tid 930 Arter af Karplanter. Han siger selv, at han ønskede, at hans Rejse maatte blive betragtet som en Pietetsakt overfor Forsskål, og derfor uddeltes hans Dubletter under Titlen »in memoriam Divi Forskalii«, og han paastaar, at det lykkedes ham ved autentiske Eksempler at identificere Størstedelen af de Forsskålske Arter. En Del af sine Resultater har Schweinfurth publiceret i 1894—1899, men desværre er denne Publikation aldrig ført til Ende.

Deflers og Schweinfurth rejste i Jemen i fuldstændig Ro, men s. 87 fra Midten af 1890'erne har Landet været i Oprør mod det tyrkiske Regimente og meget farligt at færdes i for Europæere; de faa, der i de senere Aar har rejst i Landet (f. Eks. W. B. Harris og A. Beneyton), har ikke været botanisk interesserede, og siden Schweinfurths Rejse er vort Kendskab til Landets Flora kun blevet meget lidt udvidet. Der vilde derfor være meget at gøre for en Botaniker, der vilde fortsætte Forsskåls og Schweinfurths Arbejde i Jemen, naar Landet efter Verdenskrigens Ophør forhaabentlig falder til Ro, og dette Arbejde vilde være en smuk Opgave for en yngre Botaniker fra det Land, der udsendte Forsskål og derved skabte Grundlaget for vort Kendskab til det lykkelige Arabiens Natur og Planteverden, fra Danmark.

s. 88 Benyttet Litteratur.

De ved udenlandske Skrifter i [ ] vedføjede Bogstaver B, K og U betyder henholdsvis Botanisk Bibliotek, Det Kgl. Bibliotek og Universitetsbiblioteket og angiver, at vedkommende Bog findes der.

Andersson, Lars Gabriel: Några svenska forskningsresor från föregående tider. II. Peter Forskål. — Fauna och Flora 1911: 201—219. — [Væsentlig et Udtog af Lagus].

Ascherson, P.: Die Bestäubung einiger Helianthemum-Arten. — Sitzungs-Berichte d. Ges. Naturf. Freunde zu Berlin 1880: 97—108. [U].

— Forskål über die Metamorphose der Pflanze. — Berichte d. deutsch. Bot. Ges. 2: 293—297. 1884. [B].

— Zur Synonymie der *Eurolia ceratoides* (L.) C. A. Mey. und einiger ägyptischer Paronychieen. — Oesters Bot. Zeitschr. 39: 99, 125, 252, 297, 324. [B].

— et Schweinfurth, G.: Illustration de la flore d'Égypte. — Mémoires de l'Institut Égyptien 2: 25—260. 1887. — Supplément. — Ibid. p. 745 — 785. 1889. [K].

Beneyton, A.: Mission d'études au Yémen.— La Géographie 28: 201—219. 1913. [K].

Botta, P. É.: Notice sur un voyage dans l'Arabie Heureuse. — Archives du Mus. d'Hist. Nat. 2: 63-88. 1841. [B].

Brünnich, Morten Thrane: Historisk Indledning til Natur-Videnskabernes Fremgang under de danske Konger siden Universitetets Stiftelse. Kbhvn. 1782. Fol.

C.—M.: Pehr Forskål. — Biogr. Lexicon öfver namnkunnige svenska män 5: 34—43. Upsala 1839. [U].

Dahl, Ove: Biskop Gunnerus's virksomhed fornemmelig som botaniker, tilligemed en oversigt over botanikens tilstand i Danmark og Norge indtil hans Død. — Det kgl. norske Vidensk. Selsk. Skr. 1889—1890: 102 — 253. Trondhjem 1892 [U]. — Tillæg II. Uddrag af Gunnerus brevveksling. — Ibid. i forsk. Bind indtil 1910. [Samlet i et Bind i B].

Decaisne, J. Plantes de l'Arabie Heureuse, recueillies par M. P. - É. Botta. — Archives du Mus. d'Hist. Nat. 2: 89—199. 1841. [B].

Deflers, A. Voyage au Yemen. Journal d'une excursion botanique faite en 1887 dans les montagnes de l'Arabie Heureuse. Suivi du catalogue des plantes recueillies etc. Paris 1889. [B].

Didrichsen, F. For Hundrede Aar siden: Smaa Samlinger til et Tidsrum af den danske Botaniks Historie. — Naturh. Tidsskr. 3 B. 6: 49 — 102. 1869. — [Biografi af J. Tyge Holm].

s. 89 Engler, A. Die Entwicklung der Pflanzengeographie in den letzten hundert Jahren. — Humboldt Centenar-Schrift der Ges. f. Erdkunde zu Berlin 1899

Fries, Th. M. Linné. Lefnadsteckning I—II. Stockholm 1903. [Heri kort Biografi af Forsskål i 2: 58 — 61].

— Bref och skrivelser ... se under Linné.

Carl Frederik Albert Christensen, 1872-1942, *Naturforskeren Pehr Forsskål - hans rejse til Ægypten og Arabien 1761-63 og hans botaniske arbejder og samlinger*,

Gosch, C. C. A. Udsigt over Danmarks zoologiske Literatur. Anden Afdeling. Første Bind, Kbhvn. 1873.

van Hall, H. C. Epistolae ineditae Caroli Linnaei. Groningae 1830. [B].

Hansen, Holger: Natural- og Husholdnings-Kabinetet paa Charlottenborg. — Histor. Medd. om København 5: 181—201. 1915.

Harris, Walter B. A Journey through the Yemen and some general remarks upon that country. — Edinburgh and London 1893. [K].

Hornemann, J. W. Om Martin Vahls Fortjenester af Naturkyndigheden som Videnskabsmand og Lærer. — Vid. Selsk. Naturv. og Math. Forhdl. I : 1—22. 1821.

— Om de danske, norske og holstenske Botanikere og Botanikens Yndere, som have nydt den Ære, at deres Navne ere blevne tillagte Planteslægter til Erindring om dem. — Krøyers Naturh. Tidsskr. 1: 550 — 595. 1837.

Hult. Se Linné.

Hz. [rimeligvis J. G. Heinze, Prof. i Göttingen]: Anmeldelse af »Flora aegyptiaco-arabica« — Allg. deutsche Bibliothek 32. 2. Stück: 327 — 335. 1777. [U].

Kordes, B. Noch Etwas über Peter Forskaal. — Kieler Blätter 4: 113—131. 1817. [U]. — [Supplerende Bemærkninger til Nekrologen over Garsten Niebuhr].

Lagos, Wilh. Strödda blad. Nytt och gammelt i historiska och humanistiska ämnen. I. Petter Forskåls lefverne. Helsingfors 1877. Med et Portræt af Forsskål. [U].

Lange, Joh. Erindringer fra Universitetets botaniske Have ved Charlottenborg. — Bot. Tidsskr. 9: 1—68. 1876.

Legré, Ludovic. La Botanique en Provence au XVIIIe siècle. Pierre Forskal et le Florula Estaciensis. Marseille 1900. [Bibl. Warming].

Linné, Carl v. Opopalsamum declaratum. — Amoen. Acad. 7: 55—73. 1764. [B].

— Mantissa plantarum I—II. Holmiæ 1767, 1771. [B].

— Egenhändiga Anteckningar af Carl Linnæus om sig sielf, utg. af Adam Afzelius. Stockholm 1823. [B].

— Bref och skrivelser af och till Carl von Linné. Första Afdelningen. Del I —VI. Utgifna och med opplysande noter försedda af Th. M. Fries. Stockholm 1907—1912. — [Forsskåls Breve findes i Del VI p. 110—169, m. 1337-1364]. — Andra Afdelningen. Del I. Utg. af Hult. 1917. [Se ogsaa van Hall, Schiødte og J. E. Smith].

Lüdtke, W. Carsten Niebuhr's Nachlass in der Kieler Universitäts-Bibliothek. — Zeitschr. d. deutsch, morgenländischen Ges. 64: 565—568. 1910. [K].

s. 90Michaelis, Johann, David: Fragen an eine Gesellschaft Gelehrter Männer, die auf Befehl Ihrer Majestät des Königs von Dänemark nach Arabien reisen. — Frankfurt am Mayn 1762. [K, U].

— Literarischer Briefwechsel von. Geordnet und herausgegeben von Joh. Gottlieb Buhle. I—III. Leipzig 1794—1796. [K, U]. [De den arabiske Rejse vedrørende Breve med adskillige Bilag findes i vol. I, nr. 81—125 og vol. II, nr. 1—25].

Muschler, Reno: A Manual Flora of Egypt. I—II. Berlin 1912. [B].

Niebuhr, Carsten: Beschreibung von Arabien. Kopenhagen 1772.

— Reisebeschreibung nach Arabien und andern umliegenden Ländern. Erster Band. Kopenhagen 1774.

Niebnhr, G. B. Carsten Niebuhr's Leben. — Kieler Blätter 3: 1—86. 1816. [U]. — Oversat til Dansk i Athene 8: 1—37, 117—166. 1817.

Rottböll, Chr. Friis: Descriptiones plantarum rariorum iconibus illustrandas cum ... Programmate. Havniae 1772.

— Descriptionum et Iconum rariores et pro maxima parte novas plantas illustrantium Liber Primus. Hafniæ 1773.

Schiødte, J. C. Af Linnés Brevvexling. Aktstykker til Naturstudiets Historie i Danmark. — Naturh. Tidsskr. 3. R. 7: 333—522. 1870-71.

Carl Frederik Albert Christensen, 1872-1942, *Naturforskeren Pehr Forsskål - hans rejse til Ægypten og Arabien 1761-63 og hans botaniske arbejder og samlinger*,

Schweinfurth, G. Ueber seine Reise nach dem glücklichen Arabien. — Verhdl. d. Ges. f. Erdkunde zu Berlin 1889: 299—308. [U].

— Ueber die Florengemeinschaft von Südarabien und Nordabessinien. — Ibid. 1891: 531—550. [U].

— Sammlung arabisch-äthiopischer Pflanzen. Ergebnisse von Reisen in den Jahren 1881, 88, 89, 91 und 92. — Bull. de l'Herb. Boiss. 2 Appendix Nr. II. 1894, p. 1—10. [Polypodiaceae-Orchidaceae]. — Ibid. 4 Appendix Nr. II. 1896, p. 21—266. [Piperaceae-Leguminosae]. — Ibid. 7 Appendix Nr. II. 1899, p. 267—340. [Geraniaceae-Balsaminaceae]. — [Ufuldendt]. [B].

Smith, James Edward : A selection of the correspondence of Linnæus, and other Naturalists. I—II. London 1821. [B].

Steffens, Henrik: Botanikens Skæbne i Dannemark. I C. L. Willdenow: Udkast til en Lærebog i Botaniken oversat af H. Steffens. Kjøbenhavn 1794, p. 349-365. [U].

Svenskt Pantheon: Petrus Forskål. 17. Hefte. 1834, p. 34-67, med F.'s. Portræt. [K].

Vahl, Martin: Symbolae Botanicae, sive plantarum, tam earum, quas in itinere, imprimis orientali, collegit Petrus Forskål, quam aliarum etc. Hafniæ I—III. 1790—1794.

— Enumeratio plantarum, vol. I —II. Hauniæ 1804—1805.

Warming, Eug. Den danske botaniske Litteratur fra de ældste Tider til 1880. — Bot. Tidsskr. 12: 42 — 131, 158—247.

[Anonymus]: Zoëga. — Nogle Efterretninger om Etatsraad og Finanzdeputeret J. Zoëgas Levned. — Minerva, Maj 1789: 169—204.

s. 91BILAG

40 HILTIL UTRYKTE BREVE OG
DOKUMENTER
(EFTER ORIGINALERNE I RIGSARKIVET)
SAMT ET TILLÆG MED OVERSÆTTELSE
AF TRE TIDLIGERE TRYKTE BREVE

s. 92 Prøver paa Forsskåls Haandskrift: Foroven Slutningen af Brevet fra Rhodos, 21. Sept. 1761 (Brev 18), forneden Begyndelsen af F.'s sidste Brev, fra Mokka 9. Juni 1763 (Brev 36).

s. 93

1. *Forsskål til Michaelis, 11. Maj 1759.*

Wohlgebohrner
Hochzuehrender Herr Professor.

Nachdem ich den zweiten Brief Ew. Hochgebohrn von der Arabischen Reise, und darin die Versicherung von Seiten des Dänischen Hofes von einer gewissen Beförderung aufs künftige, erhalten, habe ich wiederum die äussersten Bitten bey meinem Vater versucht, und endlich so viel erlanget, dass er, wo ich mich nicht wolle abrathen lassen, mir erlaubet meinem Verlangen in dieser Sache zu folgen. Allein er ist bey allem dem mit mir und mit dieser Reise gar nicht zufrieden. Er hat sie mir so stark wiederrathen, als ich sie inständig gewünscht habe. Und, wiewohl ich meines Theils die Freiheit sein eigener zu sein und die Gewissheit der Beförderung als genugsame Belohnungen einer Reise, die mich auch von sich selbst vergnügen würde, ansehe, muss ich doch gestehen, dass es mir ungemein empfindlich und schmerzlich ist, meinem alten Vater, der mir in der That viele Liebe und Wohlthaten erwiesen, einen so grossen Missvergnügen zu verursachen. Die Veränderungen der Climate und der Diät meinet er, dass meine Gesundheit, die zwar die stärkste nicht ist, gar nicht aushalten würde, und in den 4 Jahren, die diese Reise wegnehmen wird, hoffet mein Vater, dass ich zu Hause vielleicht eben so weit befördert sein mag, da ich das Glück gehabt einige mächtige Gönner zu erhalten. Ich bin neulich zum docens bei dieser Academie constituirt worden, wie Ew. Wohlgeb. aus beiliegenden eigenhändigen Aufsätze des Professor Ficks (davon das öffentlich angeschlagene patent abgeschrieben ist) ersehen werden. Davon ist nach unseren Gewohnheiten nur ein Grad, der adjuncture nähmlich, zum Professorat. Bissweilen folgen diese Stufen einander nicht geschwind, bissweilen kan es eilig genug gehen. Es komt auf vacance und Gönner an. Ich bin jetzt in dem train, aber durch die Reise würde ich wohl hierzulande, wo doch mein und meines Vaters Wille mich am liebsten placiren solte, nichts anders aus-s. 94richten, als dass die anwesenden mich bei den vorfallenden Öffnungen leicht verdringen würden, da ich meine Vortheile nicht selbst bewahren kan.

Da Ew. Wohlgeb. unter so viele andere Merkmahle einer edlen und überausgutigen Gesinnung gegen mir, auch die Güte gehabt haben mir und meinem Vater zu erlauben, noch grössere Vortheile zu bitten, und durch Dero Bemühung zu hoffen, wünschte ich dass Ew. Wohlgeb. nicht unbillig finden möchten mir vor der Reise die Vollmacht eines Professor amtes und nach der Reise eine hinlängliche pension auf Lebenszeit mit der Freiheit mich wo ich wolte aufzuhalten zu recommendiren. Vielleicht würde mein Vater doch alsdenn mit mir und meinem Glücke zufrieden. Zu mir deucht er könnte nicht anders sein, und ich hätte doch die Trost, seine Thränen zu vermindern, die seine vielleicht zu grosse Zärtlichkeit bei meiner Abreise doch aus dringen.

Eine Vollmacht wie ich gehorsamst proponirt habe, kostet dem Hofe am wenigsten, und ist sie aber mir und meinem Vater eine gewisse Versicherung, dass die Abwesenheit mir in der anciennité, die sonst die anwesenden durch zeitigere Beförderungen gewinnen wurden, nicht hinderlich wäre, und da diejenigen Dänen die mit mir hier zu Upsal oder in Deutschland studiret haben, und denen ich mich doch überhaupt an Alter und Fleiss vergleichen darf schon fast alle in Dänemark in guten Ämten sitzen, und unter andern der Doctor Holm, der gar neulich hier zu Upsal promovirt wurde, wirklich schon Professor ist, so werden Ew. Wohlgeb. auch mich weder zu jung, noch zu unwürdig zu einem gleichen Vortheile halten.

Was die pension anbetrifft, bin ich sie auszubitten am meisten durch die Furcht meines Vaters veranlassen, dass meine Gesundheit so viel bey der Reise leiden möge, dass ich vielleicht nachhero nicht würde im Stande sein durch Arbeit und eigenen Fleiss mich anständig zu erhehren. Ich hoffe zwar selber besser von meiner Gesundheit, allein das ist gewiss, dass ich diesen Vortheil ungemein hoch schätzen würde, wenn ich die Freiheit zugleich bekomme mich wo ich wolte aufzuhalten. Das würde wohl am liebsten in meinem Vaterlande sein, vielleicht aber werde ich auch genöthiget mich freyere Örter zu erwählen, worunter Dänemark selbst verdient gerechnet zu werden. Dass ich mich doch nie der Faulheit ergeben, und eine so grosse Königliche Gnade nicht missbrauchen werde, davon hoffe ich durch meine Aufführung Ew. Wohlgeb. überzeuget zu haben, als ich unter Ihren Augen und Ihr Zuhörer s. 95war. Wie gross die Pension werden möchte, darin darf ich nichts vorschreiben. Königliche Gaben pflegen Königen würdig zu sein. Einem mächtigen Herrn kan dieses kein Umstand sein, mir das Glück zu ertheilen, dass ich als Professor, anständig leben konte.

Ich empfehle meine Sache und mein kleines Glück Ew. Wohlgebohrnen, dessen Beruf ich nach Arabien, wenss Gott gefällt folgen werde, und versichere mich gehorsamst, dass Sie eben so wenig nachhero als vorhin ermüdet werden mir gutes zu erweisen.

Wollen Ew. Wohlgeb. die Güte haben ordres zu geben, wo ich die versprochenen 500 Rthr. dänisch, (die in diesem preparations Jahre laut Ihres Schreibens zum Unterhalte ausgesetzt sind,) oder wenn etwa das Jahr nicht vollkommen, und von der Summe aus abgenehmet würde, wo ich den Rest von der Summe zu Stockholm heben kan, je eher je lieber, entweder auf einmahl oder quartalsweise. Ich brauche in der That diesen Unterhalt, da ich aber wegen dieser Reise eine sehr vortheilhafte Hofmeisterstelle neulich abgeschlagen, mich auch hier mit nichts anders mehr abgeben werde, als was zur Reise dienlich sein mag, Z.-E. den Botanischen Garten, die Orangerie, und nöthige botanische Bücher bey dem Archiater Linnæus durchzugehen und mich ebenfalls in den orientalischen Sprachen noch weiter zu üben. Was von der Zeit und den Einkünften übrig bleibe, wolte ich gar zu gerne zu vorläufige kleine Reisen in Schweden und Dänemark anwenden, damit ich besser sehen möge, was insonderheit in der oeconomie und fabriques Wesen schon eingeführt, oder noch mangelhaft sein mag.

Haben Sie die Güte mir wissen zu lassen, wenn ich von hier abreisen muss, und wo ich am Schiffe steigen soll?

So bald ich Ew. Wohlgeb. erstes Schreiben bekam, antwortete ich so gleich, dass ich mit der Reise zufrieden wäre, und dass ich mir den Beifall meines Vaters erwartete. Haben Sie den nicht erhalten? Wo nicht bitte ich noch hiemit, dass wir 3 bestimmten Reisenden je nicht einander subordinirt werden mögen, sondern alle als gleiche und sui juris angesehen. Sonst können unendliche Verdriesslichkeiten, Neid und Unlust bei der Reise erwachsen. Ich bitte gehorsamst um baldige Antwort. Dieses schicke ich zum Königl. Dänischen Minister in Stockholm, durch den ich auch Ihre Wohlgeb. letzten Brief bekommen. Verzeihen Sie gutigst, dass ich heute wegen unvermuthete Verhinderungen alles in der Eile habe schreiben müssen. Ich verharre mit aller Hochachtung

Ew. Wohlgebohrnen gehorsamster Diener
Pet. Forsskål.

Upsala d. 11. Maji 1759.

s. 96

2. *Forsskål til Bernstorf, 8. Aug. 1759.*

Hochgebohrner Frey Herr
Insonders Hochgeehrtester Herr Geheimde Rath,

Ritter und Ober Secretair. ¹⁾

Den gnädigen Antrag von Ew. Excellence wegen der Arabischen Reise nehme ich in des Höchsten Nahmen an, mit unterthänigster Danksagung für die dabey versprochenen Vortheile, die in dem Titul von Professor, in einer préparations pension a 500 Rthr von Anfange dieses Jahres, und in einer freyen pension auf Lebenszeit von 300 Rthr. Dänisch bestanden. Ich werde mich äusserst bemühen, dieser Gnade von Ihro Majestät dem Könige, und von Ew. Excellence nicht unwürdig zu sein. Dieselbe hohe Gnade, und das mir vorhero durch den H. Prof. Michaelis auf hohe Erlaubniss gethane Versprechen, nach vollendeter Reise in Dänemark befördert zu werden, machet mich noch dreiste, unterthänigst zu bitten, dass mir, nach glücklicher Zurückkunft, neben der pension, eine würlliche Bedienung in Dänemark, etwa ein Professorat, nur falls ich darum ersuche, gnädigst frey gelassen werde.

Es beruhet auf den Befehl Ew. Excellences, wenn ich mich bey dem Königl. Dänischen Envoyé zu Stockholm zum Empfang des mir allergnädigst versprochenen préparations Geldes unterthänigst melden darf, und wenn ich, zu Antretung der Reise in Copenhagen oder anderswo zugegen sein soll. Ich werde mich auf die vorgesezte Zeit unverzüglich einstellen. Je länger aber mir verstattet wird unter der Anführung des Herrn Linnæi mich in der Natural historie weiter zu üben, je mehr darf ich auch hoffen, zu der Reise und zu Vollführung der dabey vorgehabten Endzwecke geschickter zu werden.

Die Dänischen Ostindien-Fahrer werden ordentlich unterwegs auf dem Vorgebürge der guten Hoffnung an das Land gehen. Es hat dieser Ort vor allen andern noch bekanten die sonderbahrsten und unbekantesten Naturalien. Wenn es Ew. Excellence gefällt zu befehlen, dass ich auf einem Schiffe verreisen soll, das gewiss diesen Ort besucht, so erlange ich eine grosse Gelegenheit die Naturalwissenschaft weit mehr als sonst geschehen kan, zu erweitern.

s. 97Es soll mir übrigens die heiligste Pflicht sein, das Königreich Dänemark künftig als mein zweites Vaterland anzusehen, und mit tiefster Ehrerbietung und Gehorsam zeitlebens zu sein

Ew. Excellences
allerunterthänigster Diener
Pet. Forsskål.

Upsala d. 8. Aug. 1759.

Obs. Bernstorffs Svar paa dette Brev er aftrykt i Michaelis' Lit. Briefw. I nr. 112, Beylage, p. 401—403.

s. 97

3. Forsskål til Bernstorff fra Upsala 2. Okt. 1759.

Für Ihro Excellences gnädigstes Schreiben, worinnen Ew. Excellence die mit der Arabischen Reise verknüpften Vortheilen mir nochmahls versichern, statte ich meine unterthänigste Danksagung ab. Und da es dem Könige gefallen hat, mir diese höchste Gnade zu erweisen, dass ich, neben der pension, auch weitere Beförderung in dem von Ihro Majestät beglückten Königreiche künftig erwarten darf, so habe ich nichts mehr übrig zu meinem Glücke zu wünschen, als nur im Stande zu sein, diese ausnehmende Gnade Ihro Majest ts durch getreue und Höchstdemselben gefällige Dienste, verehren zu können.

Ew. Excellence, Dero hoher Vorspruch mir den Weg zu dieser Gnade des Königes gemacht hat, Dero Wolthätigkeit ich eher als Dero Angesicht habe können lernen, gebühret auch von mir keine andere, als eine ewige Dankbarkeit. Ich werde mir jederzeit die grösste Ehre daraus machen Ew. Excellence zum Urheber meines Glückes zu haben, und mit der tiefsten Ehrerbietung und Gehorsam zu sein.

s. 97

4. Forsskål til Bernstorff fra Upsala 25. Dec. 1759.

Ew. Excellence haben durch den Herrn Kammer-Junker von Larrey mir gnädigst andeuten lassen, dass ich zum wenigsten noch gantze sechs Monathe zu Upsal mich enthalten dürfte. Ich war mir eine so lange Frist nicht mehr vermuthen, und ob ich gleich diese Zeit für eine gute Gelegenheit anzusehen habe ein besserer Discipel des Herrn Linnæi zu werden, wünscht doch dieser mein s. 98Lehrer selbst mit mir, dass nicht ein gantzes Jahr noch vergehen möchte, ehe ich den Wissenschaften den von Ew. Excellence ausersehenen Dienst zu erweisen anfange. Wenn also Ew. Excellence es gnädigst befehlen, wünschte ich am allerliebsten etwa in dem Monath Februarius oder Martz des kommenden Jahres 1760, auf einem Dänischen Schiffe die Reise zu der, den Naturforschern noch gar zu wenig bekanten, Vorgebürge der guten Hoffnung antreten zu können, und daselbst unter den nützlichsten Beschäftigungen meine übrigen Reisegefährten zu erwarten. Falls aber, wie einige es berichten, die Schiffe, die nach Cap gehen, nur im Anfange des Jahres auslaufen würden, werde ich mich sehr zu dem allernächsten Befehl von Ew. Excellence reisefertig halten.

Mit dem unterthänigsten Wunsche, dass Ew. Excellence das neue Jahr bey allem Vergnügen anfangen mögen ; und mit der tiefsten Ehrerbietung und Gehorsam habe ich die Ehre zu sein.

s. 98

5. Forsskål til Bernstorff fra Upsala 5. Sept. 1760.

Ew. Excellence haben die Gnade gehabt, die Königliche Bestallung des Professorats mir zuübersenden, und Anstalt wegen des Reisegeldes zu machen. Dafür lege ich meine unterthänigste Danksagung ab ; und gebe jetzt, meiner Schuldigkeit nach, den Eid unterschrieben wieder. Ich will, wie es sich gehühret, meine Ehre darinn setzen, denselben getreu und unverbrüchlich zu erfüllen, so lange ich ein Dänischer Unterthan bin. Zugleich bin ich auch von der vorhin mir versprochenen Gnade gewiss, der pension auf Lebenszeit zu geniessen, und der Freyheit in welchem Lande, ich es verlangen möchte, zu leben.

Dem gnädigsten Befehl Ew. Excellences zu gehorsamen, will ich mich ohnverzüglich auf die Reise nach Dänemark machen, um zu der angesetzten Zeit mich einzustellen, und gegenwärtig die tiefste Ehrerbietung und Gehorsam zu bezeugen, mit der ich zeitlebens verharre.

s. 98

6. Forsskåls Ansøgning 1. Okt. 1760.

Nachdem es Seiner Königl. Majestät in Gnaden gefallen mich der Naturalhistorie wegen nach Tranquebar und Arabien zu senden, so erfordert meine Pflicht folgendes, das ich vermeine zu dem s. 99Endzwecke Seiner Königl. Majst. beförderlich zu sein, Höchstderselben Urtheil in Unterthänigkeit zu unterwerfen.

10 Ob nicht von Nützen wäre mir einen, in der Naturhistorie geübten studirenden, zu Hülfe zu verordnen; weil ich doch alleine das alles schwerlich werde besorgen können, das auf einer solchen Reise in der Naturgeschichte zu beobachten ist. Die grosse Menge von Kräutern, Insecten, Schnecken, Vögeln und übrigen Thieren, die alle zur Aufhebung müssen gedörret oder anders preparirt werden, und zum Theil noch genau beschrieben werden müssen, erfordert sehr viele Zeit und Arbeit. Insonderheit aber, da die Schiffsleute nur wenige Stunden am Land bleiben, wird man mit naturalien so überhäuft werden müssen, dass, weil sie frisch und lebendig müssen beschrieben werden, viele unter den Händen verderben würden, eher als einer alleine damit fertig werden kann. Da auch bey so vielen Sachen vieles nur in dem Gedächtnisse des Reisenden aufbehalten werden muss, würde die Wissenschaft etwa bey Absterben des einen nicht so viel verlieren, als man bey Hasselquists Tode hat beklagen müssen. Wenn es Seiner Königl. Majestät in Gnaden gefiele mir jemanden zu adjungiren, würde ich einen Schwedischen Studirenden, namens Falck, in Unterthänigkeit vorschlagen können, der mit mir nach Copenhagen gereiset, in der Naturalhistorie wohl erfahren ist, und auf dessen redlichen Gemüthe ich übrigens alles Vertrauen setzen kann.

20 Ob nicht die vornehmsten Bücher, die die indischen Kräuter und andere naturalien schon abgezeichnet, beschrieben, und den Gebrauch davon angemerkt, haben, müssen mit auf der Reise genommen werden. Sonst würde man ohne nützigen Vortheil der Wissenschaften viele Zeit damit zubringen, dasjenige das schon angemerkt ist, von neuen anzumerken, weil man das schon bekante von dem noch unbekanten doch nicht bloss aus dem Gedächtniss würde unterscheiden können, falls man die Bücher nicht bey der Hand hat. Die vorhergemachten Anmerkungen können dazu vielen Anlass zu neuen Beobachtungen geben. Die Bücher, die ich wünschte auf der Reise mitnehmen zu können, würden folgende sein :

Plumierii Icones plantarum
Rumphii Herbarium amboinense cum auctuario
Rumphii Museum amboinense
Van Rheedei Hortus malabaricus
Burmanni Thesaurus Ceilanicus
Burmanni Decades plantarum

s. 100Ellis Corallia. gallice
Dillenii Historia muscorum

Linnæi Schriften habe ich mir schon selber angeschafft.

3) Ob mir nicht nothwendig wäre Königlich1. ordres an die Dänischen Schiffs-Capitainen mitzubringen, dass sie Naturalie-Kasten von mir annehmen und nach Dänemarck überbringen möchten; auch wo ich am Bord gesetzt werde, dass ich allezeit mitgenommen werden möge, wenn welche Schiffsleute mit dem Bothe aus Land gehen, damit ich da naturalien möge sammeln können.

4) Ob mir nicht erlaubt werden möchte, auch paquete mit einigen naturalien zu dem Herrn Linnæus zugleich überzuschicken, weil ich denn seine Anmerkungen darüber erlangen könnte, bey schweren Sachen von ihm

geholfen werden, und von ihm, als dem erfahrensten Naturkenner Anlass zu mehrern observationen bekommen.

5) Schachteln von Eisenplatten für insecten und Kräutersaamen, Papier zur Einlegung der Kräuter, Gläser mit Spiritus v i n i und einige Schräncke werden zu der Reise unentbehrlich sein. Auch möchte es wohl zu versuchen verdienen, ob man nicht bey stillem Meere die Korallen, Conchilien und andere Thiere, die auf der Tiefe der See liegen, und noch von keinem gesehen sind, so auffischen könnte, wie die Austern. Zu dem Ende würden einige solche Austern-Netze, die aus einer an langen Seilen gebundenen Eisen-Harke mit einem Haamen hinterher bestehen sollen, von nöthen sein, und den Schiffs-Leuten würde durch ordres von die Capitainen angedeutet werden können, sich mit dem Auffischen abzugeben (da sie doch bey stillem Wetter müssig sein werden), und übrigens Fische und Seethiere zu fangen, Bäume umzuhauen, und naturalien zu tragen behülflich sein.

6) Weil die Reise-Bedürfnisse weder an allen Orten und Zeiten gleich sein, noch vorhin genau vorausgesehen werden können, ob nicht am sichersten wäre, dass ich ordres an die Dänischen Consulen und Agenten bekäme, nur so viel Geld, als ich nach Rechnung zum Aufenthalt, Kleidung, Convoye, und Conservirung der Naturalien nöthig habe, zu verstrecken. Ich will mir zwar allezeit die Pflicht und die Ehre angelegen sein lassen, in den Bechnungen niemahls den Verdacht einiges unnöthigen Überflusses, noch weniger einiges Eigennutzes zu verdienen. Indessen wäre es mich zu meiner Reehftfertigung sicherer, wenn zugleich in den Ordres eingerücket werde, dass die Consulen die Rechnungen gleich übersehen s. 101 und unterschreiben müsten, weil sie doch am besten die Umstände der Orten und Zeiten kennen werden.

7) Ob mir ausser der Rechnung nicht ein gewisses zum Handgelde erläubt werden möchte, etwa die mir in Gnaden versprochene Lebenszeits-pension, da doch viele kleine Ausgaben vorfallen werden, die theils ohne lange Beschreibung nicht würden in den Rechnungen verständlich werden, theils allda nicht pflegen aufgenommen zu werden, als einige Höflichkeiten gegen Freunde, Trinkgelder und dergleichen.

8) Ob nicht entweder ein Zeichner für die sonderbarsten Naturalien dürfte mitgenommen werden, oder dieses dem Mathematico, der doch wird zeichnen können, möchte gegen gewisse Bezahlung überlassen werden.

Copenhagen d. 1. Octobr. 1760.

Petrus Forsskaal.

s. 101

7. Forsskåls Ansøgning 7. Nov. 1760.

Pro memoria.

Ich bitte mir das noch unterthänigst aus, dass in der mir zugebenden instruction, eine gewisse Anzahl vestgesetzt werden möge, wie viele ich von jeder Art der vorkommenden

1. Thiere
2. Vögel
3. Fische
4. Amphibien
5. Insecten
6. Würmern
7. Conchylien
8. Corallen
9. trocknen, und
10. lebendigen Kräuter
11. Sämereyen
12. Zwiebel
13. Steinarten

14. Holtzarten

15. Medicinalsachen

16. Manufactur- und

17. Commerciën-Proben

abliefern soll; wogegen ich mich eydlich verpflichten will, nicht das geringste für mich selbst oder sonst jemanden aufzugeben oder zu übersenden, ehe ich die mir vorgesezte Anzahl aufgebracht, zum Aufheben preparirt und abgeliefert habe, auch darzu die allerbesten Stücke von denen, die ich habe sammeln können, auszusuchen. Nachhero aber hoffe ich, dass mir gnädigst verstattet werde, naturalien und andere Sachen, jedoch auf meine eigene Kosten, für mich selbst zu conserviren und nach Europa zu übersenden. Und falls ich davon andern was überlassen wolte, soll es, s. 102 wenn es verlanget wird, allezeit mit der Bedingung und Abrede geschehen, das nichts davon in publiquen Schriften darf bekant gemacht werden, eher als es zuerst aus Dänemarck geschehen ist.

2. Da ich erfahren habe, dass Ihro Majestät mir einen Gehülffen auf der Reise in Gnaden bewilliget, so bitte ich nochmals unterthänigst, dass derjenige Medicus, der mit mir aus Schweden gekommen ist, dazu angenommen werden möge. Ich darf mich zwar darauf gar nicht berufen, dass ich ihn auf eigene Kosten mitgebracht, da ich dieses zwar in guter Absicht und Hofnung, doch mir von selbstem gewaget habe zu der Zeit, da mir dieses zuspät beyfiel, als dass ich deswegen aus Dänemarck hätte Antwort abwarten können. Allein da doch noch zu Upsal die Gelegenheit weit besser sein wird die Naturalhistorie zu lernen, als wie hier, wo die deswegen gemachten schönen Anstalten doch noch in ihrem Anfange sein werden, und da dieser mein Gefährte auch mit einem schriftlichen Zeugnisse des Herrn Linnæi zeigen kann, dass er sich diese Gelegenheit zu Nutze gemacht hat, so wird man noch leichter meiner unterthänigen Versicherung glauben können, dass ich von ihm während der Reise eine sehr grosse Hülfe erwarten kann. Falls also sich kein mehr geschickter dazu gemeldet hat, bitte ich um die Gnade, dass mir doch der zum Gehülffen vergönnet werde, von dessen Geschicklichkeit, Fleiss und Gemüthe ich sicher sein kann, und durch dessen Hülfe ich den getreuesten Dienst dem Könige zu leisten hoffe. Wenn ich an seiner Stelle jemanden bekomme, der sich erst in den mehresten Theilen der Naturgeschichte üben und unterrichten soll, so habe ich von ihm wenige Hülfe in Beschreibung der Naturalien zu erwarten. Die Ehre aber von der Reise bleibt doch allemahl nur bei der Nation, von der die Kosten und die Anstalten dazu herkommen.

3. Weil ich mich vorhero angebothen, nur so viel Geld für mich auf der Reise zu bekommen, als ich zum Unterhalt und Kleidung gegen abzugebende Rechnung nothwendig brauchte, bat ich mir daneben etwas Handgeld aus, als das einzige, das ich frey und ohne Rechnung disponiren zu können wünschte. Wenn mir aber ein gewisses Salarium gnädigst angeordnet wird, wobey ich die Nothwendigkeiten des Lebens ohne in so entfernten Ländern Noth zu leiden gewiss haben, und mir selbst daneben einige Naturaliensamlungen machen kann, so verlange ich weiter gar kein Handgeld; zumahl da ein Handgeld gegen Rechnung das nicht sein würde, was ich mich unter dem Nahmen ausbitten wollte. Was ich aber ausser dem zu besondern Reisekosten, convoy, und con-s. 103 servirung der naturalien, die ich hieher abzuliefern habe, ausgeben muss, das hoffe ich unterthänigst, wird mir gegen Rechnung besonders ausgezahlt werden.

Copenhagen d. 7. Nov. 1760.

Petr. Forsskaal.

s. 103

8. *Kratzenstein til Bernstorff 15. Nov. 1760.*

Hochgebohrner Freyherr,
Hochgebietender Herr Geheimer Rath,
Gnädiger Herr.

Da ich am Mittwoch Abend bemerkte, dass Ew. Excellence mit viel zu wichtigen Unterredungen beschäftigt waren, als dass ich solche mit meinen kleinen Anlegenheiten zu unterbrechen mich hätte unterfangen sollen; so bitte mir jetzt die gnädige Erlaubnis aus solche Ew. Excellence schriftlich vortragen zu dürfen.

Zuerst danke Ew. Excellence unterthänig, dass dieselben geruhen wollen einen meiner bisherigen Auditorum in der Naturhistorie, H. Cramer, mit zur Reisegesellschaft nach Arabien zu ernennen. Ich getraue es mir von ihm zu versprechen, dass er sich durch seinen Fleiss u. seine Bemühungen dieses gnädigen auf ihm gesetzten Vertrauens würdig machen werde; so sehr auch der schwedische Professor, H. Fårskål ihn dazu vor unfähig deklariren möchte, wie er schon an einigen Orten gethan hat, ohne ihn einmal gesehen oder gesprochen zu haben. Dieser Mann ist ein so abgöttischer Anbeter von Linnæus, dass er glaubt: niemand, als ein 6jähriger Auditor von ihm könne ein Naturalist seyn oder werden; und er hat sich nicht gescheuet, mir es ins Gesicht zu declariren, dass ich, weil ich Linnæus nicht selbst gehöret, auch nicht fähig sey ihn entweder

zu verstehen, oder durch meine Lectionen einen Naturalisten zu bilden. Ich habe es aber deutlich gemerkt, warum es ihm so zuwider sey, dass ein dänischer Naturalist ihm an die Seite gesetzt werden solle. Er hat es sich ganz deutlich merken lassen, dass er Willens sey seine Beobachtungen Linnæo mitzutheilen u. ihm davon Gebrauch machen zu lassen. Es schien ihm nicht zu gefallen, dass ich ihm solches Wiederrieth u. ihm vorstellte, dass er jetzt nach seinem Eyde verbunden sey, alles zur Ehre von Dänemark nicht aber von Linnæus anzuwenden. Doch schien er sich damit zu trösten, dass er seine nach geendigter Reise versprochene jährliche Pension à 300 rl. verzehren könnte s. 104wo er wollte, u. es also auch mit der Publikation seiner Observationen nach Belieben halten könnte.

Da ich nicht anders denken kan, als dass man diese Sendung ausser der Hauptabsicht doch auch zur Ehre der dänischen Nation gereichen lassen wollte, so habe es meiner Schuldigkeit gemäss geachtet, diese meine Bemerkungen Ew. Excellence zu beliebiger Disposition deswegen unterthänig vorzulegen.

Die andere Absicht meiner üntherthänigen Zuschrift betrifft den künftigen Frieden unter der Reisegesellschaft. Ich habe auf meinen unter ähnlichen Absichten durch Russland gethanen Reisen erfahren wie ein missliches Ding es darum sey, zumal wenn der Nationalismus dazu kommt. H. Prof. Fårskål hat schon hier den letzt angekommenen Mathematicum, H. Niebor so begrüset, als ob er ihn als seinen Subalternen ansähe. Er hat sich zwar auf meinen ihm deswegen gemachten Vorwurf damit entschuldiget, dass dieses aus Misverständnis geschehen sey. Dieses Misverständnis aber dürfte leicht procul a Jove wieder einschleichen. Ein solcher Unfrieden aber durfte die Reisegesellschaft sehr misvergnügt und unlustig zu Erfüllung ihrer Absicht machen. Um meines 5jährigen und mir also werthen Auditoris, und um des braven Mathematici willen nehme mir daher die Freyheit Ew. Excellence den üntherthänigen u. ohnmassgeblichen Vorschlag zu thun, dass dieselben gnädig geruhen möchten es wegen dieses Verhältnisses der Reisenden unter sich nicht auf deren eigne Discretion u. Artigkeit ankommen zu lassen, sondern deswegen ausdrückliche Disposition zu verfügen. Auch dürfte es nützlich seyn, dass ihnen ihr Verhalten vorgeschrieben würde, wenn die Frage ist, ob sich die Gesellschaft länger an einem Orte verweilen solle, wenn der eine Lust dazu, der andere aber nicht hat. Imgleichen wie der Mahler oder Zeichner unter den Antiquarium u. die beyden Naturalisten gleich vertheilet werden solle, da es ohnzweifel mehr Naturalien als Antiquiteten zu zeichnen geben wird.

Ich bin furchtsam genug zu glauben, dass ich vielleicht Ew. Excellence durch meine Kühnheit beleydige, indem ich mich in eine Sache mische, wo es nicht von mir gefordert worden. Ich bitte aber üntherthänig meine Freyheit wenigstens damit zu entschuldigen, dass ich als ein nun schon 7jähriger hiesiger Lehrer der Naturhistorie und Naturlehre, (ob ich gleich hier wegen der kleinen Anzahl der Liebhaber dazu nicht so viel bruit, als Linnæus in Schweden, damit machen kan) ja als ein ehemals selbst gewesener ähnlicher Missionarius nach meiner natürlichen Liebe zur Beförde-s. 105rung der Naturhistorie etwas bey dieser Mission, um solche desto glücklicher fortgehend zu machen, habe beytragen wollen. Solten auch von mir einige Vorschläge von Beobachtungen gefodert werden, von welchen ich auf meinen Seereisen bemerkt, dass solche mit Nützen zur Perfection der Marine angestellet werden könnten, u. welche H. Niebor od. Kramer auf dieser Beise bequem anstellen können, so bin gerne bereit dazu. Ich verharre mit üntherthänigen Respect

Hochgebohrner Freyherr
Hochgebietener Herr Geheimer Rath
Ew. Excellence
üntherthäniger Diener

d. 15. Nov. 1760. Kratzenstein

Prof. Phys.

s. 105

9. *Forsskål til Bernstorff, København 24. Nov. 1760.*

Ew. Excellence bitte ich üntherthänigst mir gnädigst zu erlauben, wegen der Arabischen Reise noch etwas zu melden.

Gestern ist ein hiesiger studierender, Nahmens Kramer, bey mir gewesen, und hat mir berichtet, dass er wegen der Naturalhistorie zu meinem Compagnon auf der Reise angenommen wäre, und zwar auf die Weise, dass er mir nicht subordinirt, sondern gleich sein, und ich ihm, so wie er mir, zu Hülfe sein sollte.

Wenn dieses sich so verhält, merke ich wohl, dass ich die Königliche Resolution unrecht verstanden habe, wornach ich mir einen Gehülfen in Üntherthänigkeit erwartet habe, und also einen, der wenn ich Hülfe nöthig habe, nicht mir diese Hülfe abschlagen, und als independent sich gantz was anders vornehmen könnte.

Ich erkenne gerne für meine Schuldigkeit jederzeit dasjenige mit aller Üntherthänigkeit anzunehmen, was Ew. Excellences Urtheil mit derselben Üntherthänigkeit unterwerfen zu dürfen.

Da dieser mein Compagnon mir auf keine Weise subordinirt sein soll, so habe ich mir auch das Recht nicht anmassen können seine Fähigkeit zu prüfen. Falls er aber sich der Naturhistorie nicht so wie ich ergeben hat, wie ich denn grosse Ursache zu vermuthen habe, und wir doch solten als gleiche Mitarbeiter bey derselben Wissenschaft angesehen werden, würde daraus folgen, dass ich auf der Reise fast alleine die Arbeit, und der andere doch nicht weniger den Nahmen davon, haben würde. Ew. Ex-s. 106cellence sind viel zu gnädig und viel zu gerecht dieses zu befehlen, dass meine Mühe einem andern solle zugerechnet werden.

Ich dürfte also unterthänigst hoffen, dass mir gnädigst erlaubt würde für mich alleine und ohne alle communication mit dem andern, zu arbeiten. Allein auch dabey überlasse ich unterthänigst Ew. Excellences Beurtheilung, ob nicht von einem solchen Geheimhalten ein beständiger Groll und jalousie eine natürliche Folge sey; ob nicht eine vor sich schwere Beise dadurch ungemein schwerer werde, wenn ich in den unglückseeligen Zustand gesetzt würde, mich forciret zu sehen eine beständige heimliche Feindschaft mit jemanden zu unterhalten, bey einer Gelegenheit wo die Freundschaft so sehr nöthig ist; und ob mir denn nicht eine grössere Gnade geschehen wäre, wenn mir gar keiner in meiner Wissenschaft wäre adjungirt worden.

Ich dependire völlig von den Befehlen Ew. Excellences, aber um frohes Gemüth auf der Reise zu haben dependirt nicht von mir selbst, wenn ich auf solche Weise mein Schicksal, und meine nie vermuthete Umstände bedauern muss.

Wäre es aber so glücklich für mich, dass noch keine schliessliche Resolution gefasset wäre, so bitte ich unterthänigst, falls jemand noch als mir zu Hülfe soll verordnet werden, und falls mir nicht erlaubt wird den geschickten Discipel vom Hrn. Linnæus, und redlichen Freund von mir, den ich unterthänigst dazu vorgeschlagen habe, zu bekommen, nur doch die Gnade zu erlangen, dass mir verstattet werden möge, mich von der Geschicklichkeit derjenigen Person zu erkundigen, auf dessen Hülfe ich wählender der gantzen Beise mich verlassen soll, und meinen unterthänigen Bericht davon abzugeben, ehe er angenommen wird. Es könnte sonst geschehen, dass ich einen bekäme, den ich beständig nur unterrichten müsste, und wodurch meine Arbeit vermehret nicht aber erleichtet würde.

Auch bitte ich unterthänigst um die Erlaubniss meine instruction vorher zu sehen, und wenn ich dabey was in Unterthänigkeit zu erinnern wünschte, es thun zu dürfen, ehe sie mir zum Nachleben aufgelegt wird.

Mit der tiefsten Ehrerbietung und Gehorsam bin ieh zeitlebens

s. 107

10. Uddrag af den kgl. Resolution af 28. Nov. 1760.

Den Professor Forskiål angehend.

ad 1. Da Wir die Kosten zu dieser Arabischen Reise hergeben, so ist nichts natürlicher, als dass alles und jedes, was von den Reisenden auch an Thieren, Vögeln, Fischen und dergleichen, oder wie die Nahmen haben mögen, insgesamt an Uns directé, unter Unserer Asiatischen Compagni Adresse, und sonst durch keinen andern Weg eingesandt werden. Finden sich denn darunter Doubletten, worüber Wir nicht zu disponiren gut finden, werden Wir, bewandten Umständen nach, des Professor Forskiåls Wünsche in Gnaden eingedenk seyn.

ad 2. Weil Wir, wie erwähnt, die Kosten zur Reisse von Anfang bis Ende alleine tragen, so ists eine Selbstfolge, dass Wir auch die Persohnen, die die Reise thun sollen, selbst denominiren. Daher ist auch Unser allergnädigste Wille, das der Candidatus Medicinæ Cramer die Reise mit thun und sich fordersahmigt dazu anschicken solle. Zu seiner Equippirung mag er aus Unserer Particulier Cassa Drey Hunderts Rthl. Courant gegen Quitung heben.

ad 3. Da Wir den 19. July 1760 bey Unserer Particulier Cassa, sowohl dem Professor Forskiål als dem Mathematico Niebuhr, eine jährliche Gage von 500 Rthl. bis zu zurückgelegten Arabischen Reise, ebenfalls auch schon den 10. Nov. 1759 dem Professor von Haven eine gleiche Versicherung à 500 Rthl. jährlich bis eben dahin schriftlich zugestanden haben, so kan das Hand-Geld qusest., mehrerer Ordnung halber gerne von sich selbst wegfallen, wenn die 3 Haupt-Persohnen die Neben-Unkosten unanimiter in Rechnung bringen, und bey Unsern Consuls oder durch der Asiatischen Compagnie Credit ordentlich aufnehmen, als welche Nebenkosten wir so denn hier refundiren lassen werden.

s. 107

11. Kratzenstein til Regeringen 28 Nov. 1760.

Allerunterthänigster Vorschlag,
wie es wegen des dem Hr. Pr. Fårskål bewilligten Gehülfens
gefallen werden könne.

Der H. Pr. Fårskål hat zwar zu erkennen gegeben, dass er einen Gehülften erwarte, der ihm unterthänig sey; (denn dieses s. 108 Ausdrucks hat er sich bedienet.) Allein auf diese Art wird sich H. Cramer, der zu seiner Assistance vorgeschlagen ist, nie entschliessen, einen Gehülften vor ihm abzugeben. Wenn Ser. Königl. Majestät allergnädigste Resolution dem H. P. Fårskål einen Gehülften bewilliget hat, der ihm in Sammlung der Naturalien, deren Præparation u. Conservation assistiren solle, so fodert solche weder Unterthänigkeit noch Gehorsam des Gehülftens gegen H. P. Forskols Befehle, sondern, dass solcher das allgemeine Beste der Reisegesellschaft u. deren Absicht mit befördern helfe. Ein Gehülfe in specie vor dem H. Forskol kan vor sich allein nichts anders bedeuten, als eine Person, die ihm einen Theil seiner Arbeit abnimmt. Dazu ist H. Cramer bereit und willig, doch ohne, dass solche als ein Gehorsam gegen des H. Pr. Forskols Befehls angesehen werden dürfe; sondern um als ein Beobachtung der allgemeinen Absicht u. Befolgung der Befehl Ser. Majestät des Königes. Zu der Adplication auf besondere Fälle könnte dieses so ausgedrückt werden:

1) Kan dem H. Pr. Forskol, als dem Ältesten, gern die erste Mahl der Beschäftigung, die er vor sich nehmen will, gelassen werden. H. Cramer ist alsden verbunden seine vornehmste Beschäftigung einem andern Theile der Naturhistorie zu widmen, wodurch also dem H. P. Forskol seine Arbeit offenbar erleichtert u. ihm geholfen wird. Z. E. Wenn H. Pr. Forskol die Botanic zu seiner Hauptbeschäftigung erwählet, als worinn seine grosse force bestehet, so wird als dem H. Cramer obliegen die Sammlung der Vögel, Insecten u. Fische desto fleissiger zu besorgen, u. auf deren Præparation u. Conservation Acht zu haben, als worinnen er ohndem mehr als H. P. Forskol exerciret ist. Wenn der eine sich vornimmt aufs Feld zu gehen, so kan der andere unterdessen den Seestrand besuchen u. da seine Collectiones machen. Dürfte aber H. P. Forskol H. Cramer als seinen Untergebenen ansehen, so würde er auch von ihm fodern, dass er Ihm seine Sachen aufs Feld u. nach Hause nachtrüge, um ihn desto besser zu hindern, dass er etwas zu seinem eignen Honneur effectuiren könnte.

2. Auch auf eine andere Art kan H. Cramer ohne Præjudiz einen Gehülften von H. P. Forskol abgeben. Im Fall es erlaubet werden sollte, dass sich die Gesellschaft theilen darf, so kan H. P. Forskol ebenfalls als der Älteste sich einen gewissen District Landes zu seiner Untersuchung zuerst auswählen, u. es wird als denn dem H. Cramer obliegen einen Nebendistrict, den man zugleich mitnehmen will, vor sich zu übernehmen, wenn es die Reisegesellschaft s. 109 vor vortheilhaft befindet. Damit aber H. P. Forskol den H. Cramer nicht auf diese Art eigenmächtig in eine Wüste schicken könne, wo nichts zu thun ist, so muss diese Destination von den Votis aller 3 übrigen dependiren. Denn wann auch diese gleich keine Naturalisten wären, so könnten sie doch wissen, ob solches zum gemeinen Besten vortheilhaft sey oder nicht.

4. Wolte man auch den Hr. Cramer nicht als eine Hauptperson bey der Reisegesellschaft ansehen, und ihn den anderen Hrn vorhin schon gewählten gleich nehmen, so halte ich doch nicht davor, dass es rathsam sey, solches deutlich zu exprimiren, weil er nur bloss allein um dieser exclusion willen abstehen würde. Man würde ihm doch nicht wohl ein Votum, eben so wenig, als dem Mahler, versagen können. Zu solchen Fällen, wo jeder sein Leben wagt, kan ohnmöglich ein Glied der Reisegesellschaft, die nicht auf Militairenfuss engagiret ist, die andern so über sein Leben votiren lassen, ohne wenigstens ein Votum mit zu haben. Genug dass er folget, wenn die Pluralitæt da ist. Es wird auch wirklich dieses Z. E. bey bevostehenden Schifbruchen oder nach schon geschehenen so gehalten, wenn die Frage ist, was am besten vor eine Resolution als denn zu fassen sey, u. da hat der geringste sein Votum so gut als der älteste u. vornehmste. Z. E. bey Anson auf der Insel Tinian, da das Schif als verlohren war. In Arabien zu reisen ist ohngefehr eben so, als immer darauf bedacht seyn zu müssen einen Schifbruch zu vermeiden. Unter diesen Umständen sehe ich also auch nicht wenn ihm dieses bewilliget wird, warum er nicht mit dem ersten dreyen in gleichem Paare, die Anciennité ausgenommen, gehen könne; denn was die Gage anbetrifft, so hoft er, dass ihm ebenfalls 500 rl. so wie den andern zum jährlichen Gehalt von Sr. Königl. Majestät allergnädigst ertheilet werden werden.

5. Noch bleibt die Frage übrig: Ob H. Pr. Forskol sich die Arbeit seines Gehülften als seine eigne zueignen dürfe? Dieses würde er ohnzweifel fodern. Allein da H. Cramer diese Reise gar nicht aus Noth oder Mangel an Subsistence, indem er wohlhabende Eltern hat, unternimmt, sondern aus blosser Liebe zur Naturhistorie u. aus Begierde sich durch seinen Fleiss darinn Ehre zu erwerben, so wird er auch dieses H. P. Forskol nie einräumen, sondern von seiner Arbeit auch sein eigene Honneur gemessen wollen, d. i., Es mögen hernach die Sammlungen der Gesellschaft entweder zusammen oder separatim hierausgegeben werden, so erwartet er, dass seine Collecta und Observata mit Anfügung seines s. 110 Nahmens, so wie in Citation gebräuchlich u. unter seiner Beschreibung beygefüget werden, so wie des H. Pr. Forskols Stücke unter seinem Nahmen.

Auf diese Art, glaube ich, wird die allergnädigste Königl. Bewilligung eines Gehülften vor H. P. Forskol ziemlich erfüllet werden, ohne dass deswegen eine servitische Subalternation oder auch eine militairische, erfordert würde, als welches ihm in der Resolution nicht versprochen u. also von ihm auch nicht mit Recht prætendiret werden kan; u. wenn ihm dieses bedeutet ist, glaube ich, dass er sich als dan wohl darin schicken, und als der Friede u. die Eintracht der Reisegesellschaft am Besten erhalten werden wird.

Ich selbst habe in diesen Punkten den H. Cramer seiner eigener Resolution überlassen, ohne ihn weder zur Instanz, noch zur Cession zu persuadiren, weil die Folgen einer Persuasion vor mich verdriesslich sein dürften. Doch muss ich frey gestehen, dass ich in seiner Situation selbst nicht anders wählen würde.

Copenhagen d. 28. Nov. 1760.

Kratzenstein P. Ph.

s. 11012. Uddrag af de Paragraffer i Instruktionen for de rejsende, som er udeladt i Michaelis: Fragen.

§ 6. Die Reisende Gelehrten sind einander völlig gleich, und hat deren keiner, es sey unter welchem Prætexte es wolle, über den andern sich einiger Authorität oder Superiorität anzumaassen. Auf diese ungestörte Erhaltung der Eintracht und des Friedens unter ihnen soll ihr vorzugleiches Augenmärk stets gerichtet seyn, und werden sie, so lieb ihnen unsere Königliche Gnade ist, allen Zwiespalt, Zwist und Streit, mit äusserster Sorgfalt zu vermeiden, sich angelegen seyn lassen. Und da die vollkommenste Einigkeit nicht selten durch allseitiges Nachgeben erhalten werden muss, so werden Wir ein Nachgeben in denen Dingen, welche dieser Instruction und dem Endzweck der Reise nicht zu wider sind, als eine Merite ansehen. Sollten übrigens bey Dingen, die in der Instruction nicht determinirt sind, die Meinungen getheilt bleiben, so gilt die Pluralität der Stimmen. Und wann es sich zutragen sollte, das paria vota ausfielen, so soll die Entscheidung durchs Loos geschehen. Nie aber können plurima oder unanimia vota etwas der Instruction zuwider laufendes beschliessen.

§ 23 ..... Es hat hiebey gantz nicht die Meinung dass der s. 111eine von ihnen [o : Forsskål & Kramer] den andern als seynen Untergebenen oder Subalternen anzusehen oder dessen Mitarbeitung befehlsweise zu fordern, und eben wenig, dass der andere seinen Beystand jemahlen zu versagen, noch sich widersetzlich zu bezeigen habe ; sondern Wir versprechen Uns in Gnaden so wohl von dem Prof. Forskaal, dass er des Medici Beyhülffe nur anders als mit Anstand und Höflichkeit begehren, als auch von dem Candidato Cramer, dass er sich solcher niemahls weigern oder zu entziehen trachten, sondern dass vielmehr beyde sich über die Theilung der Arbeit zwischen ihnen freundschaftlich vereinbahnen, und deswegen mit einander gehörige Abrede nehmen, folglich den Zweck ihrer Sendung gemeinsamlich und mit vereinigten Kräften besten Fleisses zu befördern suchen werden.

Sidste Del af Instruksens § 15 lyder:

..... ferner sämmtliche zu Wege gebrachte Naturalien, sie mögen bestehen worinnen sie wollen, nichts davon ausgeschlossen, nach Copenhagen, unter der § 9 schon angezeigten Adresse [Moltkes], und zwar die für auswärtige Gelehrte bestimmte Beantwortungen ihrer Fragen sub sigillo volante oder unversiegelt, um Copeien davon nehmen zu können, anher eingesandt werden sollen ; gleichwie dann auch dasjenige, was die Reisenden von obigem allem dereinst selbst mitbringen, nirgend anders als eben dahin getreulich und pflichtmässig abgeliefert und übergeben werden muss. Als über welches alles Wir successive, nach Bewandniss der Umstände näher disponiren und resp. die weitere Beförderung besorgen lassen werden.

s. 111

13. Forsskål til Bernstorff, København 18. Dec. 1760.

Ew. Excellence wollen mir gnädigst erlauben, dass ich dasjenige in Unterthänigkeit schriftlich vortrage, was ich bey meiner letzten Aufwartung mündlich anführen wolte.

Es ist mir sehr zum Herten gegangen, was ich ohnlängst durch die gnädigen Erinnerungen, die Ew. Excellence mir durch den Herrn Secretaire Temler machen liessen, erfahren habe, dass nehmlich welche mir missgunstig genug gewesen sind, bey Ew. Excellence mir so nachtheilige, als an sich ungegründete Berichte abzugeben, wegen meines Betragen gegen Die Dänische Nation s. 112überhaupt, als hätte ich ihr gantz was anders als Liebe und Achtung gezeigt, und gegen den H. Kramer insonderheit, als hätte ich von Ihm Unterthänigkeit verlangt.

Da ich mich so sehr bemühe, wie es auch meine Schuldigkeit erfordert, bey Ew. Excellence keinen ungnädigen Begriff von meinem Gemüthe und meiner Aufführung zu verdienen, da ich nie was gesagt oder gethan habe, das nur einigen Unwillen gegen die Nation, oder den vorgebenen Hochmuth gegen den H. Kramer, anzeigen könnte ; so muss ich mich desto mehr beklagen, so frühzeitig andere bemühet zu sehen, Ew. Excellence zu gantz andern Gedancken von mir zu bereden, und mich so gar als denjenigen vorzustellen, der sich noch nicht die Vorurtheile, die eigentlich nur dem Pöbel gegen benachbarte Nationen eigen sind, abgekleidet hätte, und der nicht einmahl so viel Vorsicht und Moderation besässe, solche Schwachheiten unter der Nation selbst, worinn die Gnade des Königes auch ihm selbst einverleibet hat, wenigstens zu verbergen.

Ich bin lange ungewiss gewesen, von wem doch diese so empfindliche Beschuldigungen herrühren möchten, bis ich neulich bey dem H. Professor Kratzenstein meine Unruhe deswegen zu erkennen gab, da ich denn von Ihm selbst erfuhr, dass er solches zu Ew. Excellence geschrieben hat, und dazu die Anleitung davon

hergenommen, dass Herr Kramer ihm erzählt, ich hätte es ihm selber gesagt, dass er mir unterthänig sein sollte. Zum Glücke kam eben der H. Kramer mit H. Niebuhr darüber, und musste auf mein Zufragen in Gegenwart der eben benannten Persohnen, gestehen, dass ich ihm nichts von diesem gesagt habe, was er doch dem H. Prof. Kratzenstein, und er wieder an Ew. Excellence berichtet hat.

Ew. Excellences Gnade würde ich nicht so hoch schätzen, wie es sich gebühret, wenn ich mich eher beruhigen könnte, als Ew. Excellence die Wahrheit noch gewisser als aus diesem meinem eigenem Berichte erfahren haben, und ich genugsam Gelegenheit erlanget habe meine Unschuld darzuthun.

Ich bitte demnach unterthänigst um die Gnade den Brief von dem H. Prof. Kratzenstein, worinn er mir so schwere Beschuldigungen gemacht hat, lesen zu dürfen und dass Ew. Excellence gnädigst einen unpartheyischen ersehen wollen, als etwa wenn ich unterthänigst vorschlagen darf, den Herrn Etats Rath Wasserschiebe¹⁾, der den H. Prof. Kratzenstein, H. Kramer und mich zu gleicher s. 113Zeit zu sich kommen liese, um selbst zu hören, wer die Wahrheit gesagt habe.

Und da der H. Prof. Kratzenstein und H. Kramer nicht einmahl das erkennen wollen, dass sie darinn übel gethan haben, so überlasse ich unterthänigst der Gnade Ew. Excellences, ob nicht Ew. Excellence, wenn ich meine Unschuld werde dargethan haben, auch diesen beyden Herren es mercken lassen wollen, dass Ew. Excellence den für Dero eigenen Augen beleidigten in gnädigen Schutz nehmen, und dass Ew. Excellence doch glauben, dass man mit solchen ungegründeten Berichten den Ohren so hoher Richter, und der Unschuld der Fremdlinge nur gar zu nahe geht.

Ew. Excellence haben selber meine unterthänige Memorialen gesehen. So wie ich daselbst geredet, so habe ich auch allezeit gedacht und allezeit gesprochen. Ich habe mir es nicht niemahl vorstellen können, dass es möchlich gewesen wäre meine unschuldigsten Bemühungen so übel auszudeuten. Ich habe dem Könige in aller Unterthänigkeit einen zum Gehülffen in meiner Wissenschaft auf der Reise nur vorgeschlagen, und mir wirts in der Resolution verwiesen, als hätte ich dem Könige das Recht so gar bestreiten wollen, das Reisegeld aus eigener Casse, wem Höchstdieselben wollen, zu geben. Viele andere hier haben auch einen und andern vorgeschlagen, ohne in so schwere Beurtheilungen zu gerathen. Ich habe einen Landsmann, von dessen Geschicklichkeit ich gewiss war, unterthänigst proponirt, und man hat gesucht mich verdächtig zu machen als wolle ich mich allen Vortheil und Ehre von der Reise zu meinem Vaterland ziehen. Ich suche durch Anerbietung des Eides, dass ich nichts für mich behalten wolle von naturalien, wovon ich dem Könige nicht vorher eine von Höchstdemselben festzusetzende Anzahl geliefert, dem Verdachte zu entgehen; und ich sehe denselben sich noch so vermehren, dass mir verboten worden ist mir etwas für mich zu sammeln, obgleich ich es hier wolte besehen lassen; welches noch keinen, der nur auf Kosten privat Personen gereiset, ist verwehret worden. Ich bitte es mir als eine Gnade noch aus mich wegen des mir zugedenckten Gehülffens zuerst erkundigen zu dürfen, und man schreibt an Ihro Excellence, dass ich behauptete er müsste mich unterthänig sein.

Ich verkenne es für eine nothwendige Klugheit einigen Verdacht gegen einen unbekanten und Ausländer zu haben. Allein Ew. Excellence werden doch gnädigst urtheilen, dass wenn der Verdacht auch aufs äusserste getrieben wird, dass es denn endlich das Gemüth und alle Lust was vorzunehmen niederschlagen muss. s. 114Hat der König auch gar keinen Zutrauen zu meiner Redlichkeit, so will ich weit lieber zufrieden sein, dass Ihro Majestät die Kosten gar nicht auf mich wenden mich nach Arabien reisen zu lassen; denn alles was mich betrifft, wird doch zuletzt auf meine Treue und Fleiss ankommen müssen. Ich will gerne andern die gantze Reise, den Nahmen und den Verdruss davon überlassen, und entweder auf andere Weise dem Könige meinen geringen Dienst noch einige Zeit aufopfern, oder wenn Ihro Majestät es gnädigst befehlen, wieder aus Dero Dienste treten, und doch allezeit die Verehrung beybehalten, die ich einem so hohen Monarchen schuldig bin.

Mit der tiefsten Ehrerbietung und Gehorsam habe ich die Ehre zeitlebens zu sein.

s. 114

14. *Forsskål til Bernstorff fra Marseille 28. Maj 1761.*

Die Gelegenheit Ew. Excellence aufwarten zu können, und mich noch ferner Dero Gnade unterthänigst zu empfehlen, hat mir den Anknunft zu dem ersten Haven auf unserer Reise, da wir d. 13. letzgewichenen angelanget, noch erfreulicher gemacht.

Auf der Mittelländischen See habe ich so viele neue Arten Seethiere gesehen und bekommen, dass ich Hoffnung habe in diesem noch am meisten versäumten Theile der Naturhistorie den Nutzen schaffen zu können, der des Königes Absicht mit unserer Reise ist, ziemlich viele Entdeckungen in der Wissenschaft zu machen. Und eben deswegen bitte ich Ew. Excellence unterthänigst, wofern es möglich ist, mir des Königes hohe Erlaubniss zu erbitten, nach vollendeter Verrichtung in Arabien, den Rückzug über die indischen Meere um Africa und Cap de bonne esperance herum, falls ich glauben kan es in Ansehung der Gesundheit und Sicherheit alsdann wagen zu können, auch nehmen zu dürfen. An des Herrn Grafens und Ober-

Hofmarschalles von Moltkes Excellence haben auch Herr Lieutenant Niebuhr und ich davon in Unterthänigkeit gemeldet. Wir wollen dadurch nicht im geringsten neue Kosten verursachen, sondern nur suchen, die uns auch sonst bestimmten Gelder zum Salario und freyer Reise durch diesen Weg den Wissenschaften mit nutzlicher zu machen. Wir wollen uns auch von neuen unterwegs nicht aufhalten sondern wo möglich ist, mit demselben Schiffe die Reise fortsetzen, an dem wir in s. 115 Arabien am Bord gehen, und können denn hoffen von derselben Zeit, dass die übrigen von der Gesellschaft den Landweg über Bassora und Aleppo und nachgehends das Mittelländische See gereiset, auch nicht mehr weit von Dänemark zu sein. Würde es ebenfalls dem Mahler erlaubt, nur falls er es selber wollte mit uns den Rückweg über das indische Meer zu nehmen, wolte ich mich bemühen seine geschickte Hülfe bey den Seethieren, die ihre Gestalt mit dem Leben öfters verlieren, auch alsdenn haben zu können.

In der Zeit, dass das Schiff hier gelegen, habe ich eine kleine Reise zu dem botanischen Garten und dem an Kräutern reichen Gegend bey Montpeiller gemacht. Der Gärtner daselbst, Msr. Banal, der sehr geschickt, und sehr begierig noch mehrere Gewächse zum Garten zu bekommen ist, hat mir versprochen Saamen von allen den raren Kräutern der Gegend herum zu sammeln, und zum Dienste des Botanisches Gartens in Kopenhagen, unter der adresse zum Herrn Professor Oeder, die ich ihm gegeben habe, überzusenden. Dagegen bittet er sich aus im Tausch was von den Sämereyen zu bekommen, die ich nach und nach auf der Reise sammeln werde. Ich habe in Ansehung der instruction nichts anders versprechen können, als dass ich darum ersuchen wolte-ich hörte zwar in Copenhagen fast durchgängig die Meinung, dass die grösste Ehre und Nutzen für den König aus der Reise zu erwarten wäre, wenn die Entdeckungen und Naturalien für Dänemarck und des Königs Cabinet alle raren würden. Allein ich unterwerfe es unterthänigst dem Urtheile Ew. Excellences, ob dieses nicht eben der Weg wäre, dem König die Ehre, die Wissenschaften hierdurch erweitert zu haben, die die gelehrte Welt Höchstdemselben, seitdem hiervon in den Zeitungen gemeldet worden, in der Hoffnung schon zuerkant, sehr zubenehmen. In den Cabinetten der Personen, die wegen anderer wichtigerer Geschäfte sich selber nicht viel damit abgeben können, werden solche Samlungen gerne verborgene Schätze, die nur zuweilen an einigen Luschauern wenige Augenblicke gezeiget werden. Aber in den Händen deren Gelehrten die mehrere Zeit auf ihre Betrachtung wenden können, werden sie mit ihren Merkwürdigkeiten beschrieben, sie werden der Wissenschaft, der Welt und der Ehre des Schöpfers nutzbar. Ich weiss nicht anders, als dass die Beförderung der Sciencen eben darinn bestehe, das sonst unbekante, das sonst rare allgemein und bekant zu machen. Ist es dem Salomon zu weniger Ehre aufgezeichnet, das Gold und Silber unter seine Unter-s. 116 thanen gemein gemacht zu haben, so müssen auch die Kenner der Naturhistorie aller Länder unserm Könige unvergängliche Denkmähler in ihren Büchern für die Nachwelt errichten, falls die gnädige Vorsorge dieses Monarchens die indischen Kräuter so allgemein wie die Nesseln und die raresten Conchylien so häufig noch als Austern machen könnte und wolte. Ohne es zu suchen, werden doch allezeit wieder welche andere neue Dinge von Selbsten raren werden, ob man auch die Sachen, die die vorige Zeit für Seltenheiten angesehen hat, näher an das Licht zöge.

Besonders aber wäre es mit Sämereyen ein beträchtlicher Schade, wenn die nur in einem Garten gesäet wurden. Denn gehen sie daselbst durch einen Zufall aus, so sind sie überall verloren. Sind sie aber zu mehrern Örtern ausgetheilt, kann man sie doch einerwärts wieder finden, und diese Austheilung würde wohl das beste Mittel sein, durch Tausch von andern Saamen den Botanischen Garten in Copenhagen in baldige Aufnahme zu bringen.

Sollen aber erstlich alle Saamen nach Copenhagen geschickt und von da aus erst ausgetheilt werden, so muss ein grosser Theil davon verderben, ehe sie an ihren Ort kommen. Möchte ich doch deswegen in diesem einzigen Falle eine Ausnahme von der instruction erlangen, und Erlaubniss bekommen Saamen auch immediate zu den botanischen Gärten in Montpeiller, Paris, Upsala, Chelsey und Amsterdam zu senden ! Wolten doch Ew. Excellence mir auf dem Eid der Treue, den ich dem Könige geschworen, und auf das heilige Versprechen, das ich hiemit erneuere, gnädigst glauben, dass ich niemahls doch einige Saamen woranders schicken will, ehe ich die besten von allen für den Garten in Copenhagen abgelegt, dass ich jederzeit ausdrücklich dabey melden will, es geschehe auf Befehl des Königes und dass der König so gnädig ansehen würden, wenn aus diesen Botanischen Gärten auch rare Kräutersaamen nach Copenhagen geschickt würden, dass ich endlich von allen auswärtig geschickten Saamen sogleich ein Catalogue nach Copenhagen absenden will, der allenfalls in den Zeitungen eingesetzt werden konnte, damit die Vorsorge des Königes für diese Wissenschaft gehörig bekant wurde.

Von diesen zweyen Dingen, dem Rückweg über das indische Meer, und der Absendung der Saamen an botanischen Gärten will ich die Befehle Ew. Excellences in Constantinople abwarten und in Erfüllung derselben die tiefste Ehrerbietung und Gehorsam zeigen, mit der ich zeitlebens verharre.

s. 117

15. *Forsskål til Bernstorff fra Konstantinopel 4. Sept. 1761.*

Für Ew. Excellences gnädigstes Schreiben, und die mir ausgewürkte allergnädigste Erlaubniss des Königes, Kräutersaamen unmittelbar auch nach auswärtigen botanischen Gärten zu senden, statte ich meine unterthänigste Dancksagung ab. Ich werde es jederzeit zeigen, dass ich diese Erlaubniss nie anders als zur

Ehre des Königes und zum Vortheil des botanischen Gartens in Coppenhagen anzuwenden verlange.

Die Gnade und Vorsorge des Herrn Envoyé de Gähler für unsere Gesellschaft, können wir nicht genug rühmen und erkennen. Der Herr Envoyé hat uns, so lange wir hier gewesen, in seinem eigenen Hause alles frey gehalten, und uns mit allen möglichen Recommendations und Unterrichten versehen.

Wir sind jetzt fertig mit dem ersten guten Winde nach Alexandria zu gehen mit einem Türkischen Schiffe.

Mit der grössten Ehrerbietung und Gehorsam bin ich zeitlebens.

s. 117

16. Forsskål til Temler 4. Sept. 1761.

Hochwohlgebohrner
Hochgeehrtester Herr Kantzley Secretaire.

Aus dem Briefe des Hrn. Baron und Geheimde Raths Bernstorffs Excellence, sehe ich dass mir noch nicht der Rückweg um Africa erlaubt worden. Seiner Excellence der Herr Oberhofmarschall hat mir dasselbe geantwortet. Ich darf nicht mit weitem Bitten Ihre Excellenzen beunruhigen, halte aber diese Ansuchung noch in Ansehung meines studii und der zusammelnden naturalien für den König, so wichtig, dass ich noch eine grosse Begierde zu diesem retour übrig habe. Dass Ew. Excellence mir geschrieben, Ihro Majestät hätten noch nicht darinn einwilliget, die Worte lassen mich noch hoffen, dass nicht alles dabey verlohren zu geben.

Ich stelle mir vor, dass die natürliche Ursache dieser erhaltenen Weigerung die sey, dass diejenigen Herren und mächtigen, von denen ich nicht das Glück habe genug gekant zu sein, befürchten, dass solche Vorschläge uns mögen in grosse und neue depensen einführen, da man von dem zu erwartenden Nutzen nicht völlig gesichert ist. Anderer Beyspiele mögen auch zu dieser Furcht s. 118hinlängliche Anleitung gegeben haben. Allein wenn ich in Arabien in Mocka oder Mascate eine Schiff Gelegenheit finden konte, mit der ich bloss und allein mit der mir bestimmten gage um Africa reisen konte, möchte mir alsdenn nicht dieser Rückweg erlaubt werden? Da der König uns sonst freye Reise zugleich giebt, so müsse auf diese Weise mein retour dem Könige mit Gewissheit weniger Kosten verursachen, und die Gelegenheit Naturalien zu sammeln doch unstreitig weit grösser werden. Wollen Sie doch für die Wissenschaft und für mich die Güte haben, und bey guter Gelegenheit Ew. Excellence diese Bitte vorbringen, dass es mir nur in dem Fall, wenn ich auf meiner gage allein reisen kann und will, zugelassen werden möchte. Ich werde mich jederzeit bemühen keinem Anleitung zu geben es zu bereuen, dass der Vorschlag befördert worden.

Ich bitte Sie auch dem Hr. Hofschreiber Müller ¹⁾ meine Empfehlung zu machen, und Ihn ersuchen dieselbe Vorstellung gelegentlich des H. Oberhofmarschalls Excellence zu machen. Ich weis in der That nicht diese meine Ansuchung auf andere Weise von allen etwa befürchteten Ungelegenheiten zu befreyen, und kann mir denn keine andere Bewegungsgründe weiter ausfündig machen, wenn das nicht angesehen wird, dass ich meine Reise gewiss weniger kostbar und mehr nützlich machen will.

In dem Fall dass diese doch gar nicht irraisonable Bitte solte gehört werden, würde mir wohl nothwendig sein, dass bey dem Abgange von Arabien die gage eines Jahrs zum voraus ertheilt würde, weil die Seereise öfters so lange Zeit dauert.

Ich werde jederzeit mit aller Danckbarkeit Ihre geneigte Versprache hierinnen erkennen, wie ich mit aller Hochachtung verbleibe

Ew. Hochwohlgebohrnen
gantz ergebenster Diener
Petr. Forsskaal.

Constantinople d. 4. Sept. 1761.

s. 118

17. Uddrag af kgl. Resolution af 17. Nov. 1761.

ad, 3. Wir erinnern Uns allergnädigst des Professor Forskaals allerunterthänigste anitzo reiferirte Bitte den 9. Dec. 1760 ad qu. 4. aus erheblichen Uhrsachen abgeschlagen zu haben. Doch, wenn s. 119ein Landes Kind aus der Arabischen Gesellschaft sich entschliessen kan, mit Ihm zu reisen, und plurima vota der Societet dahin gehen, so erlauben Wir allergnädigst, dass die vorgeschlagene Reise von Arabien um Africa herum, unternommen, und Ihnen beyden von dem Lieutenant Niebuhr eines Jahrs Gage aus der allgemeinen Cassa gezahlt werden möge. Widrigenfalls ist es gar zu misslich, indem auf so gefährlichen Reisen, der mutuelle Beystand, menschmöglicher Fälle halber, nohtwendig.

s. 119

18. *Forsskål (Affatter), Niebuhr og Baurenfeind til v. Gähler 21. Sept. 1761.*

Hochgebohrner Herr Envoyé
Gnädiger Herr.

Für die ausnehmende Gnade und recht väterliche Vorsorge für unsere kleine Gesellschaft, die der Herr Envoyé uns in Constantinople erzeiget haben, statten wir nochmahls unsere unterthänige Dancksagung ab, und werden dieselbe in den danckbarsten Herten die Zeit unseres Lebens verehren.

Von den Dardanellen schrieb Hr. Professor von Haven und der Astronomus da wir andern auf dem Schiffe waren. Heute kamen wir in Rhodes an. Wir sind nicht auf Stanchio gewesen, auch sonst nirgends von den Dardanellen ab. Hier trafen wir bei dem Frantzösischen Consul einige, die nach Constantinople reisen, und uns anbothen, Briefe mitzuschicken. Wir ergreifen diese Gelegenheit dem Herrn Envoyé die erste Nachricht zu geben, von einem Umstande, der uns alle sehr bestürzt gemacht, da wir ihn erst für paar Tagen von dem Medico erfahren.

Den letzten Tag, da wir in Constantinople waren, hat der Apothequer Florent dem philologo in Gegenwart des Medici zwey erstaunliche portionen Arsenic auf sein Verlangen gebracht, und da der Medicus darüber sehr bestürzt worden, hat der Empfänger diese Droguen beym Einpacken dem Medico zu Verwahrung gegeben, ohne Zweifel den Verdacht zu vermindern. Aber dieser Medicus ist doch für ihm und für sein Hertz von der Stunde an erschrocken geworden. Er hat es uns allen entdeckt, und die paquette gezeigt, die wir versiegelt nach Ägypten mitnehmen. Die portion ist so gross dass sie für 2 Regimentern die letzte Mahlzeit s. 120geben konte. Wir glauben, dass Herr Envoyé dieses Mannes Character kennen, seine Begierde die Casse zu haben und disponiren ist bekant ; der Medicus hat erzählt, dass den Tag, da er sein Vergehen hat in Gegenwart des Hrn. Envoyé erkennen müssen, er ein Eidschwur gethan, dass es demjenigen noch gereuen solte, ehe er nach Haus käme, der ihm diesen tort gelhan hatte. Da wir dies alles zusammen nehmen mit der Herschsucht und dem Jähzorn, den er noch alle Tage zeigt, können wir nicht anders, als den allergrausamsten Endzweck von den gekauften Materialien uns vorstellen. Wir sehen dass es leicht ist in einem Lande, wo die Pest oft komt, die Schuld eines plötzlichen allgemeinen Todes allemahl auf die Pest zu schieben, und damit zuvorkommen, dass nicht einmahl die Körper der unglücklichen besichtigt werden. Wir glauben auch, dass wenn es einen von uns gelten soll, muss es zugleich alle gelten, weil sonst die zurückgebliebenen den Thäter unglücklich zu machen benöthigt wurden. Wir wissen keinen andern Rath, als alles den Befehlen und der Vorsicht des Herrn Envoyé noch einmahl zu überlassen. Wir wagen gerne unser Leben in die Gefahren, die vielleicht ausser dem die Reise selbst mitbringt. Aber dieser alltägliche Gefahr von einem Gefährten komt uns grösser als alles vor. Herr Envoyé wollen so gnädig sein, und dem Apothequer Florent selber fragen, ob nicht ein gross paquet weisses und gelbes Arsenic ist verlangt und eingehändigt worden. Der Empfänger kan noch wohl was für sich aufbehalten haben, und wo nicht, kan ers in Ägypten genug finden. Es lässt sich wohl kein guter Endzweck mit einer solchen Reiseprovision ausfinden. Wäre es doch nicht möglich, dass wir nach Ägypten eine baldige Ordre von dem Herrn Envoyé erlangen konten, die uns mit einmahl von diesem Gefährten befreyen mögte, der doch nicht eher aufhören wird, eher er uns oder sich selbst, oder beyde, unglücklich gemacht hat.

Wir bitten um unsere Empfehlung an den Hn. Secretair Horn und an Herrn Schumacher, und mit der grössten Ehrerbietung verharren zeitlebens

Ew. Hochgebohrnen
Unterthänige Diener
Pet. Forsskål. C. Niebuhr. G. W. Baurenfeind.

Der Philologus und Medicus sind am Borde geblieben.

Rhodes d. 21. Sept. 1761.

s. 121

19. *Niebuhr til v. Gähler 2. Okt. 1761. (Brevets første Del er her udeladt).*

Hochgebohrner
Hochzuehrender Herr Envoyé

Wegen des Philologi dessen wir in dem Briefe von Rhodus erwähnt fürchte ich mich zwar nicht, allein seine bezeigte Aufführung ist mir doch nicht gleichgültig. Vor unserer Abreise aus Copenhagen redete er frey heraus: Ich præterdire die Casse. Soll ja votiret werden so præterdire ich wenigstens 2 Vota und mein einziges muss auch alles das aufheben können, was die anderen beschlossen haben, denn sie haben nicht die Einsichten die ich besitze. In Marseille beklagte er sich gegen mich wegen eines Briefes den Sr. Hochgräfl. Excell. von Moltke an ihn geschrieben und dessen Inhalt gewesen, dass man Sr. Hochgräfl. Excell. berichtet

er (der Pr. v. Haven) könnte sich mit keinem von der Gesellschaft vertragen und diese sey die Ursache warum er gesucht über Land nach Marseille zu gehen. Er solle gleich aus Copenhagen reisen und seine Reise continuiren. Dieser wegen habe er allen Patriotismum verlohren und er würde die Reise nicht continuirt haben, wenn er nur einigermassen zu leben gehabt hätte.

Ich habe ihm bisweilen in eben den Thon geantwortet wie er mich angedet, und Hr. Baurenfeind hat ihm bereits sein Vernunftn gezeiget, dass er ihm nicht unterwürffig seyn wolle. Kurtz es ist nur Herr Medicus der Scheltworte von ihm erduldet und dieser ist dazu anjetzo nicht mehr sein Freund. Wass soll man also von einem Mann schliessen, der gar keiner Courage und doch einer grossen Herschsucht besizet?

Ich habe Ew. Hochgeb. hiedurch anzeigen wollen warum ich den Brief von Rhodus mit unterschrieben und habe die unterthänige Hofnung Hochdieselben werden solche Veranstaltungen zu treffen wissen, welche uns und das Geld welches wir bey uns führen in Sicherheit setzen. Solte uns aber vorhero z. E. in Caire, denn eher befürchte ich nichts, ein Unglück von dieser Seite begegnen; so habe ich die unterthänige Hofnung Ew. Hochgeb. werden unser Verfahren mit vertheidigen, wenn wir uns seiner Freyheit bemeistern oder wenn ich in der Noht (der Himmel verhüte diesen Fall) eine so niederträchtige Handlung wie ein Officier räche.

s. 122Es ist wükklich Arsenic und wenn man den Worten des Medici glauben kann so ist es von Mons. Florent gekauft worden.

Mit einer andere Gelegenheit werde die Ehre haben Ew. Hochgeb. mehreres zu sehreiben ; bis dahin aber verbleibe, Hochgebohrner Herr,

Ew. Hochgebohrnen
Unterthänigster Diener
C Niebuhr.

Alexandrien d. 2te Octobr. 1761.

s. 122

20. v. Gähler til Bernstorff 17. Nov. 1761.

Monsieur.

Il y a des choses que je me ferois autant de peine que de delicatesses de communiquer à Votre Excellence; si j'osois les Lui dissimuler, et desquelles par consequent j'estime ne lui devoir rendre compte qu'en particulier. Tel est, Monsieur, le cas enoncé dans la ci jointe lettre, qui me parvint ces jours passés par un capitaine ragusois. Avant de Vous dire ce que j'en pense, et ce que prealablement j'ai jugé de plus convenable pour la gloire du service du Roi, et pour l'honneur de la nation, Votre Excellence me permettra d'eclaircir la circonstance, sur laquelle ceux qui m'écrivent fondent l'objet de la rancune de Mr. van Haven. Des l'arrivée de cette société chez moi, j'y demelai un esprit de contrariété et de faction, que dans l'intervalle que je laissois aux Messieurs pour se refaire des fatigues de leur voyage, je m'appliquois à developper, en m'assurant de leurs caracteres et de leur confiance, et dont je fus pleinement convaincu à la premiere deliberation que j'eus avec eux. A mesure que nous parcourumes leur instruction, que nous en vinmes article par article à ceux de l'egalité établie entre eux, de l'union et de la cordialité qui leur y sont enjointes, des bons offices qu'ils avoient à s'entreprandre, au maniment de la caisse commune, en un mot à tout ce qui concerne leur conduite personnelle et reciproque, il y eut divers doutes proposés de part et d'autre. Je vis distinctement que Mr. van Haven s'étoit fait un parti du medecin son compatriote, que l'astronome et le peintre estoient pour Mr. Forskaal. Des doutes et des contradictions on en vint a des plaintes mutuelles. La principale rouloit sur une dispute asses chaude que ces deux s. 123chefs avoient eue abord au vaisseau du Roi et à la table du commandeur. La conversation etant tombée sur des interets nationaux, et l'état des affaires de la Suede lors de la crise de la nomination d'un successeur à cette couronne, Mr. van Haven avoit qualifié la conduite de Mr. de Tessin et de son parti d'infame. Mr. Forskaal choqué de l'expression avoit reqliqué que ce comte avoit en tout tems en toutes ses demarches trop bien merité de sa patrie et qu'il estoit d'un caractere et d'une elevation trop respectables pour etre chargé d'une manière si peu convenable à la veneration qu'on lui devoit, qu'il falloit qu'on fut bien infame pour user de termes semblables à son regard, et la chose en estoit restée la, lorsqu'au lever de table, Mr. van Haven, s'étant approché du Sr. Forskaal, lui avoit demandé s'il soutenoit ce qu'il venoit de dire, et celui ci ajant reïté ce que dessus, l'autre lui avoit riposté d'une injure si grossiere que le respect que je porte à Votre Excellence me defend absolument de la repeter, mais que cependant la circonstance me force de designer, en disant que le bas peuple s'en sert en reproche de la plus vile lacheté, comparée à la nature de la chienne. Quelque peu de difficulté, que j'avois trouvée à ajuster les premiers points de mesentente et d'altercation entre tous ces Mess, il s'en fallut beaucoup qu'il me fut aussi aisé de raccommoier ces deux champions, toutefois par la persuasion, et sur la menace de suspendre toute communication ulterieure avec la société et de m'en adresser à Ve Excellce, je parvins à leur faire reconnoitre le tort qu'ils avoient eu de toute façon et contre l'esprit de leur instruction de se quereller sur une pareille matière, à faire avouer à Mr. Forskaal le premier

qu'il avoit pris la chose avec trop de vivacité, à faire faire à Mr. van Haven excuse sur l'injure qu'il avoit dite à l'autre, à se reconcilier, à s'embrasser en ma presence et en celle des autres membres de la société, et à se promettre reciproquement toute l'amitié et toute la bonne harmonie dont ils se sentiroient capables, et qui leur estoient si fortement prescrites. Voilà, Monsieur, autant que je me rapelle, dans le vrai et sincère detail, tout le sujet sur lequel le medecin doit avoir déclaré à ses confrères que Mr. van Haven avoit juré de se vanger, et dont les auteurs de cette lettre se font un si furieux fantome. D'ailleurs quelque mechanceté qu'on puisse supposer à de certains caracteres, j'avoue, que le dessin qu'on semble vouloir preter à Mr. van Haven est trop noir, trop inhumain, pour que je l'en puisse croire capable. Il n'y a que l'achat effectif et verifié du poison ou de l'arsenic, s. 124 et l'incompatibilité de son usage avec la destination de ce professeur qui pourroient nourrir les soupçons que le medecin en a donnés aux autres, mais suivant ce que j'en ai pu savoir adroitement de l'apotecaire en question il s'en faut bien, que la portion soit aussi grosse que ces Mess, la denotent.

Quelque chose qu'il en soit, je vois bien, Monsieur, qu'indispensablement il faudra separer ces gens. Nullement faits pour vivre ensemble, s'il n'arrive pas entre eux de meurtre ou d'assassinat, toujours il y aura de la desunion de la defiance, qui echauffant de plus en plus esprits de part et d'autre, ne laisseront pas d'eclater par quelque esclandre aussi prejudiciable à l'interet du service du Roi qu'à l'objet de leur mission. Votre Excellence desapprouvera peutetre, que d'abord je ne l'aie prevenue sur les observations que j'avois faites sur l'esprit, le caractere et la conduite de ces Messieurs, mais outre que depuis que j'avois trouvé le moyen de les remettre dans le devoir, et pendant les six autres semaines environ qu'ils ont demeuré chez moi, et qu'incessamment je les ai eus sous mes yeux, il ne soit passé entre eux quoique ce fut, qui eut pu ou du me faire apprehender, que dans toute la suite ils ne se conformassent religieusement aux intentions du Roi et de Ve Excellce comme aux arrangemens pris avec eux, et aux exhortations que je n'ai cessé de leur faire, Vous jugés bien, Monsieur, que difficilement j'eusse pu gagner sur moi, d'accuser des gens, qui honorés du choix de Sa Majesté, d'une si vaste confiance, et de tous les prejugués de l'estime n'avoient foncierement peché que par precipitation, et le defaut ordinaire des savans, qui est celui de l'usage du monde, qui sur mes representations m'avoient temoigne un repentir si parlant que j'en fus tout aussi attendri que persuadé. D'ailleurs Monsieur, ce n'est qu'à mon corps defendant que je Vous developpe des choses dont je sens que le silence pourroit blesser ma conscience et mon devoir.

Pour ce qui regarde le personel de chacun des membres de cette société, il n'y en a aucun qui n'ait son merite. Mr. van Haven en a seurement beaucoup. J'avoue que pour la partie de la litterature qui lui est confiée, on n'eut jamais pu faire un choix plus convenable je voudrois en pouvoir dire autant de son caractere de son penchant. La lettre citée, et une autre du Sr. Niebuhr que je reçois dans l'instant et que j'ajoute pareillement ici, ne les tracent que trop. Il n'y avoit que l'emportement, et la violence si tant est qu'il en ait, qui m'eussent echappé. Au moins pendant tout son sejour m' a-t-il scu se deguiser. Mr. Forskaal n'a pas s. 125 moins d'esprit, de savoir et d'etude. Il joint à tout le feu de l'imagination une application sans egale, et les sciences ont tout à attendre de lui, mais aussi dissimulé que l'autre, je lui supposerois encore une bonne portion du caractere vulgaire de sa nation. L'un et l'autre d'ailleurs auront de la peine à se defaire des anciens prejuges des deux peuples de cette partie du Septentrion, et c'est assés pour que jamais ils puissent si bien s'entendre que leur mutuelle destination l'exigeroit. Le Sr. Niebuhr ne manque ni d'habilité ni d'application. Pour le caractere c'est un bien galant homme, et la caisse n'auroit pu etre confiée en de meilleures mains que les siennes. J'ose dire, qu'elle seroit moins bien en celles de Mr. van Haven. Celui ci seroit aussi depencier que l'autre est economie. J'en juge sur l'experience. Niebuhr pourroit avoir un peu plus de resolution et de fermeté qu'il n'en a dans le fond. Le peintre est le meilleur garçon du monde, fait pour vivre avec quelque nation que ce soit, et dont personne n'aura jamais sujet de se plaindre. Je pense qu'il s'est asses fait connoitre par ses ouvrages. Quant au medecin c'est pareillement un bon enfant, et qui dans son metier manque plus d'acquis, que les Egyptiens et les Arabes n'en presumeront de sa jeunesse. Quoique entierement dans la dependance de Mr. van Haven, les autres ne laissoient pas que de lui rendre justice. Si ce n'est pas tout à fait la concience, qui lui ait fait faire l'aveu qui allarme la société, possible qu'il eut en d'autres sujets de mecontentement de ce professeur qui pourroit fort bien avoir voulu le traiter avec trop d'imperiosité.

Bien que Votre Excellence n'ait eu ni le tems ni le loisir de suivre le caractere et l'inclination de ces Messieurs cependant leur instruction prouve une connoissance parfaite de l'un et de l'autre. Il n'est pas possible de mieux prévoir les choses, d'y obvier plus sagement. Mais dans le cas dont il s'agit elle n'est plus dans la force, s'il falloit absolument que toute la société continuat à subsister.

Je serois d'opinion qu'il faudroit en separer Mr. von Haven. Elle a fait il est vrai trop de bruit dans toute la Chretienté, et meme dans le Levant, pour qu'un tel changement ne portat une alteration sensible à l'idée, à l'attente que le monde savant s'en est faites. Toutefois il me semble qu'il y auroit un moyen de remedier aux inconveniens et de les pallier. Ce seroit d'ordonner à Mr. Forskaal, aux Srs. Niebuhr, Cramer et Baurenfeind de poursuivre l'objet du Mont Sinaï et de l'Arabie, de joindre à la destination particulière de Mr. Forskaal, celle qu'avoit Mr. van s. 126 Haven pour cette partie de l'orient, et dont l'autre est seurement aussi capable que celui-ci, outre qu'il est peu probable que l'Arabie meme fournisse les eclaircissemens qu'on en presume, soit sur la litterature, soit sur l'histoire, que par contre Mr. van Haven seul suivit la vocation en Egypte et en Sirie principalement au Caire, à Damas, et dans d'autres endroits que la connoissance de l'antiquité lui

indiqueroit et ou vraisemblablement il trouvera de meilleures notions et plus de lumieres qu'il ne sauroit faire, en accompagnant les autres dans ces contrées d'ignorance, et qu'enfin pour colorer ce changement, on fit senter au monde savant qu'il se faisoit en consequence des avis qu'on avoit eus depuis l'arrivée de la société en Egypte. Meme je ne penserois pas me tromper, en supposant que ce nouvel arrangement ne fut fort du gout de Mr. van Haven qui pour l'envie qu'il avoit de s'arreter tant ici qu'ailleurs, marquoit peu d'inclination les risques et les fatigues du voyage de l'Arabie. Que sait on encore si par l'approvisionnement en question, il n'a pas voulu imiter en quelque maniere le role asses connu de Rabelais qui par ses paquets scut se promener une voiture franche et commode à Paris. Van Haven a de l'esprit, son voyage d'Italie n'a pas laissé que de l'aiguiser, j'entens pour la subtilité, et non pour un crime tel qu'on voudroit lui imputer, et dont en conscience je le crois incapable. Parceque je viens de proposer le changement en question se trouvant pallié vis à vis des etrangers, je soumetts aux lumieres de Votre Excellence comment Elle voudra S'en expliquer envers nos savans meme. Oseroisje, Monsieur, hazarder ma pensée. Tant que ces Mess, se trouveront encore ensemble, et pour eviter tout facheux eclat entre eux, je presumerois, que le meilleur seroit, que vis à vis de van Haven dont dans la suite Vous serés toujours à meme d'avoir la justification, Vous fissiés semblant d'ignorer les inconstances dont on le charge, et qu'en ordonnant la separation d'avec les autres, Votre Excellence le fit, comme par un motif de plus d'utilité, et sur les representations qui Lui avoient été faites à cet regard, et qu'en honorant relativement chaque parti separement d'une nouvelle instruction Vous Vous bornassiés pour cette fois à enjoindre en particulier à Mess. Forskaal, Cramer, Nicbuhr et Baurenfeind, sous peine de la disgrace du Roi, de se separer amicalement de leur compagnon, de ne lui temoigner quoique ce fut de leurs apprehensions, et de n'en s'ecrire à personne de leurs parens, amis, ou autres.

Quant à ce dernier article, c'est une precaution que sur la s. 127lettre de Mr. Niebuhr, et dans la crainte de quelque mauvaisescene, je viens deja de prendre vis à vis des plaignans, et à laquelle je pense devoir ajouter au nom de Votre Excellence, à toute la société, que, comme sur ce que j'en ai dit dans une de mes precendentes Depeches d'office, ils avoient à s'arreter quelque peu de mois en Caire, pour s'y former dans la langue arabe, chose essentiellement necessaire ou pour mieux dire indispensable, ils ne devoient en partir pour leur destination ulterieure, qu'ils n'en eussent des ordres plus precis de la part de Votre Excellence.

Pour ce qui est des besoins de ces Messieurs je serois d'avis que le restant des sommes deja fournies à Mr. Niebuhr demeurat à la société destinée pour l'Arabie, et que des Pst. 4500 qui ne sont pas touchées encore, on en fournit à Mr. van Haven seul ce qui a mesure il lui faudra pour son voyage et son entretien.

Je crois superflu de faire observer à Votre Excellence que Sa determination sur ce que dessus ne souffre guerre de delais, puisque meme avec le plus de promptitude il se passera quatre mois avant qu'elles pourra parvenir à la société.

Il ne me reste qu'une reflection à faire, c'est Monsieur que nous avons dans le Levant plus d'une exemple de mesintelligence et de tracasseries dans des sociétés semblables, composées d'un choix ou superieur ou etranger, et qu'il n'y a guerre trois ans que le Roi de Sardaigne en ajant nommé une de cinq ou six personnes pour l'Egypte et sous la protection de Venise, elle fut à peine arrivée à Alexandrie que la desunion s'y mit, que la cour de Turin fut necessité d'en rappeler les plus turbulens, et de borner tout l'objet à deux personnes seulement, qui effectivement viennent de le remplir. Mais cette destination avoit fait moins de bruit que celle de nos savans, et le mal avec cela, que Mr. van Haven, comme en quelque sens le premier entre eux ne sauroit etre chargé dans le public, sans qu'il n'en rejaillit quelque chose sur la nation.

J'ai l'honneur d'etre avec la plus profonde veneration

Monsieur
de Votre Excellence
le très humble et très obcissans serviteur
S.W. de Gähler.

De Belgrade aux environs de
Constantinople
ce 17. Nov. 1761.

s. 128

21. von Gähler til Forsskål, Niebuhr og Baurenfeind 17. Nov. 1761. (Efter Kladde).

Die Bestürzung und Besorgnis die Hwb. unterm 21n September aus Rhodes an mich erlassene Zuschrift mir verursacht sind leichter zu empfinden als auszudrücken. Allein wie sehr die in demselben und in Herr Niebur besonderem Briefe vom 2te October enthaltene Umstände den auf Herrn Professor von Haven grausamen Verdacht auch bestättigen möchten, kan ich dennoch mir unmöglich vorstellen, dass der Mann die befürchtende Absicht solte hegen. Sie wäre zu schändlich, zu grausam. Indessen wie dem auch sein dürfte, bin ieh der Meinung, dass voritzo und in dem Verlauf der wenigen übrigen Monathe die Ew. höchsten annoch

mit demselben gemeinschaftlich werden zuzubringen haben, die Klugheit und Dero eigenes Wohl erfordern, dass Sie von der abseiten des H. Kramers Ihnen geschehenen Entdeckung gegen bemelten H. Professor sich nicht das mindeste merken lassen, den auf ihn geworfenen Argwohn, und wider ihn gefassten Unwillen möglichst verbergen, und sich bei aller zu gebrauchenden Vorsichtigkeit bestens bestreben, mit ihm wenigstens in dem Anscheinen des freundschaftlichen Umgangs und Vertrauens zu leben, und von allem theils schon vorgegangenen, theils ferner zu mussmassenden gegen niemand Dero dortigen oder anderweitigen Freunde und Bekanten in der Kristenheit das allermindeste erwehnen, massen das Gegentheil Ihre Königl. Mayts. um so missfälliger seyn, und Ihnen um so leichter die allerhöchste Ungnade zuziehen dürffen, als der geringste Ausbruch zwischen Sie und den mehrbesagten Hr. von Haven, geschweige der von Hr. Niebuhr geäusserte unzeitige Gewaltthätigkeit, in der ganzen Welt ein grosses Aufsehen machen, dem Ruhm des königl. Dienstes, der Ehre der Nation, dem Zweck Ihrer Bestimmung und dem Vertrauen welches die ansehnlichsten gelehrten Gesellschaften in die Ihrige gesetzt, sehr nachtheilig seyn würde.

Dass Sr. Excellenz dem Hr. Staats Minister Freiherrn von Bernstorff ich bereits von dem gemelten den ausführlich gehorsamsten Bericht abgestattet, und Ihre zugleich die nohtwendigst erforderliche Absonderung des Hr. von Haven vorgestellet, werden Ew. Hochedlen um so leichter ermessen, als Sie aus meiner der gesammten Gesellschaft ertheilenden Antwort ersehen, wie Nahmens vor. und hochberegten Ihre Excellenz Ihnen ich vorläufig die vermuthende Veränderung ankundige, und wie Ihnen ich dabei an-s. 129deute Sie bis zur Hinlangung der darüber zu machenden näheren Verfügung, Sich gemeinschaftlich in Kairo aufzuhalten hatten. Dieses ist auch alles was ich vorläufig thun dürffen. Das übrige hängt von einer höhern Erschliessung ab.

Ich bitte nochmahls um Ihrer eigenen Ehre, Ihres eigenen Wegens, und Ihrer mir zutragenden Freundschafts willen diesen meinen wohlgemeinten Äusserungen, je genau zu folgen, und übrigens völlig überzeugt zu seyn, dass so wie ich darin, das beste für Sie beherzige, ich auch zeitlebens in allen Fallen mit den aufrichtig verbindlichsten Neigungen verbleiben werde

von Gähler.

s. 129

22. *Forsskål til v. Gähler 18. Dec. 1761. (efter Kopi).*
Cairo d. 18. December 1761.

Dass Ew. Hochgeb. aus den Briefen die wir theils von Alexandria, theils von hier abgeschickt, schon bekant sein wird, dass wir nach einer 15tägigen Reise in Egypten angekommen, dass wir in Alexandria einen Monath warten mussten, weil in Cairo erst alles unruhig war, und wir nachhero erst aus derselben Stadt die acceptirung und Bezahlung eines Wechsels erwarten mussten ; dass wir nach Gidda nicht eher werden kommen können als in Julio des künftigen Jahres, weil eher keine Schiffe von Suez dahin abgehen ; und dass wir endlich binnen der Zeit nach dem Berge Sinai reisen und wieder hieher kommen werden ; dieses alles hoffe ich wird Ew. Hochgeb. schon bekant seyn.

Gegenwärtig übersende ich Saamen für den Copenhagenschen und Upsalichen Garten. Die letzern sind adressirt zum Hr. Wargentin in Stockholm und Hr. Envoyé Celsing hat mir gütigst versprochen sie bald möglichst zu befördern. Solte das Paquet für Copenhagen zu gross seyn, wollen Herr Envoyé gütigst dasselbe in mehrere kleine vertheilen lassen. Es wäre sehr zu wünschen, dass sie alle vor dem Frühjahr mögten in Copenhagen seyn können.

Wir haben uns sehr nach den Befehlen des Hr. Envoyé gesehnet, nachdem wir von Rhodes und Alexandria haben einberichten müssen, dass der Philologus von dem Apothequer Florent in Constantinople Gift mitgenommen, so wohl gelbes als weisses Ar-s. 130senic in guter Quantité. Wir können keinen ersinnen, den es gelten solte, als uns andern, falls wir bey einiger ihm wichtigen Gelegenheit, mit ihm nicht einstimmig wären. Hier in Cairo mögen wir weniger zu befürchten haben. Denn zu unserm Glück war er nicht mit den Zimmern in dem Hause wo Hr. Lieutenant Niebuhr und ich wohne, und wo wir die Küche haben, zufrieden, sondern wohnt in einem andern Hause. Wir sind auch tägl. hier so mit Francken umgeben, dass es nicht rathsam scheint hier was grausames zu wagen. Da wir aber auf weitere Reisen, und schon nach dem Berge Sinai ihn immer in der Nähe haben, und unter lauter fremde leben müssen so werden wir mehr befürchten müssen. Herr Envoyé werden leicht erachten, was uns für eine unglückseelige Reise werden wird, falls wir immer den grössten Gefahr von unserm Mitgefährten uns vorstellen müssen. Er hat auch neulich mit grossem Eifer und so gar Drohungen behauptet, dass wir bey allen Gelegenheiten ihm den Rang, den ersten Gang und Sitz lassen müssen, wobey wir andern aber uns an der Königl. instruction gehalten, worinnen wir so lange wir reisen ausdrücklich alle vollkommen gleich declarirt sind, und sehr streng verboten, unter was vor pretextes sey sich weder autoritet oder superioritet über den andern, anzumassen. Das that ihm aber alles nicht genung, sondern er versicherte dass die Sache sich schon finden würde. Mir deucht wenigstens er giebt gar zu viele Proben dass er sich nichts zu wagen scheut. Wir würden eine glückliche Gesellschaft sein, wenn er nicht mit darunter wäre.

Dürfte ich doch unterthänigst bitten, dass Ew. Hochgeb uns gütigst so wohl über Syria, als Smirna und von Constantinopel selbst möchten uns Dero Willen wissen lassen, wens möchlich wäre, ehe wir nach Sinai abgehen, damit wir doch auf einem Wege bald unser Schicksal wissen mögen. Ich glaube die adresse zum Hr. Niebuhr unter dem Couvert des Venetianischen Consuls Ferro mit der Erinnerung den Brief in seine eigene Hände zu liefern, würde das sicherste sein.

Mit der tiefsten Ehrerbietung bin ich zeitlebens

[Ew. Hochgebohrnen
unterthäniger Diener
Petr. Forsskaal]

s. 131

23. Bernstorff til v. Gähler 9. Febr. 1762.

à

Mr. l'Envoyé de Gähler

à Constantinople.

Monsieur.

Je me hâte de repondre à la Lettre particuliere que Vous m'avés fait l'honneur de m'ecrire le 17 Novembre au Sujet de Mr. van Haven et de ses Associés. J'ai communiqué le tout à S. Ece Mr. le Grand Marechal, et Nous Vous sommes très obligés l'un et l'autre des Soins que Vous prenés de cette Affaire, et du Detail dans lequel Vous entrés là dessus.

Il est triste de voir echouër une Entreprise qui a couté tant de Peines et tant de Depenses, et de se voir frustrer d'avance des Avantages que les Lettres et les Sciences étoient en Droit d'attende du Voyage de cette Societé. Ce que Vous dites, Monsieur, du Caractere de chacun de ses Membres, me paroît aussi judicieux que la Conclusion que Vous en tirés, juste. S'il n'y a pas d'autre Moyen de retablir la Concorde ou le Calme parmi ces Esprits inquiets et turbulents ; Si Vous croyés la Separation de Mr. van Haven un Remede aussi necessaire qu'efficace, Mr. le Grand Marechal y consent, et je joins ici sous Cachet volant les Lettres qu'il en ecrit en Consequence, tant à Mr. van Haven en particulier, qu'au Reste de la Societé. Vous serés le Maitre, Monsieur, de Vous en servir si Vous le voulés, et d'arranger le tout de la manière que Vous lavés proposé, ou de garder devant Vous ces Lettres et de laisser faire à ces Mrs. leur Voyage comme ils l'entendent et comme il le leur enjoint, sans leur rien prescrire de nouveau.

Vous avés pressenti Vous-même les Inconveniens qui neces sairement doivent resulter de la Separation de Mr. van Haven de les autres Compagnons. Il s'est preparé d'une maniere particuliere au Voyage du Mont Sinai et de l'Arabie. Touts les Succes, toute l'Utilité de ce Voyage qui souvent a été entrepris, et qui faute de Connoissances suffisantes n'a jamais reussi, sont fondés sur celles que Mr. van Haven a acquises : Le separer des autres et l'envoyer en Egypte, reconnoitre et verifier les Antiquités que tant d'autres avant Lui ont examinées et publiées, c'est s'eloigner du bût, et ne Lui donner qu'une Destination ordinaire et bien moins interessante que celle, à laquelle il s'etoit voué. Il se peut bien que le Mont Sinai ne Nous fournisse aucun Monument historique, et que s. 132les Inscriptions que d'autres Voyageurs pretendent y avoir vues, ne meritent pas la peine d'être examinées ; Mais c'est precisement cette Incertitude, qui a determiné le Roi à y envoyer quelqu'un en état d'en juger, et Mr. van Haven est le seul de toute la Societé qui en peut connoitre et auquel on pourroit se fier la dessus.

Je puis dire la même Chose du Voyage de l'Arabie. Il s'agit d'eclaircir plusieurs Passages de l'Ecriture Sainte, plusieurs Termes de Geographie et d'Histoire naturelle; et il n'y a encore que Mr. van Haven qui puisse faire les Recherches.

One ne peut pas non plus Lui faire entreprendre ces Voyageslà seul, Il ne sauroit y suffire, et c'est pour Lui, c'est pour qu'il soit aidé dans Ses Observations, et que rien ne manque à l'Exactitude des Recherches, que le Roi lui a adjoint le Dessinateur, le Medecin, le Botaniste, et le Mathematicien.

Ce n'est pas toute encore, Monsieur, si nous en separons Mr. van Haven, Mr. Forskål prendra Sa place et se trouvera ainsi à la Tête de cette Societé. Lui, Suedois, s'accomoderat-il mieux avec les autres que n'a fait leur Compatriote? Je sais bien, qu'ils sont tous egaux; que personne ne depend ni de Mr. van Haven, ni de Mr. Forskaal, mais il faut tousjours qu'un d'Eux soit le premier, et ce premier se croira constamment plus que les autres. Mettons encore que Mr. Forskaal avec les autres Membres de la Societé reussisse dans Ses Recherches, la Republique des Lettres ne connoitra que Lui, et on ne parlera que de Lui. Il paroitra avoir tout fait, et rien ne seroit plus sensible à la Nation, que de voir cet Etranger Lui enlever la Gloire d'une Entreprise, formée dans Son Sein et executée par la Munificence de Son Roi.

Ce sont ces Reflexions, Monsieur, qui Nous font tant de Peine et qui Nous font souhaiter l'Execution du premier Plan de ce Voyage. Si cependant Vous jugés l'humeur de Mr. van Haven absolument incompatible avec celle des autres, si les Dangers que ceux ci croient courrir avec lui, Vous paroissent réels et imminents, et si Vous ne trouvés ainsi pas d'autre moyen de les accorder, ou de les calmer, qu'en les separant, Vous pouvés le faire, et Vous servir des Lettres que Mr. le Grand Marechal Vous envoie pour cet Effet.

J'ai l'honneur d'être avec une consideration infinie

Monsieur
Votre très humble et
très obeissant Serviteur
Bernstorff.

à Copenhague
le 9 Fevr. 1762.

s. 133[Bernstorffs egenhændige Tilføjelse:]

Au lieu de 2 lettres que j'attendois de Mr. le Grand Marechal il ne m'en a envoyé qu'une et cachetée. Elle contient les ordres pour la Separation dans le Cas de Necessité, et je souhaite fort que Vous puissés Vous dispenser d'en faire Usage.

s. 133

24. *Forsskål, Niebuhr (Affatter) og Baurenfeind til v. Gähler 15. Maris 1762.*
Cairo d. 15te Mart. 1762.

Hochgebohrner Herr Envoyé.

Auf Ew. Excell. gnädiges Schreiben vom 17ten Nov. vorigen Jahrs haben wir mit allen Schiffen die seitdem von Const, und Smyrna gekommen die gnädigste Resolution aus Copenhagen und deroselben weitere Befehle erwartet, allein bisher sind unsere Wünsche noch nicht erfüllet worden. Uns verlanget um desto mehr nach selbige da der Pr. von Haven beschlossen zu haben scheint sich furchtbar zu machen in dem wir uns auf alle Art bestreben freundschaftlich mit ihm umzugehen. Er redete neulich des Abends mit einer sehr grossen Verachtung und den schlechtesten Ausdrückungen (als Hundsf.) von der Engländischen und Holländischen Nation dass der Botanicus endlich da er ebendasselbe zum 9ten Mahl wiederhohlete, nur darauf in aller Stille und Freundschaft antwortete: Es wären zwar keine Holländer zugegen, aber man könnte ja doch wohl von ganzen Nationen andere Ausdrückungen gebrauchen. Er versetzte so gleich darauf: er müste ihn nicht corrigiren und wurde auf einmahl so aufgebracht, dass er nicht allein dieselben ehrenrürigen Schimpfwörter, deren er sich bereits auf dem Kriegsschiffe bedienet, augenblicklich gegen den Botanicum heraus stieß, sondern er ergrieff auch einen Krug und drohete mit vieler Bosheit denselben ihm in den Kopf zu werffen. So bald wir sahen dass es ernsthaft wurde, bemächtigten wir uns um einem grösseren Übel vorzukommen, des Kruges, jedoch auf Ew. Excell. expressen Befehl, ohne ihm die geringste Gewalthätigkeit zuzufügen oder ihm ein Wort zu sagen worauf er Gelegenheit suchen könnte seine Aufführung vertheidigen zu wollen. Indessen schimpfte er nicht weniger wie vorher ohnerachtet er davon s. 134erinnert wurde dass er bereits dieserwegen in Ew. Excell. Gegenwart Abbitte gethan. Da er aber alles dieses nichts geachtet, so bittet der Botanicus gehorsamst dass Hochdieselben vor ihm um eine andere Satisfaction in Copenhagen gütigst ansuchen mögen, fals Ew. Excell. es jezo bereits für gut befinden.

Wie beschwerlich würde uns nicht unsere bevorstehende Reise werden woferne wir beständig in seiner Gesellschaft seyn müssen? Ob er gleich nicht mit uns in einem Hause wohnt, so ist er doch verschiedene Mahl vor dem Essen in die Küche, und darauf wieder weggegangen und hat bey den französischen Kaufleuten gespeiset. Ew. Exc. werden leicht erachten mit welchem Appetit wir andere gespeiset wenn wir dergleichen gesehen oder gehört. Auf wie vielerley Art kan er aber auch nicht sonst suchen uns Schaden zuzufügen, gesezt wir hätten für das was er in Constant, gekauft nichts zu fürchten. Der eine muss sich wegen der Kräuter unter die Araber öfters an gefährliche Örter wagen und der andere muss sich gleichfals exponiren wenn er Reise Charten und Grund Risse von Städten machen will. Wie leicht könnte er nicht in diesen Ländern wo man für Geld alles machen kan, gegen den einen einen Araber und gegen den andern einen Janitscharen aufwiegeln und sie beyde unglücklich machen. Ew. Excell. bitten wir also gar sehr uns so bald als möglich von der Gesellschaft eines Mannes zu befreyen für dessen Hinterlist wir unser Leben nicht sicher zu seyn glauben. . . . 1).

Die Gerüchte haben die hiesige Regierung sehr oft verändert; allein Mustapha Pascha ist noch beständig auf dem Schlosse und der abgesetzte auf dem Lande zwischen Cairo und Bulac. An einem Tage hat man 20000 Mann gegen Cairo marchiren lassen, den folgenden Tag war man zweifelhaft ob sie nach dieser Stadt bestimmt wären. Den 3ten waren diese Truppen schon bey Gaza und am 4ten waren wiederum keine in der ganzen Levante. Die letzte Nachricht scheint wohl die gewisseste zu seyn, neml, der Pascha von Aleppo soll

nach Cairo kommen und der jeztregierende bis dahin als Kaimakan alhier bleiben und darauf wieder nach Aleppo gehen. Der abgesetzte aber soll nach Morea bestimmt seyn.

Wir sind glücklich dass wir nicht mit denen Schiffen nach Gidda abgereiset sind, die eben bey unserer Ankunft in Cairo fertig waren von Suez abzugehen denn beyde sind auf dem rothen Meere gescheitert.

s. 135 Der Balsam von Mecca ist nur zu bekommen wenn die Caravane wieder zurückkömt und sie gehet erst nach Ramadan von hier ab. Indessen werden wir deswegen Commission an einen zuversichtlichen franz. Kaufmann lassen.

Die Saamen von Kräuter für die Botanische Gärten zu Paris, Montpellier, Chelsey und Amsterdam um deren Beförderung der Botanicus DHrn. Ambassadeurs in Const, ersucht hat, hat er durch den Consul Marion durch einen kürzern Weg über Livorno gesandt. Die nach Copenhagen und Upsal sind am 18ten Dec. an Ew. Excell. abgesandt worden.

Der Ingenieur ist bey nahe mit einem Grundriss von Gross Cairo, Bulac, alt Cairo und Gize fertig und wird die Ehre haben denselben nebst einer Charten vom Nil mit ehester Gelegenheit an Ew. Ex. zu überschicken.

Wir empfehlen uns Ew. Exc. ferner Gnade und verbleiben mit aller Ergebenheit

Ew. Excellenz
unterthänige Diener
P. Forsskaal. C. Niebuhr. G.W. Baurenfeind.

s. 135

25. von Gähler til Bernstorff 17. April 1762.

Monsieur.

Moins persuadé que depuis longtems je n'aie du l'etre de la confiance dont Votre Excellence m'honore, je n'en desirerois d'autre temoignage que celui qu'Elle m'a fait la grace de m'en donner par Sa depeche du neuf de fevrier, sur le sujet de Mr. van Haven et de ses compagnons de voyage.

J'y remarque avec autant de respect que de reconnoissance, Monsieur, que Vous et Monsieur le Grand Marechal me laissés le maitre, ou de separer cette societé suivant les representations que j'en avois faites à Votre Excellence par ma lettre particuliere du dix sept de novembre, ou de lui faire continuer le premier plan de sa destination comme elle l'entend et sans y porter aucune alteration.

Je Vous avoue, Monsieur, qu'autant que malgré mes propres observations, les facheux rapports de Rhodes sembloient militer s. 136 pour la necessité de la separation autant je la trouve balancée par la sagesse la force des reflections de Votre Excellence, et de celles de Monsr. le Comte de Moltke.

Elles ne me font envisager que l'objet sur lequel elles roulent, la gloire d'une entreprise formée dans le sein de la nation et executée par la munificence de son Roi.

Ces reflections sont trop belles trop judicieuses, pour ne me pas preter des ressources de persuasion, dont mon entendement peut-etre se fut trouvé embarrassé.

Je vais travailler à precher la raison à ces Messieurs. Possible l'ecouteront ils, quelque aigreur quelque animosité ou antipathie qu'il y ait entre eux, et dont deux des ci jointes trois lettres ¹⁾ ne laissent pas que de retracer le caractère. Je ne manquerai pas, Monsieur, de communiquer à Votre Excellence celles, qu'à cet effet je pense leur écrire dans peu de jours d'ici. Il se pourra, qu'en me rendant caution de la frivolité de l'illusion formée sur les pretendus dessins de Mr. van Haven, et en calmant les inquietudes qu'elle a occasionnées, je parviendrai encore à porter ses antagonistes, sinon à lui rendre toute la confiance qu'ils s'entredevroient, du moins à s'entresouffrir, à s'entraider dans les objets qui leur sont communs.

Par bonheur, Mr. van Haven ou ignore, ou fait semblant d'ignorer les soupçons dont l'imprudance seule pourroit l'avoir rendu coupable, et entre les autres le Sr Niebuhr me paroît le plus propre, à menager au moins les dehors de la tolerance. Enfin je supplie Votre Excellence de Se persuader, et de persuader pareillement S. E. de Moltke, que je n'omettrai rien au monde de possible, pour exhorter pour ramener les membres de la societé à tous leurs devoirs.

Si apres tout il faudroit en venir à l'extremité de les separer, comme j'espere qu'il n'arrivera-pas, on sera toujours a meme de le faire.

Autant que j'observe par la lettre de Mr. van Haven, il s'etoit déterminé à faire le voyage du mont Sinai accompagné du seul peintre. Par contre il sembleroit par les rapports de Messrs Forskål et Niebuhr, qu'ils eussent eu dessin d'y aller ensemble. Leurs nouvelles ulterieures m'informeront de ce qui en aura été

toutefois il paroît que dans l'un ou l'autre cas, ils aient pris le meilleur parti de faire ce voyage separement de celui qu'ils ont à entreprendre dans la suite pour l'Arabie. L'espace du tems qui leur restoit jusqu'à la saison de la navigation de la mer rouge, leur suffira pour la recherches des susdites contrées, et pour retourner au Caire. Les motifs allegues sont conductés par tous ceux qui connoissent ces pais.

Suivant la note de la Depence generale ajoutée à la lettre de Mr. Niebuhr, la caisse en etoit deja au tiers du debours de la premiere somme destinée pour cette societé. Mais il est à observer, que les premiers besoins en fournitures et autres, et bonifiés separement, y etant entrés pour une somme asses considerable, ceux de leur futur entretien, à l'exception des fraix des voyages, ne sauroient probablement et à proportion du tems absorber la meme exigence. Les mojens de leurs besoins au dela de Suez et de Gidda, sont ceux qui les embarrassent, et m'inquietent le plus.

Suivant ce qu'eux et d'autres m'en disent, il n'y en aura guerre de plus practicables, que de leur en faire prendre tout le montant en comptans. Cette ressource est hasardeuse et sujette a bien des inconveniens. Mais n'y en ayant pas d'autre absolument il faudra bien que ces Messieurs fassent de necessité vertu. Tout ce qu'on pourra ce sera par des meilleurs avis et toute la securité possible, de les garantir des perils les plus eminens qu'ils auroient à courrir.

Je suis avec le plus profond respect

Monsieur
de Votre Excellence
le tres humble et tres obeissant
serviteur
S. G. v. Gähler.

Constantinople
ce 17. Avril 1762.

s. 137

26. Forsskål til Bernstorff 20. April 1762.

Als die Befehle Ew. Excellences an meine Collegen und mich in Cairo ankommen, war ich abwesend auf einer kleinen Landreise nach Alexandria, und mache deswegen jetzt meine unterthänigste Aufwartung etwas später als die andern.

Ich wurde auf bemeldeter Reise ohnweit Alexandria von Ara-s. 138bischen Beduinen abgekleidet und geplündert, doch ohne sonst beschädiget zu werden. Weil ich mich auf den Fall zum voraus vorgestellt, so hatte ich nicht vieles mitgenommen. Ich musste aber dieses wagen, da ich die Frühlings Kräuter der Gegend bey Alexandria gerne sehen wolte, und nicht die oft sehr langwierige Reise auf dem Nil vornehmen konte, da wir täglich unsere neue ordres erwarteten.

Die hohe Erlaubniss des Königes über Cap de bonne esperance zurück zu reisen, weiss ich zwar noch nicht wie ferne sie durch die angehängte Clausul unmöglich werden kann, ich erkenne aber mit unterthänigster Dancksagung die ausnehmende Gnade, die Ew. Excellence jederzeit mir und allen denen, die sie in Dero Schutz genommen, zu erzeigen, belieben.

Unsere übrigen Umstände werden Ew. Excellence durch die von unserm unpartheyischen Richter, von dem Herrn Envoyé de Gähler, bekant seyn, und von dem Mitleyden und der Gerechtigkeit Ew. Excellences, hoffen wir mit der grössten Zuversicht, dass sie in kurzem werden verändert werden.

s. 138

*27. Forsskål (Affatter), Niebuhr og Baurenfeind til v. Gähler 29. April 1762.
Cairo, d. 29. April 1762.*

Hochgebohrner Herr Envoyé.

Ew. Hochgebohrnen Befehle vom 17. Novemb. 1761, so wohl in dem gemeinschaftlichen Schreiben für unsere Gesellschaft, als in dem besondern an den Astronomum adressirten, haben wir im Anfange dieses Jahres erhalten, und darauf sogleich durch den Astronomum unsere unterthänige Antwort abgeschickt. Jetzt haben wir auch den zweyten Brief von Ew. Hochgeb. vom 6. Mart, erlangt, und sehen daraus, dass uns noch einer von 28. Decemb. 1761 mangelt. Wir sehen ebenfalls daraus, dass die von uns abgelassenen Briefe nur biss d. 11. Dec. 1761, und nicht die spätem, angekommen, hoffen doch dass sie nach und nach noch einlauffen werden. D. 18. December 1761 hat der Botanicus geschrieben, und zugleich zwei paquete Kräutersaamen für Copenhagen und Upsal, nebst einem Einschlusse an den Herrn Palm, eingeschickt, und wie ihm deucht, hat der Consul Marion berich-s. 139tet, dass dieses alles mit dem dänischen Schiffs Capitain

Holm abgeschickt worden. Darnach hat der Astronomus im Anfange des Januar, dieses Jahres, wie gemeldet, Ew. Hochgebohrnen ersten Briefe beantwortet, und gegen die Mitte des Martz-Monaths haben wir drey gemeinschaftlich das Betragen des Philologi, und wie er von neuen auf dieselbe höchste Grobheit verfallen, die er in Gegenwart Ew. Hochgebohrnen abgebeten und abgelobet hat, nun auch so gar ein noch roheres Gemüth dabey geäussert, einberichtet. Wir würden unter die unglücklichsten von allen reisenden sein, falls wir nicht von diesem Gefährten, wie wir doch die grösste Hoffnung haben, befreyet werden können.

In Cairo sind wir sonst die gantze Zeit mit guter Gesundheit geblieben, und haben nach den Befehlen Ew. Hochgebohrnen, keine fernere Reise, nicht einmahl nach Sinai, vornehmen können. Nur haben wir die Pyramiden die nicht weit von Cairo sind, einigemahl gesehen, und der Botanicus hat neulich eine Landreise nach Alexandrien, um die Frühlingskräuter des Orts zu sehen, gethan. Dahin ist zu Lande eine Reise nur von dreyen Tagen. Er wurde aber bey der Gelegenheit ohnweit Alexandria von den arabischen Beduinen abgekleidet und geplündert, doch ohne sonst im geringsten beschädiget zu werden. Weil er auch sich vorher darauf gefasst hatte, und gar nichts kostbares oder Geld mitgenommen, hat er ebenfalls von der Plünderung keinen erheblichen Schaden gehabt. Die Beduinen tödten fast niemahls, wenn man ihnen nur keinen Widerstand thut.

Die Säämereyen für die Botanischen Gärten zu Paris, Montpellier, Chelsey und Amsterdam, um derer Beförderung er die Herren Ambassadeurs in Constantinople ersucht, hat er von hier durch einen kürtzern Weg über Livorno absenden können.

Da wir der königl. instruction zu Folge nach und nach kleine Ausarbeitungen und Samlungen an des Hn. Grafens Moltkes Excellence eingeschicket und einschicken werden, so bitten wir Ew. Hochgb. unterthänig, Sich eine Nachricht davon, wenn etwas dergleichen in Dänemarck angekommen, zu begehren, und uns dieselbe gnädig mitzutheilen, damit wir wissen können, welche von den zurückbehaltenen Duplicatis wir am sorgfältigsten zu verwahren haben.

Von den Briefen des Hn. Geheimde Raths v. Bernstorffs Excellence haben wir die beyden duplicata in demselben Einschluss bekommen, vermuthlich, weil darauf nur inwendig, nicht aber auch auswendig angemerckt war, dass sie duplicata waren.

s. 140 Professor Oeder in Copenhagen hat zu dem Botanico geschrieben, dass er noch nicht d. 9. Jan. die ersten Kräutersaamen erhalten, und dass deswegen nach Petersburg geschrieben sey, weil er sie den Weg erwartet hat.

Falls der Naturalien-Schranck, den der Botanicus bey Ew. Hochgebohrnen gelassen, noch in Constantinople ist, bittet er unterthänig, dass Ew. Hochgeb. wollen die Gnade haben, und beygelegtes Promemoria durch Dero Haus Hofmeister, wens möglich ist bewerkstelligen lassen ; oder wenn der Schranck wissentlich noch woranders wäre, dieses Promemoria an jemanden, nachzuschicken, der die begehrte Vorsorge für die naturalien tragen wolte.

Die Briefe von des Geh. R. von Bernstorffs Excellence hat der Astronomus und der Mahler sogleich über Livorno, weil der Weg weit kürtzter ist, beantwortet, und zugleich hat der erstere seine Charten über den Nil und über der Stadt Cairo, und der andere auch einige Zeichnungen der prospecte und antiquiteten übergeschickt.

Da wir sehen, dass Ew. Hochgebohrnen auf die Recommendation des Medici zu dem Consul Hughes, und seinem jetzigen agenten Proschvitz das dänische Consulat werden überlassen, halten wir für unsere Schuldigkeit noch welche nähern Umstände Ew. Hochgebohrnen an die Hand zu geben. Es hat sich nemlich H. Proschvitz als ein Landsmann sehr bald ein grosses Vertrauen bey dem Medico erworben, dieser hat ihn aber selbst nachhero anders kennen lernen, und sein eigener Consul ist sehr übel mit ihm zufrieden, dass er sich so gar verlauten lassen, er würde ihn nicht lange seinen agent seyn lassen können. Wir können auch für unser Theil ihm gar kein Zeugnis eines redlichen und guten Gemüthes geben. Mittel hat er aber so wenig von sich selbst, und ob bey den Umständen das dänische Consulat würde in seinen Händen alleine, wie er vielleicht suchen wird, wohl sein, das beruhet auf Ew. Hochgeb. Urtheil.

Der Holländische Consul selber dagegen scheint ein sehr gutes Gemüth zu haben, steckt aber wie der Consul Marion in erstaunlichen Schulden, doch mit grösserer Hoffnung sie bezahlen zu können, weil ihm die gantzen Consulatgelder von den Holländischen Schiffen allein gehören, und die Holländische Handlung nach Alexandria sehr zuzunehmen scheint. Es steht nur dahin, da er einen so ansehnlich grössern Gewinn von den Holländischen Schiffen hat, ob er nicht immer werde gereizt werden die Holländische Handlung für die Dänische zu befördern, und bey Anschaffung der s. 141 nolissen ¹⁾ jenen grösseren Vortheil allezeit bedenken ; so wie einige jetzt dem Consul Marion, wir wissen nicht ob es mit Recht oder Unrecht geschiehet, beschuldigen wollen, dass er die Livornesische Schiffart als ihm selbst einträglicher, stärker befördere als wie die Nordische, die ihm sehr wenig einbringt. So viel ist gewiss, dass jetzt fast beständig Livornesische Schiffe in Alexandria sind. Dänische aber und Schwedische nur selten, da doch der Livorneser ihre Schiffart in diesen Gewässern ehemem sehr schwach soll gewesen sein. Von See Capitainen die aus Norden nach

Alexandria gekommen, haben wir auch die Gedancken gehört, dass die nordische Handlung auf Alexandria nicht leicht werde empor kommen, ehe ein eigener separirter Consul für diese Nationen wieder etablirt werde. Wir bitten aber Ew. Hochgeb. in gemeinschaftlichen Briefen nicht zu melden, dass wir dieses, was unsere Schuldigkeit und Pflicht doch erfordert, einberichtet haben, weil der Philologus dem H. Proschvitz, vielleicht wegen der ähnlichen Gesinnungen, sehr zugethan, und der Medicus nicht weniger dem Consul Hughes, bey dem er in Hause ist. Dieser Consul hat uns auch vorzügliche Höflichkeit erwiesen, so dass wir ihm alle Danckbarkeit, die nur nicht der Nation auf einige Weise zu Nachtheil sein kan, gerne erweisen wolten.

Der abgesetzte Pascha von Cairo, der das Gouvernement von Morea erhalten, ist vor wenigen Wochen von hier abgereist; er hält sich noch in Rosette auf. und wird nach Ramadan nach Alexandria gehen, wo die Juden bey der douane sich grosse gewaltsame Veränderungen im Zollwesen von ihm versehen, und schon mit ihren Reichthümern weggeflohen und sich versteckt haben, als der hier bisshero kaimakan gewesene Mustafa Pascha in den Gedancken war, dass er dem erwarteten neuen Pascha das Schloss räumen solte, sagte uns einer von seinen Leuten, dass er doch nicht würde nach Aleppo gehen, sondern nur seinen vicarium daselbst halten, und aus Furcht dorten zu nahe zu sein und sein Kopf verlieren zu können, war er gesint in einer Vorstadt von Cairo, als in einem sicheren Lande zu bleiben. Er soll auch vordem sehr viele scharffe Befehle von dem Sultan erhalten haben, sich ohnverzüglich nach Gidda zu begeben, er ist aber dem allen ohngeachtet ruhig in Cairo geblieben. Man sagt, er hoffe immer noch wieder Grossvizir zu werden, und dass ein Pascha der in Gidda gewesen, das nicht mehr soll werden können. Weil er auch s. 142als Grossvizir, bey Absterben eines Sultans biss zum Antritt des andern, die Stelle des Käysers einige Stunde vertreten hat, so sagen viele, dass der Sultan auch bey dem grössten Missvergnügen, besonders da er in Ägypten ist, ihm den Kopf nicht könne nehmen lassen. Vor ein paar Tagen hat man wieder als zuverlässig berichtet dass unser Mustafa Pascha eben die confirmation des Hofes erhalten für dieses Jahr ordentlicher Pascha in Cairo zu sein, und dass der neuerwartete Pascha, der schon in Gaza sein soll, wieder woranders hin gehen werde.

Ew. Hochgebohrnen dancken wir unterthänig für die versprochenen neuen recommendations an den künftigen Pascha in Gidda. Allein, da ein starcker Handel und correspondence von hier nach Gidda, und weiter über Gidda, und weiter über Gidda nach Mocka ist, und wir deswegen von Kaufleuten in Cairo viele recommendations Briefe an Kaufleuten in Suez und Gidda erlangen können, da auch in diesen Ländern man desto sicherer reisen kan, je mehr man ohne Aufsehen zu machen reiset, so wissen wir nicht ob wir nöthig haben Ew. Hochgeb. mit dieser neuen Mühe beschwerlich zu fallen, zumahl in allem Falle der Pascha in Gidda, wenn er den Grosssultan respectirt, eben den egard für den Ferman, den wir haben, tragen wird, als für eine andere recommendation. Wir unterwerffen doch alles dem weitem Gutbefinden Ew. Hochgeb.

Den gnädigen und gerechten Gesinnungen Ew. Hochgebohrnen empfehlen wir noch ferner uns und unsere Umstände mit der grössten Zuversicht und Ehrerbietung mit der wir auch zeitlebens verharren

Ew. Hochgebohrnen
unterthänige Diener
Petr. Forsskål. C. Niebuhr. G.W. Baurenfeind.

P. S. Der Brief von Marth Monath ist unter dem Couvert an den Hrr. Hübsch abgeschickt worden, und dieser abgehelt unter dem Couvert des Monsieur Conturier, weil wir befürchtet haben, dass die Briefe sonst möchten von des Philologi guten Freund in Alexandria, dem H. Proschvitz, unterschlagen werden können.

Nachdem dieses geschrieben war, hat man hier wiederum gewiss erfahren, dass der neue Pascha Bekir in wenig Tagen seinen Einzug hier halten werde. Man hat auch von des Mustafa Paschas seinem kiaja selber gehört, dass dieser Mustafa werde nach Aleppo würcklich reisen müssen. Nach den Briefen von Alexandria hat man da erwartet, dass der Capitain Pascha mit der Flotte, und s. 143mit dem abgesetzten Pascha von Cairo Ahmed, von dorten d. 25. oder 26 Apr. weggehen werde. Man erwartet in dieser Stadt täglich das Dänische Kriegsschiff Grönland, das schon im Anfange des Januarii Monaths in Malta gewesen sein, und was man hier schon lange gesagt, den Consul von Malta und intendant general du commerce de Levant Monsieur Habéla in die Levantischen vornehmsten Handels-Plätze begleiten soll.

Die geschriebenen Berge bey Sinai, Gebl el mokatab genant, hat niemal der hiesige Ertz Bischof von Sinai gesehen, weil sie noch etwas weit ab von diesem Berge sein sollen. Allein Leute die die Wahlfart nach Sinai gemacht, haben uns versichert unterwegs und auch auf dem Berge selbst alte unleserliche Innschriften gesehen zu haben, dero Abschreibung allein vielleicht eine Reise verdienen möchte.

Dass der Venetianische Consul Ferro am Anfange dieses Monaths hier gestorben, ist vielleicht schon bekant.

s. 143

28. v. Gähler til Niebuhr 8. Maj 1762. (Efter Kopi).
Constantinopel d. 8ten May 1762

Lesen und behalten Sie diesen Brief für Sich allein.

Ausser meinem an die gesamte Gesellschaft und vermittelst des Anschlusses an Ew. Wohlgeb. Hrn. Professor Forsskål und Hrn. Baurenfeind gemeinschaftl. abgelassenen Zuschriften, mus ich noch ins besondere an Sie mich wenden. Sie sehen, dass die vorgeschlagene Trennung keinen Geschmack gefunden, dass viel mehr die Fortsetzung der Reise der ganzen Gesellschaft ohne weiteren Verzug angetreten werden sol, und demnach Ihnen allen nichts mehr übrig ist, als diesem Befehl die baldmöglichst schuldigste Unterwerffung zu leisten.

Die Ursache die Gründe sind beweglichst, und wie starck die Gemüther bis hierzu möchten erhitzt gewesen seyn, wil ich doch hoffen, dass ein jeder die durchaus unabwendliche Nohtwendigkeit der beständigen Verbindung der Gesellschaft fühlen und pflichtmässig betrachten werde.

Ich mus Ew. Wohlgeb. überdem im Vertrauen sagen dass die von denenselben auf den eräugnenden Fal geäusserte Besorgung einer von Ihnen vorzunehmenden alzu heftigen Ahndung eben s. 144keinen so üblen Eindruck gemacht, als Sie Sich vorstellen mögen. Vielmehr hat man solche, auf meiner von Dero Charakter geschehene Vorstellung, als eine in ehrliebenden Gemüthern nicht seltene Lebhaftigkeit angesehen, und in der Hofnung, dass Sie solche niemahl zu dem anscheinlichen Ausbruch werden kommen lassen, daraus gefolgert dass Sie vielleicht am besten vermögend seyn dürften, durch Dero Zureden und Ermahnungen diese Gemüther wo nicht so gleich gänzlich zu besänftigen dennoch zu einem gesittetern und freundlichem Umgang zu bewegen.

Zu dem Ende müssen Ew. Wohlgeb. wann Sie auf der einen Seite den Jachzorn Hr. von Haven betrachten, auf der andern sich die nicht ganz natürliche und ich mag wohl sagen verstellte Mässigung Hr. Forsskål etwas in Erwegung ziehen und Sich vor allem hüten diesem durchgehends Recht zu geben, vielmehr und ohne das Vertrauen des letztern zu verliehren, bestmöglichst trachten, auch die Zuversicht des erstem zu gewinnen, mit hin auf gut Deutsch den Mantel auf beide Schultern zu tragen.

Ich gestehe dass dieses Verhalten Ew. Wohlgeb viele Mühe und eine beständige Aufmerksamkeit dürfte verursachen, allein Sie können auch auf mein Wort versichert seyn, dass es Ihnen viele Ehre und Verdienste machen wird.

Um Gottes und Ihrer eigenen Wohlfahrt willen lassen Sie Sichs auf alle Ahrt und Weise angelegen seyn.

Was Sie von der bewusten Arzeney gedacht und besorgt, beruht auf nichts als der blossen Einbildung und einem Missverstand, glauben Sie mir und leben Sie desfalls ausser Furcht. Die Welt ist nicht völlig so böse als man vermuthet. Ein mehres wil und kan ich darüber nicht sagen.

Ich erbitte mir die so viel thunliche Fortsetzung Dero mir stets angenehmen Briefwechsels, allein ich wiederhole es, solte wieder allem Vermuhten meinem Anrahten, und meinem Wünschen, mehrmals auf die Trennung des einen oder des andern bestanden werden, so müste ich mich durchaus mit der näheren, und allefalls unmittelbahr hohem Ohrts einzusendenden Vorstellung verschonet sehen. Diesen einzigen Punkt aus benommen, bin ich jederzeit zu allen zu Dero und der übrigen Hrns. Wohl und Vergnügen gereichenden Diensten so willig als bereit.

Ich umarme Sie von Herzen, und verbleibe zeitlebens mit wahrer Hochachtung und Freundschaft

[von Gähler].

s. 145

29. *Niebuhr til von Gähler 21. Juli 1762.*
Cairo d. 21ten Julii 1762.

Hochgebohrner Herr Envoyé.
Gnädiger Herr.

Ew. Excell. gnädiges Schreiben vom 8ten May mit allen Anschlüssen, ingleichen das an mich ins besondere welches dieselbe a part an Hrn Consul d'Amirat gesandt, haben wir an dem letzten Tage des vorigen Monats wohl erhalten. Letzteres hat der Herr Consul mir allein zugestellt. Kein Mensch hat es gesehen und keiner soll es jemahls sehen.

Ich bin bis Alexandrien jeder Zeit dem hohen Befehl Sr Excell. von Bernstorff gefolget, neml. so viel möglich durch gute Vorstellungen die Einigkeit zu erhalten. Es ist mir aber nicht geglücket, und ich als ein schlechter Philosoph in Vergleichung der andern, die beyde Magistri Philosophie sind, bin beständig mehr in meiner Gemüths-Ruhe gestöhret worden wie die Haupt Persohnen, denn diese nach dem sie alles philosophisch betrachtet, können auf ein Scharmützel gleich wiederum studiren als wäre nichts passirt.

Von dem Prof. Forsskål muss einjeder bekennen dass er arbeitsahm, auf der Reise nicht delicat sey und eine gute Einsicht in sehr viele Sachen habe. Dieses finde ich nicht auf der andern Seite. So gerne ich auch in der

französischen u. italienisch. Sprache mich perfectioniren möchte, so ist es mir doch unmöglich mich nach der Methode des Prof. von Haven zu bequemen. Sein arabisches ist noch nicht gar viel zu rühmen ob er gleich, wenn ich mit ihm allein bin, sehr vieles von Poeten redet. Ew. Excell. kennen selbiges auch. Seine politische Einsichten schlagen auch sehr fehl denn er liess bereits in Göttingen wie ich noch mit ihm daselbst studierte, die Engländer, meine Landes Leute die Hannoveraner, und den König von Preussen schlagen und theilte bereits ihre Länder unter die Franzosen und Oesterreicher. Alle seine Demonstrationes sind bisher noch fehl geschlagen, aber dem ohngeachtet ist er doch noch von seinem Saze so gewiss dass er die für ignoranten hält die seine Meinungen nicht glauben wollen. Aus allen diesen Gründen werden Ew. Excell. es mir nicht verdenken wenn ich die Gesellschaft des einen mehr liebe wie des andern. Dieselben können versichert seyn dass ich dem einen so s. 146wenig traue wie dem andern. Das was Ew. Hochgebohren an den Pr. Forsch, geschrieben habe ich bereit zu Copenhagen erfahren. Hat dieser sich aber nicht bereits über meine Hize beschwert wo von er ohngefähr vor 6 Monathen ein Exempel gesehen, ich werde niemals über seine Geduld klagen.

Auf den letzten Befehl den Ew. Excell. mir gnädigst gegeben, versichere ich hiedurch dass mit meinem Vorwissen keiner aus der Gesellschaft sich unterstehen soll Ew. Excell. mit Klagen wiederum beschwerlich zu fallen. Dieselben werden es mir aber nicht beymessen wenn künftig keine gemeinschaftliche Berichte mehr geschrieben werden. Kan ich von der einen oder der andern Seite etwas mit unterschreiben, so werde es niemals versäumen ; weiter ist es aber nicht rathsam vorzustellen..... 1)

Niebuhr.

s. 146

30. Forsskål til von Gähler 22. Juli 1762.
Cairo d. 22 Jul. 1762.

Hochgebohrner Herr Envoyé.

So erfreulich die gnädigen Zuschriften von Ew. Hochgeb. uns jederzeit gewesen, so sehr haben die letzten Befehle von d. 8. Maj und 9. Juni uns, mich wenigstens, von der grössten Hoffnung in die grösste Unruhe versenckt. Wir wissen und erkennen es mit der verehrungsvollesten Danckbarkeit, dass Ew. Hochgeb. uns mehr glückliche und mehr gesegnete Reise gönneten. Und die Trostgründe die Ew. Hochgeb. uns ins besondere gegeben, kommen ohne Zweifel von derselben Quelle her, von der Gnade Ew. Hochgebohrnen, die uns doch einige Hoffnung lassen will, da keine Errettung möglich ist. Wir sind aber unglücklich genug unsere Umstände gar zu sehr zu kennen. Welche Absichten auch der Philologus an Ew. Hochgeb. geäussert haben mag, werden sie niemahls solche sein, dass sie ohne unserer andern Erhaltung nicht erreicht werden könnten ; und sein Zutrauen zu dem Medico war sehr natürlich, da diese beyde in Constantinopel gleichsam nur eine Seele und eine Denckungsart hatten. Er hat wohl aus dieser seiner Einfalt und einmahl erhaltenen blinden Vertrauen gehofft, dass er ihn an alle seine Absichten Theil zu nehmen leiten konte, und es steht dahin, ob ihm dieses nicht möglich s. 147gewesen wäre, falls der Medicus, wie wir hier von ihm erfahren, nicht in den letzten Tagen in Constantinople wäre aus Koppenhagen von seinen Freunden gewarnet worden, jenem nicht zuviel zu trauen. Überdem hatte er die Packen von dem Apotheker in seiner Gegenwart erhalten. Und diese Mittel selbst sind wahrlich seinen Drohungen, und seinem Hertze ähnlich.

Ach! der Hof wird in der That noch nicht weder seine Studien, noch seine Sitten kennen. Ew. Hochgeb. wissen, ob er zu Constantinople hat Arabisch sprechen, oder die es sprachen, verstehen können, und was er also in der Sprache zum voraus hatte. Ich weis auch nicht ob man uns andern zuvielgethan, wenn man uns auch so viel Einsicht und so viel Liebe an der Literature zugetrauen hätte, wie ihm, und wenn mann deswegen geglaubt hätte, dass durch die Absonderung eines an sich so commoden Menschen, nicht viel wäre verloren gewesen bey unsern Nachforschungen? Sonsten wenn er genug gekant wäre, müssten wir uns vorstellen, dass man um die Schande eines gottlosen Landeskindes zu verbergen, die redlichsten Leute dem unwürdigsten von allen Gefahren ausgeopfert und blossgestellt hat. Wir können aber unmöglich so wenig Mitleyden von der allergnädigsten Regierung erwarten.

Ew. Hochgebohrnen verbieten uns noch dem bekanten Manne nichts davon zu sagen, dass wir von seinen grausamen Anstalten wissen. Was kan uns unglücklichen schwerer vorgeschrieben werden? Müssen wir denn mit täglicher Unruhe den Fall selbstn erwarten, und alsdenn noch uns des betrübten Nothwers bedienen, das uns alleine übrig gelassen ist? Wäre es nicht tausendmahl besser um alle weitere Schande und Unglück vorzubeugen den einzigen Weg zur einiger Sicherheit zu suchen, ihm wissen zu lassen, dass man sich gegen alles gefasst gemacht, und dass ein so gottloses Unternehmen ihm selbst ein gewisses und baldiges Unglück bringen soll?

Was seine unzeitige préférence Streit anbetrifft, können Ew. Hochgeb. gewiss versichert sein, und es von jedwedem unter uns erfahren, dass, da der König uns alle ausdrücklich für vollkommen gleich auf der Reise erklärt hat, auch unter uns vier übrigen kein einziger seye, der eine gewisse Stelle über dem andern behauptet oder observiret, und dass dieses übersitzen eine wahre Kleinigkeit wäre dem philologo

einzuräumen, wenn er welche besondere Verdienste besässe, und wenn er nicht so wohl in als ausser der Gesellschaft immer ein eigenmächtigen director vorstellen wolte, s. 148auch gegen die klare Verordnung des Königes den Vorzug als ein Recht und so gar mit Trotz bieten gefordert hätte. Er kan sich aber gar nicht beklagen, dass er nicht wenigstens oft das eitle Vergnügen von dem obenan sitzen gehabt. Denn das haben wir immer auf den Zufall ankommen lassen, wo er oder wir andern als alle gleich zu stehen und zu sitzen gekommen.

Es ist gewiss, wie Ew. Hochgeb. schreiben, dass man doch auch mit Feinden eine verstellte Freundschaft wenigstens, unterhalten kann. Allein Ew. Hochgeb. sehen auch gar zu wohl, dass dieses schwerer wird bei täglichem Umgange mit einer Person, der immer in die Rechte der Gesellschaft Eingriffe machen will ; und dass es noch gar unmöglich wird, wenn seine Aufführung und Begegnung so grob so ehrenrührig wird, dass es, dieselbe noch mehr als einmahl ohngestraft zu vergeben, eine unauslöschliche Schande seye. Da er gegen mich, wie wir alle vorher einberichtet haben ohne geringste Anleitung die so niederträchtigen Schimpfwörter herausstiess, und so gar in Zusehen einiger hiesiger Francken das Glass die bouteille und den Wasserkrug ergriff um nach mir zu werfen, habe ich so wohl in Ansehung der Befehlen von Ew. Hochgeb. als um die Schande der Gesellschaft nicht zu vermehren, und in der fehlgeschlagenen Hoffnung von ihm bald erlöset zu werden, mich noch zum zweiten mahl von der Wiederbegegnung enthalten, die ein zwar rudes, doch allgemeines, decorum bey der gleichen Fällen fast nothwendig macht. Ich habe aber von der Zeit an gar nichts mit ihm gesprochen, und er hat mir noch diese moderation, da ich ihm eben so wenig böses als gutes gesagt, noch mit andern Schiltwörtern einmahl geprüft. Ich machte aber von neuen Gewalt auf mich selbst, und denckte, die Geduld von noch einer kurzen Zeit würde mir eine beständige Ruhe für diesen ungesitteten Menschen verschaffen. Da aber nicht ein so glücklicher Ausschlag erfolgt ist, so hätte ich sehr gewünscht, dass biss auf weitere satisfaction, er in Ew. Hochgeb. gemeinschaftlichen Schreiben einen so strengen Verweis deswegen bekommen hätte, als seine Aufführung verdienet. Darf ich mir noch diese Gnade in dem nächsten Schreiben Ew. Hochgebohrnen ausbitten, so würde es vielleicht noch einen Nachdruck haben seine zügellose Zunge künftig etwas einzuhalten. Würden aber Ew. Hochgeb. auch ermüdet sein, wie ich mich gar nicht darüber verwundern könnte, sich mehr mit diesen fatalen Streitigkeiten abzugeben, so bitte ich noch unterthänig mir nicht übel zu deuten, dass ich, wenn wir mehr von Zuschauern abgesondert sind, mir s. 149selber durch eine seiner Aufführung gemässe Ahndung einige satisfaction und künftige Friede suche, und die Schande vorbeuge, dass er mir in Coppenhagen soll nachsagen können, dass er gegen mich die grobsten Schimpfwörter ohnbeschämt hatte sprechen können.

Wir machen uns bereit mit dem allerersten jetzt nach Suez zu reisen, wovon die Schiffe doch erst gegen die Mitte von September nach Gidda gehen. Bekir Pascha starb hier plötzlich d. 12. letzverwichenen, und man hat gesprochen dass der von Sultan abgeschickte Capidgi Pascha, der acht Tage bey ihm gewesen, ihn auf hohen Befehl den Giftbecher zu trincken vermocht. Die mehresten sagen doch dass er von Schlagfluss gestorben. Bey Sinai sind noch die Araber, wie man erzählt sehr unruhig und kriegten mit einander.

Mit der grössten Ehrerbietung bin ich zeitlebens

Ew. Hochgeb.
unterthäniger Diener
Petr. Forsskaal.

s. 149

*31. Forsskål til v. Gähler 12. Okt. 1762.
Die Stadt Tor bey Sinai d. 12. Oct. 1762.*

Hochgebohrner Herr Envoyé.

An Ew. Hochgeb. noch eine Nachricht von dem Fortgang unserer Reise abzustatten habe ich nicht versäumen wollen, da wir nunmehr nicht hoffen können dass Briefe von uns aus Gidda und Mocha so bald werden einlaufen können.

Wir sind gestern hier angelangt nach einer Reise von dreyen Tagen, die aber Europäische Schiffe wohl in einem Tag und Nacht machen würden. Hier ist der Ort, wo die Suez Schiffe ihre provision von Wasser einnehmen. Und da das geschehen ist, dencken wir morgen wieder weiter zu gehen. Nach 8 oder etwa 12 bis 14 Tagen hoffen wir nach der Gewohnheit in Gidda zu sein. An gutem Winde fehlt es gar nicht. Denn noch anderthalb Monathe dauert die passade vom Nordwinde, die schon viele Monath vortgedauert. Dieselbe wird verhindern, dass Ew. Hochgebohrnen nicht eben bald von uns aus der benanten Stadt Briefe bekommen werden falls keine Gelegenheit giebt von expressen zu Lande.

s. 150Von dem Zustand unserer Gasse, hat der Astronomus aus Suez schon durch duplicata an Ew. Hochgeb. einberichtet, dass uns nemlich noch zwey Taussend venetianische Sequinen und ein paar hundert piastres in Silbergeide übrig ist. Das wird uns nicht nach Dänemarck wiederbringen können, und wir bitten unterthänig, dass Ew. Hochgeb. deswegen um neue Hülfe für uns gnädige Sorge tragen wollen. Die adresse

wird am besten seyn über Bassora und Mascate, wo Francken sind, und wie man uns hier gesagt, fleissige passage hingehet von Mocha.

Von den Bergen der Einschriften hat ebenfalls der Astronome vorher in seinen Briefen an Ew. Hochgeb. einige Nachricht gegeben.

Das rothe Meer ist noch zu dieser Zeit so still und gütig, wie die mittelländische See im Sommer, und wir hoffen mit Gottes Hülfe noch gantz gemächlich so wohl nach Gidda als Mocha hinzukommen.

Mit stetiger Verehrung und Ehrerbietung verharre ich

Ew Hochgebohrnen
unterthäniger Diener
Petr. Forsskaal.

s. 150

*32. Forsskål til v. Gähler 2. Dec. 1762.
Gidda d. 2. Dec. 1762.*

Hochgebohrner Herr Envoyé.

Ew. Hochgeb. habe ich zuletzt aus Thor aufgewartet. Den jetzigen Zustand der Reise und der Gesellschaft wird H. Lieutenant Niebuhr schon in gegenwärtigen Briefe angezeigt haben. Gott Lob dass wir uns zu dem Orte unserer destination nähern. Lässt uns die Vorsehung glücklich nach vollendeten Verrichtungen in Yemen, nach Syrien kommen, so wünschte ich sehr den geradsten Weg von dar nach Dänemarck nehmen zu dürfen. Dies wäre nach Livorno zur See, und nachgehends zu Lande nach Dänemarck. Wir haben detouren genug gethan, und die Reise ist weit über mein erstes Vermuthen in die Länge gegangen. Das Herumstreichen so weit von Vaterland und Correspondance kann einen wohl endlich überdrüssig machen, und am allermeisten die tägliche Gesellschaft mit einer Person, von der man sich am meisten entfernen wolte.

Ich bitte noch Ew. Hochgebohrnen unterthänigst um die Gnade, Vorstellungen bey dem Hofe dahin zu thun, dass jedem s. 151 von uns der es will, erlaubt werden möchte den vorbenannten geraden Weg nach Dänemarck von Syrien zu nehmen. Herr Baurenfeind besonders wünscht dieses aber so sehr als ich.

Wir würden vermuthlich, wie wir wünschen Ew. Hochgeb. in Dänemarck vorfinden. Die Freude würde uns unsere Wiederkunft um so viel mehr glücklich und sensible machen.

Mit der grössten Ehrerbietung bin ich zeitlebens

Ew. Hochgebhn.
untherthäniger Diener
Pet. Forsskaal.

s. 151

*33. Forsskål til von Gähler 21. Jan. 1763.
Lahaja, die nördlichste Stadt Yemens, 15 gr. 42 min. nördl.
d. 21. Jan. 1763.*

Hochgebohrner Herr Envoyé.

Aus Gidda habe an Ew. Hochgeb. geschrieben und unterthänig darum gebeten, dass durch Dero Vorsprache wenigstens mir und dem H. Baurenfeind, der es eben so sehr wie ich wünschet, erlaubt werden möge, falls uns Gott aus Arabien nach Aleppo glücklich kommen lässt, von da gerade nach Livorno zu gehen und von Livorno zu Lande, nach Copenhagen. Dieser scheint der leichteste und kürzeste Weg zu sein. Lange detouren sind und jetzt desto fürchterlicher, da schon die Reise unterwegs so vieler Aufenthalt über unsere Vermuthung und so viele Verzögerung gehabt.

Da ich nicht weis welcher von meinen Briefen das Glück haben kann Ew. Hochgeb. zu treffen, so wiederhohle ich hier dieselbe unterthänige Bitte und empfehle sie nochmahls Ew. Hochgeb. für uns unermüdeten Gnade.

Es ist uns in der instruction anbefohlen zwey oder drey Jahre in Arabien zu verweilen. Dieses wird weder unsere Reise Casse möglich machen, noch weiss ich wozu so viele Verzögerung nöthig wäre. Da man hier zu Lande sicher reisen kann, so hoffe ich schon in einem Jahre, die Naturalien des Landes, die doch in der That die meiste Zeit erfordern, schon in einem Jahre, wenn Gott Leben und Gesundheit verleihet, so bekant machen zu können, als noch die Naturalien Dänemarcks selber sind. Denn dies Land ist nicht gar so weitläufig, und in einem Jahre schon lässt sich vieles machen. Wird eine Handlung nachgehends auf Yemen

errichtet, wie ich hoffe wegen des Gewinnes, der hier zu hohlen s. 152 wäre, so könnte dadurch allezeit weitere Gelegenheit werden, mehrere Nachrichten von dem Lande, einzuhohlen. Da der Herr Niebuhr Ew. Hochgeb. mit den Umständen der Reise und der Casse in seinem Briefe unterhalten wird, so habe nicht weiter hinzuzuthun, als die treueste Versicherung der unsterblichen Ehrerbietung und Gehorsam, mit der ich zeitlebens bin

Ew. Hochgebohrnen
unterthäniger Diener
Petr. Forsskaal.

s. 152

34. Forsskål til Moltke 21. Januar 1763.

Hochgebohrner Herr Graf,
Hochgebietender Herr Geheimde Rath
Ritter und Ober Hof Marschall.

Zu Ew. Excellences Beurtheilung habe ich meine unterthänige Gedancken von der Eisen Handlung nach Mocha, eingeschickt, durch ein Schreiben von der Stadt Tor am rothen Meere d. 12. Oct. 1762. Nachhero sind wir d. 29 desselben Monats auf der Rheede von Gidda angekommen und von der Stadt Gidda mit dem ersten Schiffe nach Yemen oder das glückliche Arabien d. 14. Dec. abgegangen, und endlich haben wir das Land, das das Ziel unserer Reise ist, d. 29. Dec. erreicht. Wir sind vom Schiffe abgegangen bey der Stadt Lahája, die die nördlichste ist in gantz Yemen unter der Breite von 15 grad. 42. min. nördlich. Die Europäer sind hier sehr wohl gelitten, das Land ist sicher, und die Einwohner gesittet. Der Gouverneur hier in Lahája hat uns viele Höflichkeit erwiesen, und uns so gar Geld angebothen falls wir es nöthig hätten. Nur das kommt den Leuten überaus fremd vor, dass wir hier ohne Gewinn zu suchen und ohne Kaufmanschaft zu treiben, reisen, welches ihnen hier zu Lande gantz was unerhörtes ist. Wir bleiben immer dabey, dass wir nur nach Tranquebar unseres Königs Land in Ostindien reisen, und nur dahin über Arabien passiren wollen, und dass wir uns mitlerweile, da wir auf Europäische Schiffe warten, nur mit Aufsuchung der Naturalien zum Nutzen der Artzneywissenschaft beschäftigen.

Der hiesige Gouverneur hat mir selber einmahl gefragt, warum nicht Kaufmanns Schiffe von unserm Lande hier käme, und ich habe ihm geantwortet, dass sie vermuthlich kommen würden, wenn die Kaufleute in Dänemarck Yemen genauer kennen lernen und s. 153 von uns erfahren, dass unsere Landsleute mit Ruhe und Gewinn ihre Wahren hier absetzen können. Er erwiederte darauf, dass ihnen hier in seiner Stadt gewiss alle Ehre erwiesen werden solle. Allein diese Stadt ist wohl zuweit abgelegen und hat einen gar zu seichten Hafen, für grosse Schiffe. Deswegen ist man auch nicht gewohnt Europäer hier zu sehen. Mocha ist, wie bekant, der gewöhnliche und bequemste Handlungsplatz. Können wir bey Gelegenheit in der Königl. Residence Stadt Sanaa ein schriftliches Versprechen von dem imam oder Könige selber heimlich erhalten, dass er, falls dänische Schiffe ankommen, den Zoll zu drey procent lassen will, wie es mit Engelländern, Frantzosen, Holländern und Portugiesen verabredet ist, so wird es unserm König nicht missfällig sein können, obgleich wir wohl wissen, dass wir gar nicht Vollmacht haben in irrgend einige tractæte einzugehen, die einige Verbindlichkeiten von der Seite unserer Mitunterthanen enthalten solten. Allein auch ohne vorläufiges Versprechen des imams glaube ich gewiss, dass die Dänen dieselben Vortheile in Mocha erhalten würden, wie die andern Europäer, so bald sie mit einem Schiffe dahin kämen. Denn einmahl seht man hier alle Europäer fast als ein Volk an, und ein mit begierlichen Gütern beladenes Schiff bräuchte nur zusagen, dass es wieder zurücksegeln wollte, falls man ihm nicht gleiche Vortheile mit den andern Europäern einstehen wollte. Andere als Europäische Schiffe bezahlen in Yemen 10 procent Zoll.

Ich habe von Leuten aus Mocha gehört, dass Engelländer und Holländer Eisen von Trankebar nach Mocha bringen. Warum nehmen nicht die dänischen Schiffe selber diesen Gewinn? Das europäische rohe Eisen gilt gegenwärtig hier zu Lahaja, ein Fråsele (das ist 20 Rotl oder gute, ein Rotl ist bey nahe 17¼ medicinal Untzen) zwey Reichsttaler specie, das Bley ein Frasele 2¼ biss 2½ Reichstth. specie, Kupfer ein Frasele 6 Reichstth. specie. Verarbeitete Metalle würden sich mit noch grösseren Gewinn verkaufen, als eiserne Nagel, Messer, Flinten, kupferen und eisernen Kessels mit Deckeln, die umgewandt stehen und als Schüssel dienen können etc. Solche Sachen würden am besten abgehen, weil der Gebrauch davon allgemein ist, und die Leute hier zu Lande das Schmieden nur schlecht verstehen. Rosenkrantz, von kugelrunde Corallperlen, wovon ich von Ew. Excellence aus Marseille Proben eingeschickt, sind hier so geschätzt und so theuer, dass nur die reichen Leute sie tragen können. Arbeiten von Bernstein, zumahlen weisslich undurchsichtig, als Rosenkrantz und s. 154 Mundstücke auf Tobackpfeifen sind ebenfalls in hohem Preise. Auch geschliffene Gläser zu riechenden Wässern u. d. g.

Das Geld womit die Wahren bezahlt werden, ist ordinair Ungarsche Species Reichsthaler und Venetianische ducaten. Beyde kommen in Überfluss hieher von Cairo zur Bezahlung der Caffé-Bohnen, die von hier jährlich in erstaunlicher Menge nach Ägypten gehen. Die Waaren die die Europäer von Yemen zurück nehmen, sind so viel ich noch erfahren habe, nur Caffébohnen, die sie wieder meistens in Indien verkaufen, auch zuweilen

Bergsaltz. Die besten arabischen Caffebönnen werden jetzt hier zu Lahaja verkauft in minut ein Rotl oder starckes Pfund für 1/7 species Reichs thaler, oder gute für ein Rthlr. specie. En gros sind sie weit wohlfeiler. Die ordinaire Zeit, da die Europäischen Schiffe in Mocha ankommen, ist nach Februarii Monath, da in der indischen See Südwind's passade sein soll.

Mit der tiefsten Ehrerbietung und Gehorsam bin ich zeitlebens

Ew. Excellences
unterthänigster Diener
Petr. Forsskaal.

Lahaja d. 21. Januar 1763.

s. 154

35 v. Gähler til Forsskål 20. Febr. 1763. (Efter Kopi).
Constantinopel d. 20ten Febr. 1763.

Ausser meinem an die gesamte Gesellschaft ergehenden Schreiben erstatte auch Ew. Hochedelgeb. ich ins besondere meine verpflichtigte Dancksagung für Dero seit den April Monath bis den 12ten Oktober des nächstwerwichenen Jahrs mir angeehrte Betrachtungen und geneigste Versicherungen Dero mir beibehaltenden schätzbarsten Andenckens und Freundschaft. So wie ich glaube diese, durch meine nicht minder für Dero Person und Verdienste hegende verbindlichste Gesinnung mir erworben zu haben, so sol mir auch nichts angenehmer seyn, als derselben mich ferner möglichst verdient zu machen.

Das was ich in obengezogenen Schreiben bereits überhaupt berührt wil ich hier nicht wiederholen. Ew. Hochedelgeb. werden daraus abnehmen, dass dadurch eines theils einige der, in Dero aus Cairo unter Dero alleinigen und gesellschaftlichen Handzeichnung an mich ergangenen Briefen, enthaltene Umstände beantwort s. 155 worden, und hiernächst ich mir wohl die Hofnung machen dürfte, haubtsächlich Sie, wie Dero Mitbrüder in Betracht der aus Tor mir angesonnenen Bewirkung einer erforderlichen Geld Zulage, mit einer allerdreichst gewierigen Entschliessung erfreuen zu können. So gerne ich dieses billige Anliegen auf mich genommen, so gross ist mein Vergnügen in allem, was zu Ew. Hochedelgeb. Eigenem und der ganzen Gesellschaft wahren Wohl ich beizutragen vermag. So viel ich aus allen bisherigen Sie sämtlich betreffenden Entschliessungen folgern kan, ist dieses Wohl der stete Vorwurf der bei aller Gelegenheit, so wohl abseiten Ihre Mayts. als von Ihre Excellenzen Herrn von Bernstorff und von Moltke, in Ansehung Ihrer Verfassungen, geäusserter Willens-Meinungen, und in diesen hat nichts sehnlighers können noch mögen gewünscht werden, als die Absicht der Bestimmung der vereinigten Gesellschaft von Ihr mit stets verbundenen Kräften und Bestrebungen erreicht zu wissen. Ew. Hochedelgeb. werden an den davon zu erwartenden glückl. Erfolg und den damit verknüpften unausbleiblichen Ruhm einen gar zu gerechten Antheil nehmen, um nicht diesem Vorwurf so wie bisher geschehen auch ferner mit Hintansezung aller andere Abzielungen, und mit der Ihnen beiwohnende schon so Weltkündigen Einsicht und Beeiferung möglichst beizutreten.

Was kan Ew. Hochedelgeb. mehr beruhigen als was Ihnen ich bereits unterm 8ten May darüber zugeschrieben; möchten Sie wohl eine stärkere Bürgschaft verlangen, könte noch wohl der mindeste Zweifel übrig geblieben seyn? Nach Dero Schreiben vom 21ten July möchte es vielleicht annoch einigen Anschein gehabt haben, allein zu meiner völligen Beruhigung überzeuge ich mich, dass die bei Dero weitere Entfer[n]ung mehr als jemahls erforderliche gemeinschaftliche Selbst-Erhaltung, und die darüber nothwendig zu machende Betrachtung auch den letzten Funcken der Verdriesslichkeit auszulöschen fähig seyn werden. Ja ich bin gewiss, dass bei den Pflichten der Menschlichkeit, Sie mein wehrtester Freund vieles aus Liebe für mich werden thun. Ich betheure für Gott dass Sie mir keine grössere Geneigtheit bezeigen, noch meine Verpflichtungen stärker gegen Sie verewigen können.

Der Ihnen vermuthlich bekante Tod des von Proschviz hat dessen Absichten ins Grab versuncken. Ich glaube selbst, dass seinem so tief verschuldeten Oberhaupt nicht viel besser als ihm selbst zu Trauen seyn dürfte. Sonst gestehe ich gerne, dass in der Bestreitung des Alexandrinischen Consulats wohl eine Veränderung nöthig wäre; Allein so ferne der Hof, wegen der er-s. 156 erforderlichen alzugrossen Kosten keinen eigenen Consul bestellen will, muss man Sich annoch mit dem Marion behelfen. Inter Caecos regnat Strabo, und ich habe seit meinen geschärften Vorstellungen weniger Ursach als vorhin über ihn zu klagen.

Zu meinem in Dero Wohlwollen gesezten Vertrauen, darf auch Ihnen die Erinnerung des mir versprochenen ächten Mekkaschen balsams erneuern, und Sie wie Hr. Niebuhr und Baurenfeind ganz ergebenst ersuchen, dass im Fal von Gold und Silbern oder andere alten Münzen, gravirten Steinen, und dergleichen Alterthums Seltenheiten, möchten vorkommen, Ew. Hochedelgeb. geneigen wolten, solche, in so ferne Sie zu deren Ankäuffung sonst keine Order oder Commissions haben, für mich zu collectiren. Es wird Hr. Niebuhr die etwaige Ausslage gerne für meine Rechnung vergüten.

Übrigens empfehle Sie der Göttlichen Vorsehung, mich Dero beständigen Liebe und Güte, und habe die Ehre mehr als jemand in der Welt mit steter Hochachtung und Verbindlichkeit zu seyn

[von Gähler]

S. 156

36. Rejseselskabet (ved Forsskål) til Bernstorff fra Mocha 9. Juni 1763.

Die Veränderung, die in unserer kleinen Gesellschaft durch den Abgang des Hn. Professors von Haven am 25. verwichenen Maji vorgegangen, ist der wichtigste Umstand den an Ew. Excellence wir gegenwärtig einzuberichten haben. Er war seit anderthalb Monath vorher von Asthma sehr geplagt. Die Kranckheit mattete ihn mehr und mehr ab, biss er endlich den besagten Tag mit einem stillen Tode verschied. Wir finden unsere Verbindlichkeiten und Arbeit durch diesen Zufall vermehrt, und werden uns sämtlich bemühen, die Historischen und andern Untersuchungen, die ihm vorher oblagen, bestmöglichst fortzusetzen.

Kurtz nach unserer Ankunft in Mocha, der den 24. April geschah, berichtete an des Herrn Grafens und Oberhofmarschalls von Moltke Excellence der botanicus in einem unterthänigen Schreiben über Gidda, wie wir zuerst hier sehr übel aufgenommen würden, indem man unsere mitgebrachten naturalien, besonders Seethiere und Schlangen für Gift und Hexerey ansah und erklärte, ohnerachtet wir sehr gute recommendations Briefe mitgebracht; wie nachhero der hiesige Gouverneur durch 50 ducaten müsste s. 157besänftiget werden; und wie er uns nachhero allerhand Ehrenund Freundschaftsbezeugungen erwiesen.

Wir gehen jetzt mit seiner Erlaubniss und convoye nach Taæs, ein Ort vier Tage Reisen im Lande hinein. Nach der residence-Stadt Sánaa aber hat er uns gesagt, dass wir ohne specielle Erlaubniss des Königes nicht gehen dürfen. Ist es uns nicht möglich dahin zu kommen, so sehen wir uns so wenig mehr in Jemen ausrichten zu können, dass wir genöthiget sein werden mit den Europäischen Schiffen wegzugehen, die gegen das Ende von August-Monath abseegeln und nachhero erst nach drey Viertel Jahr wiederkommen. Und ist es uns auch möglich bey Zeiten nach Sanaa zu reisen, wollen wir uns doch aus aller Macht bestreben, mit den uns vorgelegten problemen so bald fertig zu werden, dass wir die besagte Zeit mit den Europäern können wegkommen. Der König oder imam wird von seinen eigenen Unterthanen als ein überausgeitziger und zuweilen tyrannischer Herr beschrieben. Wir wünschen deswegen sehr nicht gar zu lange auf seine Gnade uns und unsere Papiere wagen zu müssen. So lange die armirten Europäischen Schiffe auf der Rheede von Mocha liegen, macht einige Furcht den Francken ziemliche Sicherheit. Nachhero aber komt es aufs Glück alleine an. Da wir auch seit dem Ende des vorigen Jahres in Jemen uns aufgehalten und herumgereiset sind, haben wir schon Gelegenheit gehabt ziemlich ein Land zu kennen, das nicht grösser als halb Portugal ist. Wir sehen überdem unsere Reise Casse gegenwärtig biss 1200 ducaten geschmoltzen. Wir können wegen der beständigen Nordwinde jetzt keine Briefe oder remissen von Bassora eher als nach drey viertel Jahr erwarten. Avanien konten uns in der Zeit der Armuth blossstellen. Die Gesundheit der mehresten in der Gesellschaft hat schon auch vieles gelitten. Bey allen diesen Umständen, und falls wir keine nähere ordres über Gidda vor der Abreise der Europäischen Schiffen erlangen, dürfen wir in Unterthänigkeit glauben, dass es dem Willen des Königes gemässen seye, uns und unsere schon gemachte Anmerckungen bey Zeiten mit Sicherheit zu retten, als alles auf ein langweiliges Gerathewohl zu wagen.

Mit der tiefsten Ehrerbietung sind zeitlebens

Ew. Excellences
unterthänigste Diener
C. Niebuhr. C. C. Kramer. Petr. Forsskaal.
G.W. Baurenfeind.

Mocha d. 9. Jun. 1763.

S. 158

37. Bernstorff til von Gähler 21. Juni 1763.

à Mr de Gähler, Envoyé Extre du Roi à la Porte Ottomane.

Monsieur.

J'ai bien des Remerciments à Vous faire de tout ce que Vous avés bien voulû me mander par Vos differentes Lettres du 16. Février et 2. Mars, au Sujet de la Societé Literaire envoyée par les Ordres du Roi en Arabie, et de toutes les Pièces que Vous avés-eû la Bonté de m'adresser successivement de sa Part.

Je ne demanderois pas mieux que d'applaudir à tout ce que les Membres qui la compôsent, ont jugé à propôs de faire jusques icy pour s'acquiter de Leur Commission, et je souhaiterois en particulier pouvoir donner des Eloges à la Manière dont ils ont exécuté la Partie des Instructions du Roi qui regardoit les Recherches à faire dans le Désert, Objêt pour lequel seul Sa Majesté S'estoit déterminée à Leur permettre de prendre la Route de l'Egypte. Je suis assurément fort éloigné de ne pas rendre toute la Justice qui peut estre due au Merite et à l'application de quelques-uns de Leur nombre, je voudrois pouvoir dire de tous. Mais je ne

puis pas m'empêcher de Vous confier, Monsieur, la Peine que j'ay sentie en remarquant de plus en plus, que la plupart de ces Mrs ne paroissent animés que d'un Esprit d'Indolence, et agir comme s'ils avoient pour Bût de répondre peu à la Confiance dont ils ont-esté honorés.

L'Instruction du Roi Leur préscrit très-expressément par les Articles VIII et IX de tenir chacun son propre Journal, et d'en faire passer icy par toutes les Voyes possibles, à mesure du Progrès de Leur Voyage, des Parties detachées copiées sur l'Original. Il n'y a eû que Mr Forsskål qui s'y soit conformé en envoyant icy le Commencement du Sien jusques au 6. avril 1761. ¹⁾ Pas un môti ni de la Suite de celui-cy, ni des Journaux d'aucun de Ses Confrères, ne nous est arrivé depuis. Le Medecin s'est distingué de tous, en ne donnant jamais le moindre Signe de Vie; Il n'a point encore écrit une seule Lettre. Le Defaut general dans un Point aussi essentiel pourra Vous faire juger de tout le reste.

Je pourrois en dire bien davantage, mais je me borneray aujourd'hui au Voyage du Désert, dont Mr von Haven a voulu rendre compte, il est vray, par Sa Relation finie à Tor le 12. s. 159 Octobre dernier. Arrivés à la fin à Suez, après un Voyage et un Sejour aussi longs que coûteux, lorsqu'il s'agit d'entrer dans le Désert, nos Voyageurs s'y préparent pour s'acquiescer de ce dont ils estoient chargés comme d'un des Objets principaux de Leurs Soins et de Leur Attention. C'est alors que le Peintre dont l'Assistance estoit plus indispensable dans cette Rencontre que dans toute autre, tombe subitement malade, pour commencer à se retablir dès ce que ceux qu'il devoit suivre, ont quitté Suez; Le Medecin obligé par devoir reste auprès de Lui; mais Mr Forsskål, sans Motif ni Prétexte apparent, se dispense entièrement d'accompagner Ses Collègues, et S'y arreste de même. Des deux autres qui vont au Désert, l'un nous envoie une Espèce de Journal mediocrement bien fait, mais au Lieu de Choses interessantes et curieuses qu'on estoit en droit d'attendre de Lui, il s'attache à conter des Circonstances triviales dont on n'a que faire ¹⁾. L'autre en rend compte par deux Lettres écrites à S. Ece Mr le Grand Maréchal et à moi, le plus concisément qu'il peut. Je veux bien me flatter, que ce que Mr von Haven vient d'envoyer, n'est qu'un Extrait tiré de Son Journal plus ample; mais il ne dit pas en avoir composé d'autre, et Mr Niebuhr, dont d'ailleurs on a Lieu d'estre si satisfait, ne dit pas en avoir tenu du tout¹⁾.

L'un et l'autre ne S'occupent qu'à faire des Tableaux des Difficultés qu'ils rencontrent à chaque pàs, mais sans nous convaincre de l'Impossibilité de les surmonter. Dès qu'ils trouvent quelque Obstacle, ils s'empressent à recûler. Rien n'est plus juste que ce que Vous observés Vous-même par rapport à l'Oeconomie dont ils ont voulu donner des preuves qui auroient esté à leur place dans toute autre Occasion. C'estoit-là la veritable Source des Obstacles et des Dêsagrémens qu'ils ont essayés.

Apprenant par hazard, qu'il existe un autre Mont Sinai que celui qu'on croit communément, et qu'il n'est éloigné que de deux Journées de l'Endroit ou ils sont, loin de tâcher à engager les Arabes Leurs Conducteurs par des Moyens que tout autre auroit employés, à les y mener, ils se hâtent de rebrousser chemin avec eux.

L'entré du Couvent de Ste Catherine Leur est refusée, par ce qu'ils n'avoient pas songé à se pourvoir des Lettres qu'ils auroient facilement obtenûes de l'Archevêque de ce Monastère qu'ils avoient fréquenté au Caire.

s. 160 Ils passent encore avec rapidité sur les Découvertes qu'ils font au Gebel Elmocattebeh et ailleurs, ils glissent sur les Objets qui auroient du fixer Leur Attention et charmer Leur Curiosité, et ils se contentent d'en donner des Descriptions les plus sèches.

Tout cela est extrêmement fâcheux, il faut l'avouër. Ce n'est pas ainsi que les Ordres du Roi doivent estre exécutés. Ce n'est pas le Moyen de remplir l'Attente generalement conçüe de l'Habilité de nos Voyageurs, ni celui de s'attirer l'Approbation du Public; Ce n'estoit pas pour cela que l'Europe Sçavante avoit tourné les Yeux sur eux. Juste et éclairé comme Vous l'estes, Monsieur, je suis sûr, que Vous pensés de même. Je sçais, qu'il faut user de beaucoup d'Indulgence dans des Occurrences pareilles, et qu'on doit se mettre à la place de ceux qui sont sur les Lieux, pour juger de ce qu'ils peuvent faire, ou ne pas faire. Mais je sçais pas moins, qu'il y a eû d'autres Voyageurs avant les nôtres, qui exposés aux mêmes Inconveniens et peut être à de plus grands Embarràs encore, s'en sont cependant tirés plus heureusement et ont fait tout autrement qu'Eux.

Vous Vous estes tousjours intéressé avec un Zêle signalé à tout ce qui a rapport à cette Societé et à Son Voyage. Ayés la Bonté de faire sentir à ceux de Ses Membres qui en ont besoin, et faites le Leur sentir de la Manière que Vous jugerés la plus propre à faire impression sur Eux, que S'ils souhaitent, que le Roi soit content d'Eux, comme il Leur importe d'aspirer avant toutes choses à l'Approbation de Sa Majesté, il faudra qu'ils s'y prennent mieux à l'avenir, et qu'ils s'appliquent avec plus de Soins que par le passé, à remplir le Bût de Leur Mission. Je Leur écris dans ce même Sens, comme Vous le verrés par les Incluses, et je continuëray d'avoir l'Honneur de Vous adresser désormais, comme Vous le désirés, mes Lettres in duplo, et même sous Cachet volant. ¹⁾

J'espere que Vous aurés reçu, il y a longtems, le Paquet renfermant les quatre Exemplaires des Demandes littéraires de Mr Michaëlis, destinés pour la Societé. Les Doubles en ont-esté expédiés par la Voye de

Tranquebar ²⁾ ; Mais dès que la Traduction s. 161 Française du même Ouvrage, que j'attends incessamment, arrivera icy, je me hâteray de Vous en faire parvenir quelques Exemplaires, pour en disposer comme Vous le trouverés le plus à propôs.

Je me reserve à une autre fois l'Honneur de Vous répondre aux autres Articles de Vos Lettres relatifs à cette Societé Literaire, et j'ay en attendant celui d'estre avec une Consideration infinie,

Monsieur,
Votre très humble
et très obeïssant serviteur
Bernstorff.

à Copenhague
le 21. Juni 1763.

s. 161

38. *Bernstorff til Forsskål 21. Juni 1763.*

Hochedelgebohrner
Hochgeehrtster Herr Professor.

Der von Ew. Hochedelgeb. vor geraumer Zeit eingesandte Anfang des von Ihnen auf der See-Reise nach Constantinopel verfasseten und bis zum 6ten April 1761 gehenden Diarii, dessen richtige Ankunft ich Ihnen vorlängst kund zu thun nicht ermangelt habe, lasset von der Folge desselben so vieles gutes und nützlichcs hoffen, dass ich nicht umhin kan, Sie, da ich an der zeithero fleissig geschehenen Fortsetzung dieser Arbeit keinen Zweifel trage, nunmehr um die fernere öftere Einsendung der Theile derselben durch alle nur mögliche Gelegenheiten und Wege, ins besondere zu ersuchen, wie ich mich denn dieselben übrigens auf dasjenige, so auf Königl. Befehl der Gesellschaft überhaupt heute zu geschrieben wird, beziehe, auch jederzeit aufrichtig verbleibe

Ew. Hochedelgeb.
dienstbereit williger Diener
Bernstorff.

Copenhagen
d. 21ten Junii 1763.

s. 162

39. *Niebuhr til v. Gähler 10. Jan. 1764. (Uddrag).*

An Se Excell. den Herrn Envoyé de Gähler.

Ew. Excellenz ersehen aus beygehendem gemeinschaftlichem Berichte dass ich mich resolviret einen ganz andern Rückweg zu nehmen als uns vorgeschrieben worden. Dieselbe können gewiss versichert seyn dass ich sehr lange angestanden ehe ich diese resolution genommen; es ist aber natürlich, dass ich nach so vielen ausgestandenen kleinen Krankheiten, den nach aller Wahrscheinlichkeit sichersten Weg wieder nach Europa suche. Ich kan gar nicht über fatiguen in Arabien klagen, noch über Mangel an den nothdürftigen Lebens Mitteln ; es muss aber doch eine Ursache seyn, warum wir einer nach dem andern krank geworden und gestorben. Sehr vieles that ohne Zweifel der Mangel an Europaeischen Lebens Mitteln als z. E. Wein. Hierunter litte besonders der Prof. von Haven welcher auf dem Kriegs Schiffe Grönland nichts als Bourdeaux Wein für seine Gesundheit zu trüglich hielt. Die 2te Ursache war wohl die gar grosse Hize bey Tage und die bisweilen darauf folgende Kälte des Nachts, oder die Hize in dem platten Lande und die Kälte in den Bergen. Verkältung ist auf der Reise mein grösster Feind gewesen. Denn man nimt sich nicht davor in Acht weil die Kälte in diesen Ländern gar zu angenehm ist. Die 3te Ursache war das viele veränderliche Wasser, bald Regen Wasser was bereits in Gysternen verdorben, bald Fluss Wasser, bald salzig Wasser etc. Die 4te Ursache war unsere Verdriesslichkeiten mit den Gouverneurs und den arabischen Bedienten. Kurz ich bin so müde von dieser Reise, dass ich nicht Lust habe eine neue in den mahometanischen Ländern anzutreten, vornehmli. da Arabien der Haupt Punkt unserer Reise war, und anjezo nur so wenig mehr von der Gesellschaft übrig sind.

Sölten Ew. Excellenz meine Resolution wegen meiner Rückreise gegründet finden; so bitte ergebnst meinewegen bey Hr. von Bernstorffs Excell. zu intercediren. Meine vornehmste Ursachen sind, die Observations von Arabien nebst eine lebendige Persohn von der Gesellschaft zurück zu bringen. Eine Nebenursache ist : mich in der Engl. Sprache zu perfectioniren, in welcher ich bereits ziemlich avanciret.

Ich würde mehr Nachrichten von Arabien an Se Excell. von Bernstorff abgesandt haben, wenn ich wüste wie

die gelehrten in Copenhagen gegen mich gesinnet wären. Ich habe Ursache zu glauben, sie werden d. Hn. Doctor Kramer (er hat mich gebeten s. 163 ihm jederzeit seinen vollkommenen Titel zu geben) als ihren Schüler zu unterstützen suchen, und ich habe nicht Lust meine Observationes mit den seinigen zu theilen. Ew. Exc. werden in dessen bessere Gedanken von mir hegen als diese gelehrte von unsern braven Prof. Forsk., denn sie fürchteten dieser Mann, der gewiss nichts als Ehre in den Wissenschaften suchte, würde seine Observationes nach Schweden schicken.

Solte d. Hn. Doctor so glücklich seyn nach Constantinopel zu kommen, so bitte das Journal des Prof. von Havens zu verlangen um das Gemüht dieses Mannes noch genaure kennen zu lernen. Er engagirte sich zu der Reise (wie ich bereits in Deutschland hörete) in der Hofnung damit er seine Schulden an seine Vater und Mutter Brüder bezahlen konte; folgl. aus keiner wahren Intention zu reisen. Ihro Excell. von Bernstorff bezeigten ihm alle Höflichkeit, dieselben hätten ihn aber wohl zum Prof. bey der Académie in Copenhagen machen können, da er es besser verdiente wie Forsskål. Ihro Hochgräfl. Excell. von Moltke regardirten gar nicht auf seine Verdienste. Diejenige die die Instruction verfertiget waren Ignoranten. Auf dem Kriegs Schiff gieng alles in die Quer. Ew. Excell. sind auch nicht vergessen. Ein jeder von der Gesellschaft bekommt seinen Theil vollkommen, ausser d. Hn. Doctor Kramer, dessen Geschicklichkeit er bisweilen rühmet. Auch sich selber ist er sehr böse dass er mit einer so schlechten Gesellschaft aus Copenhagen gegangen ohne mehrere Gewalt über sie zu haben. Er suchte bey Sr Hochgräfl. Excell. von Moltke verschiedene Punkte worunter (meiner Meinung nach) die völlige Direction und Carte blanche die vornehmsten waren ; er erhielt aber gar keine Antwort. Kurz er hat sich so viel mit Tastern aufgehalten, dass er mit seinem Journal nicht einmahl bis zu unserer Abreise aus Cairo gekommen. Seine Anmerkungen in Arabien stehen auf losen Blättern, wohl von 11/2 Monathe und mehr auf einem halben Bogen. Das arabische unter seinen Manuser, sind mehrentfals Copien aus gedruckten Bücher die er copiirte wie er sich zu der Reise præpariren solte.

Es könnte nicht schaden auch die Observationes d. Hn. Doctors zu verlangen. Es kan seyn dass er wichtige Sachen bemerket.

Niebuhr.

Bombay d. 10te Jan. 1764.

s. 164

40. *Missionærene i Trankebar til Moltke 19. Juli 1765.*

Hochgeborner Herr Geheimder Rath
Hochzuvenerender Herr und Gönner.

Ew. Excellence geruhen gnädigst in gegenwärtigen geringfügigen Zeilen einen unterthänig gehorsamsten Bericht zuvernehmen, welchen wir von einigen, mit dem Hochlöbl. Compagnie-Schiffe, die Königin, Juliana Maria, über China nach Europa zu sendenden Kasten (welche die von Ihro Königl. Maiestät, unserm Allergnädigsten Könige nach Arabien gesandte Gesellschaft gelehrter Männer, auf ihrer Reise angeschaffet, und von Bombay aus nach Calicut gesandt, von wannen sie mit dem Landes-Schiffe, Calicut genannt, im Majo hierher transportieret werden) pflichtschuldigt abstatten sollen.

Weil wir, nach Ankunft derselben vernahmen, dass von denen 13 Kasten, welche angekommen, die mehresten sehr beschädiget und schlecht conditionirt seyn solten, so ersuchten wir den hiesigen Herrn Gouverneur Abbestée, uns zu erlauben, dass wir bemeldete Kasten etwas genauer besichtigen, und sur Conservation derselben unserer besten Einsicht nach eine Einrichtung machen dürften. Da nun selbiges genehmiget wurde, so haben einige aus un diese Commission übernommen ; der Herr Angel aber, Regiments-Quartiermeister bey dem ehemahls heraus gesandten Corps Königlicher Truppen (welcher bisher zu repatriiren noch nicht Gelegenheit gehabt und daher sich alhier aufhält) bot sich von freyen Stücken an, sein möglichstes zur Ausrüstung dieser Commission mit beyzutragen; welches er auch mit aller Treue ins Werck gerichtet, indem er viele Tage zu dieser Arbeit allein angewandt hat.

Beynahe alle Kasten waren schadhafft, indem so wohl die Emballage, zum Theil vermodert, zum Theil zerrissen war, als auch die Deckel oder Boden oder die Seiten-Bretter, weil sie sehr dünn waren, zerbrochen befunden wurden; so dass sich in einigen ziemlich grosse Oefnungen fanden. Wir hielten dafür vor nöthig, die mehresten von den Kasten völlig zu öffnen und selbige auszupacken, und einen Theil derselben, so gantz untauglich geworden zu cassiren und in neue Kasten setzen zu lassen. Da auch auf vielen die Zeichen und Nummern gantz unsichtbar geworden, haben wir uns genöthigt gesehen neue Zeichen und Nummern zu machen, und weil auf mehrern die Zeichen G. M. stunden, so haben wir selbiges auf alle gesetzt mit den Nummern 1 bis 13. Diejenige Kasten, welche gantz ausgepackt wurden haben wir mit aller möglichen Sorgfalt und Behutsamkeit neu eingepackt; so dass s. 165 wir hoffen, dass sie sich jetzto conserviren können; da sonst ohne diese Umpackung ein grosser Schaden an den Conchylien entstanden seyn würde, indem die viele Feuchtigkeit, welche in dieselbe eingedrungen, alles starck angegriffen, und vieles corrodiret hatte. Sonderlich haben wir mit Betrübniß gesehen, dass viele von denen Gläsern, in welchen verschiedene

Gewürme, Schlangen und andere Insecten, auf welchen Spiritus gegossen gewesen, theils zerbrochen theils ausgelaufen, theils, weil der Spiritus ausgerauschet, vermodert waren. Diejenigen, so noch irgend zu conserwiren waren, haben wir mit frischem Spiritus versehen lassen; so wie auch die Fische, welche in Papier eingelegt waren, mit neuen Papier u. Umschlägen versehen haben.

Ew. Excellence wollen gnädigst erlauben, dass wir auf einem besonderen Zettel die neue Bezeichnung der Kasten notificiren. Zwo Kisten sind ausser benannten, mit einem englischen Schiff nach Nagapatnam gesandt, und von dort hieher gebracht worden; welche, weil sie wohl conditionirt seyn sollen, auf dem Gouvernement stehen geblieben, und vermuthlich mit dieser Gelegenheit gleichfals abgesandt werden sollen.

Der Herr Ingenieur-Lieutenant Niebuhr hatte unter dem 5. Octobr. a. p. an unsern Herrn Gouverneur, Abbestée geschrieben, dass er eben am Ende desselben Monats nach Mascat zu gehen gedencke, und zum zwoten Mal versuchen wolle, von da aus in Arabien einzudringen ; damit er nun seine Bagage vermindern möchte, so sende er eben benannte zwo Kisten ; einer mit den Manuscripten seiner verstorbenen Kameraden und den 2ten mit Büchern und Naturalien auch anhero.

Dieses alles haben wir zu berichten unserer unterthänig gehorsamsten Schuldigkeit gemäss zu seyn erachtet
— — — —

(Resten af Brevet handler om andre Ting).

Johann Christian Wiedebrock. Johann Balth. Kohlhoff.

Daniel Zeglin. Oluf Maderupp. Jacob Klein. Peter Dame.

I en Følgeseddel gives en »Specification« over de 13 Kasser, og der meddeles i et P. S., at Kapt. Smith paa »Juliana Maria« har forlangt en skriftlig Erklæring om, at de nævnte Kasser ikke indeholder Sager, der f. Eks. ved ilde Lugt kan beskadige den Ladning, især The, som han skal indtage i Kina. Guvernøren har derfor bestemt, at de Kasser, ialt 5, der indeholder »Insekter« i Spiritus og tørrede Fisk, skal blive holdt tilbage. I et P. S. 2dum meddeles dernæst, at Kapt. Smith dog nu har besluttet sig til at medtage alle Kasserne.

S. 166

TILLÆG

Uddrag af Breve fra Oeder og Kratzenstein til Linné, udg. af Schiødte (nr. 10, 11 og 30) og oversatte af Fru, Dr. phil. Ingeborg Hararaer-Jensen.

1. Oeder til Linné 20 Juni 1761. (*Schiødte nr. 10 p. 353*).

»— — — — Hvis vore arabiske rejsende, som vi nylig har hørt er ankommet til Marseille, fra de Egne, som de kommer til, sender Frø, der kommer mig i Hænde, lover jeg Dig en lige Del af alt, og jeg beder Dig ikke at fæste Lid til, hvad Du maaske vil faa at høre af den gode Forskål, hvem jeg for Resten sætter stor Pris paa, men som sandelig var altfor glad ved sine egne Ideer og sandelig ikke forstod at give Slip paa dem, som Hoffolk siger, de bonne grace ; Du maa saaledes ikke tro, at vi nærer Uvilje mod Eders Nation, der er vor Ven og Nabo; hvis det var saaledes, havde der sandelig overhovedet ikke været Spørgsmaal om Hr. Forskål — — — —«.

S. 166

2. Oeder til Linné 9. Sept. 1761. (*Schiødte nr. 11 p. 355*).

»— — — — Hvad Hr. Forskål angaar, som jeg, det gentager jeg, vurderer højt, og som fuldt ud er den Opgave voksen, han er sat til, skal jeg yderligere forklare, hvad jeg skrev i mit forrige Brev. Da han tænkte paa at tage sig en Medhjælper, skulde han i rette Tid, og førend han førte med sig en ukendt Mand (hvad man ikke maa tro, jeg siger for at nedsætte Hr. Falk), ukendt, siger jeg altsaa, for vor Regering, først have forelagt denne sin Plan for Regeringen ; havde han ikke undladt dette og havde s. 167skrevet, før der tænkes paa at tage en eller anden ung Mand med herfra foruden de tidligere, saa er jeg rigtignok overbevist om, at han vilde have faaet Tilladelse for Falk, som han sagde var dygtig, og at den er blevet ham nægtet, misbilliger jeg ganske vist. Men da Forskål kom for sent, efterat det allerede var blevet bekendt blandt den studerende Ungdom, og der var forhandlet om en egnet Mand, og navnlig da han holdt fast ved Falk, som han havde ført med sig, uden at han var bleven omtalt i Forvejen, krænkede han vore Embedsmænd ved at vise altfor stor Selvsikkerhed, og han kunde ikke med Grund undre sig over, at han ikke kunde føre den Sag igennem. Da han tog dette meget ilde op og ikke lagde Skjul herpaa, vakte han Ascanius' og Kratzensteins Fjendskab ved at skyde Skylden over paa dem for, at det var paa deres Forslag, og først efter at han var ankommet, at der var begyndt Forhandling om en Mand herfra, naturligvis for at Forskål ikke skulde faa sit Ønske opfyldt, og ved at klage hos Regeringen fik han det ud deraf, at Klagen ansaas for uberettiget. At han er glad ved mit Venskab, er det mig behageligt at høre, saa vel af Dit Brev som af Hr. Spenglers Mund, saa

meget mere som jeg er mig vel bevidst den Ærlighed, som Hr. Forskål bevidner mig. Men jeg elsker rigtignok først og fremmest Sandheden, den udtaler jeg, og den stræber jeg efter at være, men paa fredelig Vis, og Meningsforskel kan ikke bringe mig til at holde mindre af mine Venner eller agte Lærere i vort Fag ringere, end sige at jeg skulde misunde dem.

Jeg beder Dig derfor om, Mester, at Du ikke vil give Rum for den Mistanke om noget Fjendskab, som blev vakt af et Rygte, der, efter hvad Du fortæller, er udbredt hos Jer, men som dog ikke mere synes at være til Stede hos Dig. De hundrede Gange har jeg forsikret Hr. Forskål, at jeg vilde sende Dig de tørrede Planter og en Del af de Frø, han maatte sende mig. Endnu for nylig, da han skrev fra Marseille og bad om Tilladelse til at sende sine Samlinger — — — enten til Frankrig til Sauvages, eller til England eller til Holland, fik han øjeblikkeligt sit Ønske opfyldt. Han skriver nok til Dig selv, naar han vil og kan, og Du skal faa, hvad der maatte komme mig i Hænde, helt og ube skaaret — — —«

s. 168

3. Kralzenstein til Linné 25. Nov. 1761. (Schiødte nr. 30, p. 399—403).

(Kratzenstein har bedt Linné om at ordne nogle Pengeaffærer for en Elev Hagen, men Linné har vist sig uvillig dertil; hans sidste Brev udviser ikke den venskabelige Tone som hans tidligere, og Grunden til denne Forandring, gætter Kratzenstein, er enten den, at han altfor dristigt har bedt om denne Vennetjeneste — — — [Resumé af Brevets første Del])

»— — — Men jeg tror, at det er mere sandsynligt at søge en anden Grund i en Beretning, som den til Arabien udsendte Prof. Forskål eller hans forhenværende Kammerat uden Tvivl har tilskrevet Dig om et Sammenstød og en meget hæftig Strid om Dig mellem mig og nævnte Forskål, der opstod ved Slutningen af forrige Aar. Jeg kender den ondsindede Fremstilling af denne Strid, som Forskål udbredte her i Byen, og som jeg ikke uden Grund ikke tror er Dig ubekendt. Jeg har dog i denne Kontrovers ikke gjort andet, end hvad Du selv vilde have gjort, om Du havde været i mit Sted. Sagen er denne : Hr. Forskål ønskede at faa Falck med som sin Ledsager. Men Hoffet ønskede, at en Mand af dansk Nationalitet skulde følge med. Skønt jeg fraraadede ham det, foreslog Hr. Ascanius Dr. Cramer, der i seks Aar har været min flittige Tilhører i Naturhistorie. Forskål holdt med megen Voldsomhed fast ved sin Falck, som dog over for alle, han kom sammen med, opførte sig som en Bonde. Og Forskål blev næsten fornærmelig over for Kongen, efter at alt Haab om Falck var udelukket og Cramer antaget. Da Cramer ikke blot havde været min Tilhører, men ogsaa min Amanuensis, udtalte Forskål aabent og uden Betænkning til alle, han kom sammen med, baade Hoffets Embedsmænd og andre, at Kratzenstein ikke var den Mand, der kunde bibringe nogen af sine Tilhørere en saadan Kundskab i Naturhistorie, at han kunde beskrive eller karakterisere nogen Naturgenstand. Kort sagt, Linné var den eneste, som kunde lære sine Tilhørere den Kunst. Det var dog en mærkelig Dom, da han aldrig før har haft Lejlighed til, selv i nok saa ringe Grad, at erfare, om jeg har stor eller ringe Indsigt i den Videnskab. Da han kom hertil som fremmed, modtog jeg ham som Din Ven og Elev med den størst mulige Venlighed og paatog mig delvis at sørge for Trykningen af hans polemiske Afhandling; det Udstyr s. 169som han ønskede til sin Ekspedition, og som han end ikke delvis selv forstod sig paa, lod jeg lave af dygtige, af mig anvendte Haandværkere, idet jeg imens forsømte mine egne Forretninger (i 8 Dage forsømte jeg for den Sags Skyld mine Forelæsninger). Og saa fik jeg en saadan Tak derfor og en saadan Dom om mig, og det af en Mand, som slet ikke var kompetent til at udtale en saadan Kritik. Thi da jeg første Gang førte ham ind i mit Naturaliemuseum, greb jeg ham straks som en i at bestemme naturhistoriske Genstande ynkelig Fremmed. Han bildte sig ind, at der paa en Eremitkrebs' Skal var en mærkelig Dannelse og Beklædning, medens det dog kun var dens almindelige Parasit, og det er saare tvivlsomt, om nogen Skal ikke har den fra Begyndelsen. Et guldfarvet Stykke Svovlkis antog han for et kostbart Guldmineral. For ikke at faa ham til at rødme tav jeg rent ud stille til dette. Og derfor har jeg aldrig været nysgærrig efter at se nogen Prøve paa hans Dygtighed i at beskrive Naturalier. En Mand, der saaledes næppe kan anses for en Nybegynder i Naturhistorien, skulde saaledes dømme mig og bagvadske mig? Af Bagvadskselsen bliver altid noget hængende. Dog har jeg tiet og foragtet hans Bagtalelser. Indtil nu har jeg tiet om hans egen Uvidenhed. Til sidst kom han, kort før sin Afrejse, op til mig selv. Da det er mig vanskeligt at aflægge den mig naturlige Dannelse, modtog jeg ham alligevel særdeles venligt. Men han viste et fjendsk og arrigt Ansigt. (Han ansaa nemlig stadig mig for Ophavsmanden til, at Cramer blev antaget og Falck afvist, og det var dog ikke mig, det vidner jeg for Gud). Uden videre Indledning begyndte han at udslynge saa mange Skældsord mod mig, at jeg nær havde troet, at han var febersyg eller ikke sig selv mægtig. Jeg svarede ham, at de Skældsord og Bebrejdelser ikke vedkom mig men Ascanius, Ophavsmanden til den Sag, og burde rettes mod ham, og at jeg iøvrigt ikke var vant til den Slags Samtale. Men han holdt alligevel ikke op. Saa svigtede endelig min Taalmodighed mig, og saa sagde jeg til ham: »Hvorledes kan De fornærme mig, der er uskyldig, i mit eget Hjem, da jeg dog snarere burde revse Dem for de Bagvadskselser, De har udspremt om mig i Byen og ved Hoffet? Ved De da ikke, at De i den Sag har handlet mod Deres Ed, som forpligter Dem som Professor til at fremme Universitetslærernes Hæder og ikke plette dem med Bagvadskselser?« Saa sagde han: »Aah, Hr. Professor, De kan da virkelig ikke tage det ilde op, om jeg offentlig udtaler, at De er Linné langt underlegen, thi det kan ikke tjene Dem til Skam«. s. 170Hvilken fin Vending! »Paa ingensomhelst Maade«, svarede jeg, »her ved Københavns Universitet skal Linné, der er fremmed, ikke hæves til Skyerne til Ydmygelse og Foragt for mig. Her, hvor ikke Linné, men jeg docerer Naturhistorie, er det nødvendigt, at vore Studerende ikke faar

den Mistanke, at jeg skulde være uegnet til at lære den Videnskab fra mig. Om jeg i mine Tanker vil give Linné Forrangen, det bliver min Sag; men officielt kræver mit Embede af mig, at jeg ikke maa staa tilbage i Dygtighed for nogen i det Fag, der er mig overdraget at docere. Og De i Særdeleshed kan ikke blive en kompetent Dommer i den Sag, saa komplet uvidende De er om, hvad jeg ved eller ikke ved«. Derpaa svarede han : »Aah, bliv ikke vred, naar jeg siger, at De i Sammenligning med Linné er en Dværg«. Jeg rejser mig op fra Sofaen, hvor jeg sad med ham, for ikke at blive nødt til at give ham en Lussing. Jeg svarer: »Nuvel! Lad mig være en Dværg, men en Dværg, der staar paa Linnes Skuldre«. Derpaa kom andre af Rejsefællerne til. Saa rettede han Striden mod Cramer, men jeg raadede denne til ikke længere at diskutere med et forrykt Menneske, som i sin Galskab ikke tog i Betænkning at fornærme mig i mit eget Hjem. Jeg meddelte alt dette til den øverste Hofembedsmand, og det var ikke langt fra, at han var blevet sendt hjem. Heraf kommer hans Raseri mod mig, og han raser endnu nede i Konstantinopel mod Cramer.

Sæt Dig nu i mit Sted og tænk paa, hvad Du vilde have gjort og sagt i mit Sted. Hvis Du saa endda mener, at Du med Rette bør være vred paa mig, saa maa jeg overlade det til Dit eget Forgodtbefindende. Men nu har denne Forskål udspreedt, at han kun for at forsvare Linné har udtalt saadanne foragtelige Ord, som om jeg var Ophavsmanden til Striden og ved at fornærme Linné havde udæsket til Forsvar for ham, medens jeg dog end ikke vilde have tænkt paa at forsvare mig mod hans ubillige Sammenligninger og Bagvadskelser, hvis han ikke i sin Galskab havde opægget mig, oven i Købet i mit eget Hjem. Thi lad enhver tænke, hvad han vil, om Din Førsterang og min Uduelighed i Naturhistorie, det staar ham frit for, men ingen tvinges dog til at finde sig i det, naar nogen slynger mig en saadan Ydmygelse i Ansigtet eller udbreder den i Byen. Og for at Du ikke skal tro, at jeg vil fortie noget om denne Strid, som Forskål maaske selv har skrevet om, saa hør en anden Scene, han gav en anden Dag ! Da Forskål altid gik ud paa at vise sin Overlegenhed, som Linnés Discipel, overfor mig og indirekte at nedsætte mig, gav han sig s. 171en Gang til at hævde (ganske uden Foranledning), at ingen uden en Discipel af Linné kunde forstaa de naturhistoriske Termini, der er angivne i Dit System (som om de ikke ogsaa kunde angives med andre Ord af andre!). Jeg svarede: »Maa jeg spørge, hvis Linné citerer Forfattere, hvor den samme Ting beskrives med andre Ord eller andre Figurer, og hvis een selv har disse Genstande, hvorfor skulde den Beskrivelse saa ikke forstaas? Hvis han f. Eks. kalder Mordellas Følehorn filiformes og Cerambyx' setaeae, ved jeg straks, naar jeg har set paa Billeder af begge, hvilken Ide der skal forbindes med disse Termini, og hvis jeg skulde faa Lyst dertil, vil jeg altid kunne bruge de samme Termini efter Linnés Mening«. Han fremsatte et Eksempel: »Hvad forstaas ved en Snegl med rostro eller canaliculo effuso?« Jeg svarede : »Uden Tvivl maa den Terminus forstaas overført for porrecto (ausgeschweifft, vi talte nemlig Tysk); thi det maa være Betydningen af effuso.« Men han svarede med Næsen i Vejret: »Langtfra! Den Terminus betegner en Snegl, hvis rostrum eller canaliculus udsender det Vand, der er indsuget ved horizontal Stilling af Munden.« »Saa!« svarede jeg, og da han havde stukket Næsen saa højt i Vejret, kunde jeg ikke bare mig for at tilføje: »I saa Tilfælde regner jeg mig det virkelig til Ære, at jeg ikke har forstaaet Meningen med den Terminus. Thi det skulde paa grammatisk rigtigt Latin have heddet c. effundente (ikke effuso), nemlig Vand.« Nu var det hans Tur til at blive rød. Jeg vil hellere have, at Du skal kende vore Stridigheder, som de var, end onskabsfuldt fordrejede af Forskål, og saa overlader jeg til Dit Forgodtbefindende, om Du vil tage det ilde op, jeg svarede efter at være blevet udæsket saaledes.

For at ikke Slutningen skal være altfor alvorlig, saa hør en meget morsom lille Historie om Naturhistorie. For nylig undersøgte Hr. Ascanius og Rolander i Overhofmarschal Moltkes Museum med mærkelig Interesse et stort Hovede af en Skildpadde (dog ikke større end et Kalvehovede). De stod og bladede i Din Systema N[aturæ] og efter dens Anvisning antog de det for Hovedet af en Hval. Begge to ! Hovmesteren for Huset og Museet, der hørte det, undrede sig over dette nye Navn, og da han ikke selv var tilstrækkelig kyndig, gik han hen til en anden tilstedeværende, som stod i en anden Krog af Museet, og som var kyndigere i N. H., nemlig Hofdrejeren Spengler, og spurgte: »Jeg beder Dem sige mig oprigtigt om det, jeg altid har taget for Hovedet af en Skildpadde er Hovedet af en Hval eller ej?« Spengler gik smi-s. 172lende hen til de to og spurgte: »Hvad er her paa Færde?« »Aah«, svarede de begge to, »her har vi den endelig, endelig har vi den ! (∴ Karakteren i Din Syst. N.). Det er Hovedet af en Hval!« »Hovedet af en Hval?« spurgte Drejeren. »Kan Karakteristiken af et Hvalhoved i Linnés System passe paa et Skildpaddehoved? Det troede jeg ikke.« »Saadan er det,« svarede de, »det er virkelig Hovedet af en Hval«, og de stod fast paa deres Mening lige til den tredje Dag, da de begge mødtes med Drejeren og fik set et lignende Hoved, der endnu sad fast ved en Skildpaddeskal. Og saaledes fejlede en Professor i Naturhistorie ved Charlottenborg (han, som altid overfalder andre med Ordene: »Aa, hvad har De set, jeg har sandelig, o. s.v.«) tilligemed den Mand, der paa Naturhistoriens Vegne har gennemkrydset det amerikanske Hav, medens den første har gennemstrejfet Frankrig, Italien, Sverige, o. s. v., alene for N. H.' Skyld og helliget sig til dette Studium alene. Kan hændte, at jeg kun dyrker dette Studium og kun kan dyrke det som Undermaaler, men min Cramer havde dog sikkert ikke kunnet begaa en saadan Fejl. Vi har alle engang præpareret, og jeg har endnu Dele af et Hvalskelet. Men vi er jo alle Mennesker, og lad os ikke tro, at noget menneskeligt er os fremmed.

København d. 25. Nov. 1761.

Din
C. G. Kratzenstein.